

μπογιά είναι στ' αλήθεια τώρα η ελπίδα. Σε λίγο θα γεμίσουν τα σχολεία καζάνια και κουτάλες που θα μοιράζουν αγχιστή σούπα. Ας είναι πλιγούρι ή καλαμποκάλευρο. Θα 'ναι ζεστή και θα χορταίνει. Πόσα ντουβάρια, άραγε, χρειάζεται να βάψουμε για να χορτάσουμε; Πολλά; Μια πολιτεία ολόκληρη. Τότε θα πρέπει να βάψουμε όλοι... κι ο παππούς ακόμα... ίσως κι η Μεγάλη Αντιγόνη. Τον φαντάζεσαι τον παππού να κρατάει τσίλιες και τη Μεγάλη Αντιγόνη να γράφει στον τοίχο. Όμως η μικρή Αντιγόνη θα μπορούσε μια χαρά να γράφει, που κάνει και τόσο ωραία γράμματα...

Γύρισε απότομα το κεφάλι του και κοίταξε την ταμπέλα ενός μαγαζιού που μόλις και τη φώτιζε ένα μπλε λαμπιόνι. «ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΕΙΟΝ Ο ΚΡΙΝΟΣ.» Τότε ο Πέτρος φοβήθηκε για καλά, γιατί κατάλαβε πως είχε πάρει τελείως αντίθετο δρόμο και βρέθηκε στην Ομόνοια. Το ζαχαροπλαστέιο «Ο Κρίνος» το 'ξερε απέξω κι ανακατωτά. Πριν τον πόλεμο τον έφερνε ο μπαμπάς, πολλές φορές, τις Κυριακές το απομεσήμερο κι έτρωγε λουκουμάδες. Ζεστούς με πολύ μέλι. Τα γλυκά χαλάνε τα δόντια. Ποιος δλάκας το 'χει πει αυτό; Τώρα χαλάνε τα δόντια. Μαυρίζουνε ένα ένα και σαπίζουν. «Ο Κρίνος» δεν πουλάει πια γλυκά. Πάνω στο τζάμι της διτρίνας είναι κολλημένο ένα χαρτί, που γράφει με τεράστια γράμματα: ΑΓΟΡΑΖΟΝΤΑΙ ΣΙΔΕΡΙΚΑ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΑ ΝΗΜΑΤΑ.

Μπροστά στο μαγαζί, πάνω στο πεζοδρόμιο, είναι ένας τεράστιος σκουπιδοτενεκές ξεχειλισμένος. Ο Πέτρος δεν είναι πια μόνος στο δρόμο. Μια γυναίκα πλησιάζει, θα τη ρωτήσει το δρόμο, θα της πει πως χάθηκε. Η γυναίκα, όμως, πλησιάζει σαν να μην τον

βλέπει. Είναι κουρελιασμένη και τα μαλλιά της κρέμονται σαν τα ξέφτια της κουβέρτας του παππού. Πάει, σαν υπνωτισμένη, κοντά στο σκουπιδοτενεκέ. Κάτι φαίνεται έχασε, γιατί ψάχνει τα σκουπίδια. Το βρήκε! Το 'βγαλε από τα σκουπίδια, το κοίταξε διαστικά και ύστερα το 'χωσε στο στόμα της. Μετά ξανασκάλισε και βρήκε κι άλλο... κι άλλο... Η γυναίκα τρώει σκουπίδια!! Ο Πέτρος βρίσκεται σχεδόν δίπλα της. Εκείνη δεν τον βλέπει. Μοιάζει σαν να μην έχει μάτια ούτε μύτη ούτε πρόσωπο, μονάχα ένα πελώριο στόμα που ανοίγει και χώνει μέσα σκουπίδια.

- Θα ψοφήσουμε της πείνας, λέγανε οι γυναίκες στην ουρά για το ψωμί, ο κόσμος τρώει σκουπίδια.

Η γυναίκα πήρε με την κόχη του ματιού της τον Πέτρο, πέφτει απάνω στο σκουπιδοτενεκέ και τον σκεπάζει με τα δυο της χέρια, σαν να φοβάται μην της τον πάρουν...

Ο Γιάννης πήρε μαζί του το τενεκεδάκι και το πινέλο, αλλιώς, ο Πέτρος θα 'παιρνε αράδα όλους τους τοίχους να γράφει «ΣΥΣΣΙΠΙΟ», χιλιάδες φορές «ΣΥΣΣΙΠΙΟ». Σκέψου νά 'ρθει μέρα που να ψάχνει κι η μαμά τους στα σκουπίδια να τους βρει φαγητό! Θέλει να γυρίσει γρήγορα σπίτι. Αυτόν, όμως, δε θα κατέβει η Άκα, η αγριόπαπια, να τον πάρει, σαν το Νιλς του παραμυθιού, στις φτερούγες της. Ο Πέτρος δεν είναι αγοράκι του παραμυθιού, είναι αληθινός κι αυτή η φριχτή πολιτεία είναι αληθινή, είναι η...

*Αθήνα, πόλη φωτεινή
της λευτεριάς μητέρα
που έχεις την ομορφιά αδελφή
τον ήλιο αγνό πατέρα...*

Το απάγγελλε η Αντιγόνη στη γιορτή του σχολείου της και φορούσε κάτασπρο φόρεμα και γαλάζια κορδέλα στα μαλλιά. «Τι ωραίο κοριτσάκι», λέγανε γύρω οι άλλες μαμάδες. Κι η δική του μαμά καμάρωνε. Καμάρωνε κι αυτός ο ίδιος. Κι ήτανε όλα τότε λαμπερά και καθαρά. Μα τώρα... τώρα είναι κατοχή. Λευτεριά δεν έχει και είναι ΦΡΙΚΗ και σκοτεινά κι αυτός χάθηκε και η γυναίκα τρώει σκουπίδια... Αγριόπαπιες δεν πετούνε να τον πάρουν κι όποιος είχε περισσότερα τα 'σφαξε και τα 'φαγε... Πώς να γυρίσει σπίτι; Ποιος είναι ο δρόμος; Μπροστά απλώνεται η πλατεία της Ομόνοιας. Σε μια γωνιά της μαυρίζει ένας όγκος που αργοκουνιέται. Θαρρείς και είναι θάμνοι φυτρωμένοι πυκνά ο ένας κοντά στον άλλο. Πριν τον πόλεμο, τους πήγαινε ο κύριος Λουκάτος, όλη την τάξη, να φυτέψουν πευκάκια. Ποιος σκέφτηκε τώρα να φυτέψει θάμνους, μέσα στην πλατεία, πάνω στις πλάκες του πεζοδρόμιου; Σαν πλησίασε προς τα κει, οι θάμνοι ανασάλεψαν και τότε η πολιτεία έγινε ακόμα πιο αλλόκοτη και φρικιαστική. Τώρα το ανθρωπάκι που δεν είναι από παραμύθι τρέμει ολόκληρο. Δεν είναι θάμνοι αυτοί που αλαφροκουνιούνται στο αέρι της νύχτας. Είναι παιδιά... Πάνω στην τεράστια σχάρα που από κάτω περνάει ο ηλεκτρικός σιδηρόδρομος κάθονται κάτι παράξενα παιδιά, με γέρικα πρόσωπα, με ρούχα κουρέλια. Κάτω από τη σχάρα βγαίνει ένας ζεστός αέρας, μα και μια μπόχα που λιγώνει. Κάποιο παιδί είδε το ανθρωπάκι και τράβηξε τα πόδια του, σαν να ήθελε να του κάνει τόπο, κι έδωσε μια με τον αγκώνα του στο διπλανό παιδί να πάει παραπέρα. Το διπλανό παιδί έπεσε μονοκόμματο στο πλάι έτσι όπως ήτανε καθισμένο, λες

και ήτανε κανένα σκιάχτρο που το γκρέμισε ο αέρας!

– Ψόφησε, έκανε το παιδί που το είχε σπρώξει με μια ξεκουρντισμένη φωνή. Καπούτ! μάζεψε τα πόδια του όσο που έγινε ένα τόσο δα κουβαράκι.

Λένε πως τα ορφανά από τους βομβαρδισμούς τα 'χουνε στοιβαγμένα κάτω στον ηλεκτρικό κι απάνω στις σχάρες ακόμα!!! το 'λεγαν οι γυναίκες στην ουρά για το ψωμί.

Ο Πέτρος νευριάζει να τις ακούει να λένε όλη ώρα, όλη ώρα τρομαχτικά πράγματα. Δεν τον ένοιαζε που έστελνε η μαμά πάντα εκείνον και ποτέ την Αντιγόνη, δεν τον ένοιαζε που στεκότανε τόση ώρα μέσα στην παγωνιά, μα δεν μπορούσε να τις ακούει να λένε τα ίδια τρομαχτικά πράγματα και πού και πού να τον κοιτάζουνε που είναι έτσι αδύνατος και να κουνάνε θλιμμένα το κεφάλι.

Λες σε λίγο να μη μείνει τίποτα κι από αυτόν; Να γίνει ένα ψόφιο παιδί. Καπούτ, που λέει και το αγόρι που περιμένει τη σειρά του να ψοφήσει; Κάπου όμως σ' έναν τοίχο είναι γραμμένο ένα τρεμουλιαστό όμι-κρον με πράσινη μπογιά. «Πράσινο είναι το χρώμα σαν τα φύλλα της συκιάς – πράσινη είναι κι η ελπίδα μες στα φύλλα της καρδιάς».

Ο Πέτρος δεν το κατάλαβε πότε το 'βαλε ξαφνικά στα πόδια και πώς βρήκε το δρόμο για το σπίτι. ΣΠΙ-ΤΙ! Παράξενη, όμορφη λέξη. ΠΑΩ ΣΠΙΤΙ! Δεν υπάρχει τίποτα πιο καλό από το να μπορείς να λες: ΠΑΩ ΣΠΙ-ΤΙ, ΜΕ ΠΕΡΙΜΕΝΕΙ Η ΜΑΜΑ. Κι ας μην είναι σαν πριν τον πόλεμο κι ας κλέβει ο παλπούς το ψωμί κι ας τριγυρνάει με θολό βλέμμα, έτοιμος να σφάξει το Θό-δωρο.

Το φοβισμένο ανθρωπάκι χάθηκε. Καπούτ. Τον κατάπιε η φριχτή πολιτεία. Τώρα ο Πέτρος τρέχει στα δρομάκια που τον φέρνουνε ΣΠΙΤΙ. Έφτασε λαχανιασμένος, άνοιξε την ξώπορτα, τρύπωσε γρήγορα μέσα στο διάδρομο, έγειρε την πόρτα κι ακούμπησε απάνω της να ξελαχανιάσει. Από το διαμέρισμα της κυρίας Λεβέντη ακουγότανε πιάνο κι η φωνή της Λέλας που τραγουδούσε. Στην αρχή μόνη της κι ύστερα μαζί με το Γιαούρτερ. Του μάθαινε ένα τραγούδι ελληνικό, που το έλεγε εκείνος με βροντερή φωνή και μια βαριά σιχαμένη προφορά:

*Τα ντικά σου τα μάτια
μ' έκουνε κάνει, παιντί μου, τρελό.*

Η Λέλα ξεκαρδιζόταν στα γέλια και τον διόρθωνε.

– Βρόμα, μουρμούρισε ο Πέτρος μέσ' από τα σφιγμένα του δόντια.

Ανέβηκε τη σκάλα τρεχάτος και χώθηκε γρήγορα στο σπίτι. Φοβάται μήπως συναντήσει το Σωτήρη και τον ρωτήσει εκείνος πού ήτανε. Τους δικούς του τούς βρήκε όλους μαζεμένους στην τραπεζαρία. Δεν τον ρώτησε κανείς γιατί άργησε. Ήθελε να χωθεί στην αγκαλιά της μαμάς κι ας μύριζε προιονίδι. Σκόνταψε πάνω σε μια καρέκλα και τότε γύρισαν όλοι και τον κοίταξαν.

– Σσσσς..., του έκανε νευριασμένος ο πατέρας.

Τότε ο Πέτρος πρόσεξε πως ήτανε όλοι μαζεμένοι κολλητά στο ραδιόφωνο. Ακούγανε Λονδίνο. Ο Πέτρος πήγε κοντά, μα η εκπομπή τέλειωνε κι έτσι ακουσε μονάχα μια τελευταία φράση... «Αγαπημένα μας αδέρφια, ξέρομε ότι πεινάτε, εμείς εδώ έχομε να

τρώμε, μα σας συλλογιόμαστε καθημερινώς...»

– Ναααα, μούντζωσε ο παππούς με τα δυο του χέρια το ραδιόφωνο. Την τυλώνουν καλά καλά οι κύριοι Εγγλέζοι κι ύστερα μας συλλογιούνται..., ευχαριστούμε, καλοσύνη σας.

Κι έκανε ο παππούς μια μεγάλη υπόκλιση στο ραδιόφωνο, λες και ήτανε στη σκηνή πλάι στη Μεγάλη Αντιγόνη και χαιρετούσε το κοινό.

– Να δείτε που θα γίνουν συσσίτια... στα σχολεία και παντού, λέει ο Πέτρος με τόσο πάθος στη φωνή, που γύρισαν όλοι και τον κοίταξαν.

– Ψέματα! Πού το 'μαθες, λαχτάρισε ο παππούς.

– Τ' άκουσα, έκανε τώρα πιο μαζεμένα ο Πέτρος.

– Μακάρι, αναστέναξε η μαμά κι ακούμπησε τις παλάμες της πάνω στο τραπέζι.

Τώρα τα δάχτυλά της ήτανε ολοκόκκινα από τις χιονίστρες σαν μια πληγή.

Εκείνο το βράδυ τον Πέτρο δεν τον έπαιρνε ο ύπνος. Θα 'θελε να τα διηγότανε όλα στην Αντιγόνη! Για τον Αχιλλέα, τη Δροσούλα, τ' αγάλματα, τουςμπογιατισμένους τοίχους, την αλλόκοτη πολιτεία με τα ψόφια παιδιά. Άκουγε τη ρυθμική της ανάσα, μα το ήξερε πως δεν είχε κοιμηθεί. Γιατί η Αντιγόνη δεν κοιμότανε ποτέ αμέσως μόλις έπεφτε στο κρεβάτι της. Ακουμπούσε το κεφάλι της στο μαξιλάρι, που το στήριζε λίγο πιο ψηλά πάνω στα κάγκελα του κρεβατιού, και, με κλειστά τα μάτια, ονειρευότανε χωρίς να την έχει πάρει ο ύπνος. Μια φορά που τη ρώτησε τι συλλογιέται, του απάντησε: ένα λιβάδι με παπαρούνες. Τότε ο Πέτρος γέλασε από μέσα του και το βρήκε πολύ ανόητο, μα τώρα του αρέσει. Κι έτσι, νιώθει σαν μια σιγουριά που η Αντιγόνη δεν κοιμάται πριν από

κείνον. Από το κάτω πάτωμα ακουγότανε το πιάνο, το γέλιο της Λέλας και η φωνή του Γιαούρτερ:

*Τα ντικά σου τα μάτια
μ' έκουνε κάνει, παιντί μου, τρελό.*

– Πώς μπορεί; μουρμούρισε η Αντιγόνη.
– Τι να μπορεί; ρώτησε ο Πέτρος.
– Ν' αγαπάει Γερμανό! Κι είναι τόσο όμορφη... τόσο ξανθά τα μαλλιά της και φεγγερό το δέρμα της...

– Τα μαύρα μαλλιά είναι πιο όμορφα, χασμουρήθηκε ο Πέτρος που δεν κρατιότανε από την κούραση και τη νύστα.

– Μπα, έχει και προτιμήσεις ο Πετρόκης μας, έσκασε στα γέλια η Αντιγόνη.

Ο Πέτρος βολεύτηκε στο κρεβάτι του και δεν κατάφερε να της απαντήσει, γιατί τον έπαιρνε ο ύπνος. Έκανε προσπάθεια να μείνει ακόμα λιγάκι ξύπνιος, γιατί ήτανε τόσο καλά να 'χει ΣΠΙΤΙ και ΚΡΕΒΑΤΙ και ΜΑΞΙΛΑΡΙ και μια αδελφή που να 'χει γέλιο καμπανάκι και να ονειρεύεται μ' ανοιχτά τα μάτια λιβάδια με κόκκινες παπαρούνες.

Ο περίπατος της πεθαμένης γιαγιάς

Εκείνο το πρωί πέθανε η γιαγιά του Σωτήρη. Από την πείνα.

– Έχεις δει κανέναν τώρα να πεθαίνει από τίποτ' άλλο; του είπε ο Σωτήρης.

Η γιαγιά ήτανε 81 χρονώ. Εδώ και καιρό μπορούσε να πίνει μονάχα γάλα, χλιαρό γάλα, με πολλή ζάχαρη. Έκθδε μπουκίτσες από μια άσπρη κουλουρίτσα ψωμί και τις μούσκευε μέσα. Την είχε δει πολλές φορές ο Πέτρος να κρατάει, μέσα στα τρεμουλιαστά της χέρια, μια μεγάλη πήλινη κούπα, ξέχειλη γάλα. Αυτό θα 'τανε και... χίλια χρόνια πριν. Τότε... Που δεν είχαν πατήσει ακόμα οι Γερμανοί την Αθήνα. Τώρα πια η γιαγιά πού να βρει το γάλα; Έπινε τσάι του βουνού κι αν βρισκανε καμιά φορά στη μαύρη αγορά λίγο γάλα σκόνη, το 'δινε η μαμά του στο Σωτήρη.

– Γιατί έχω γίνει σαν γέρος και σε λίγο θα βγάλω και τρίχες σαν ουραγκοτάγκος, λέει ο Σωτήρης, θαρρείς και καμάρωνε.

Ο Πέτρος πρόσεξε τότε για πρώτη φορά πως ο φίλος του είχε ρυτίδες σχεδόν όσες κι ο παππούς. Στο

μέτωπο, μάλιστα, τέσσερις ρυτίδες, βαθιές βαθιές.

– Όλοι οι γέροι θα πεθάνουνε τούτο το χειμώνα, κάνει ο Σωτήρης, κι ύστερα παιδιά... Καπούτ!

ΚΑΠΟΥΤ, ΚΑΠΟΥΤ. Την είχε ξανακούσει αυτή τη λέξη ο Πέτρος. Την είχε πει εκείνο το παιδί, στην Ομόνοια... Κάτι ξέρει λοιπόν ο παππούς που κλέβει το ψωμί, δε θέλει να γίνει. ΚΑΠΟΥΤ κι ας είναι να γίνουν όλοι οι άλλοι μέσα στο σπίτι.

– Ορκίσου πως θα μου κάνεις μια χάρη, τον βγάξει από τις σκέψεις του ο Σωτήρης.

– Ορκίζομαι, λέει αμέσως ο Πέτρος, χωρίς να το καλοσκεφτεί και μετά το μισομετάνιωσε, γιατί μπορεί ο Σωτήρης να του ζητήσει πάλι να πάει μαζί του να κλέψουνε καλώδια.

Οι Γερμανοί ήταν έξω φρενών τον τελευταίο καιρό, γιατί κάθε τόσο «άγνωστοι» τους κλέβανε καλώδια και τα πουλούσανε στη μαύρη αγορά. Γράφανε στις εφημερίδες και κολλούσανε στους τοίχους και στους στύλους του ηλεκτρικού ανακοινώσεις: «Σπείρα κακοποιών αφαιρεί τα καλώδια... οι ένοχοι θα τιμωρηθούν παραδειγματικώς...» Ο Πέτρος δεν ξέρει τι γίνεται στις άλλες γειτονιές, όμως στη γειτονιά τη δική του η «σπείρα» είναι ο Σωτήρης. Έχει βρει, ποιος ξέρει πού, ένα τεράστιο ψαλίδι που κουρεύουν τα πρόβατα και, κάθε τόσο μόλις σκοτεινιάσει, σούρνεται με την κοιλιά και κρατς κρατς πάει, κόπηκε το καλώδιο.

– Κι ο φρουρός; τον ρωτάει μια μέρα όλο τρόμο ο Πέτρος.

– Περιμένω να πάει για πιπί, ξεκαρδίστηκε ο Σωτήρης και λέει πως έτσι κάνει και σαμποτάζ στους Γερμανούς και πουλάει και τα καλώδια στη μαύρη

αγορά, για να μην πεθάνουνε στο σπίτι από την πείνα.

Κι όλα αυτά τα έλεγε έτσι, όπως όταν διηγιότανε πώς περίμενε να γυρίσει μέσα στην τάξη τη ράχη του ο κύριος Λουκάτος, για να πετάξει στη μούρη της Νιούρας το σπόγγο, που ήτανε πασαλειμμένος στις κιμωλίες.

– Θα γίνεις κι εσύ μαυραγορίτης, σαν τις μικρές τσαρίνες, θύμωσε ο Πέτρος μαζί του.

Δε θυμάται τι του απάντησε τότε ο φίλος του. Μα από κείνη τη νύχτα στην Ομόνοια κατάλαβε ότι ο Σωτήρης κλέβει τα καλώδια, γιατί δε θέλει να γίνει ΚΑΠΟΥΤ, κι έπειτα τα κλέβει από το Γερμανό, ενώ οι τσαρίνες...

– Τι χάρη; Σ' τ' ορκίζομαι! του ξαναλέει με θέρμη.

– Θα 'ρθεις να θάψουμε τη γιαγιά;

– Θα 'ρθω.

Μέσα του απόρησε που ο φίλος του τον έβαζε να ορκιστεί πως θα πάει. Ήτανε φίλος και γείτονάς του. Θα πήγαιναν όλοι από το σπίτι του. Ο παππούς, πέρυσσι ακόμα το χειμώνα, έπαιζε ξερή μαζί της.

Ο Σωτήρης όμως τον ήθελε για κάτι άλλο. Κηδεία δε θα γινότανε, γιατί, λέει, αν θάβανε κανονικά τη γιαγιά, με ψάλτη και παπά, έπρεπε, για να πάρουνε άδεια για την ταφή, να παραδώσουνε το δελτίο του ψωμιού της. Ενώ, αν δεν τη θάβανε, ο Σωτήρης κι η μαμά του θα τρώγανε τη μερίδα του ψωμιού της γιαγιάς. Τι θα γινόταν όμως η πεθαμένη γιαγιά, ο Σωτήρης το εξήγησε, παινέυτηκε μάλιστα πως εκείνος το είχε σοφιστεί.

Σαν πήγε ο Πέτρος στο σπίτι του Σωτήρη όπως

είχαν συμφωνήσει, αργά το ίδιο το απόγευμα, είδε τη γιαγιά καθισμένη στην καρέκλα κοντά στο παράθυρο!! Δεν ήταν η αληθινή γιαγιά! Είχανε φτιάξει μια κούκλα, παραγεμισμένη με κουρέλια, και την είχανε ντύσει με τα ρούχα της γιαγιάς. Την είχανε καθίσει κοντά στο παράθυρο με το κεφάλι γερμένο λίγο, έτσι που, από το δρόμο, φαινόταν σαν να έραβε ή να έπλεκε. Η γιαγιά του Σωτήρη δεν έδγαινε ποτέ έξω, κι έτσι κανένας δε θα το μάθαινε πως πέθανε. Στους δικούς του βέβαια μπορούσε να το πει ο Πέτρος. Δε θα μαρτυρούσανε!

Η αληθινή γιαγιά ήτανε ξαπλωμένη στο κρεβάτι, θαρρείς και κοιμότανε. Δεν μπορούσανε βέβαια να την κρατήσουνε μέσα στο σπίτι. Θα την πετούσανε! Έτσι του είχε πει ο Σωτήρης. Γι' αυτό τον ήθελε τον Πέτρο. Θα πήγαιναν οι δυο τους να την πετάξουν από το μαντρότοιχο μέσα στο νεκροταφείο. Ο Πέτρος δε φοβήθηκε καθόλου την πεθαμένη γιαγιά, μονάχα που ένιωσε πάλι κείνη την κράμπα στο στομάχι, που κάποτε τον έπιανε από τη γραμματική και τώρα από την πείνα. Πιάσανε τη γιαγιά από τις μασχάλες, ήτανε ελαφριά σαν πούπουλο. Η μαμά του Σωτήρη τους κοίταζε μαρμαρωμένη, δεν έχυσε ούτε ένα δάκρυ. Ύστερα έδεσε ένα τσεμπέρι στο κεφάλι της γιαγιάς και το κατέβασε χαμηλά, έτσι που να της σκεπάζει σχεδόν τα μάτια.

- Αν σας ρωτήσει κανείς στη γειτονιά, να πείτε πως την πάτε στο γιατρό, τους είπε με μια παράξενη φωνή.

Κάτι πάθαμε όλοι μας, συλλογιέται ο Πέτρος, λες και μας μάγεψαν οι Γερμανοί, σαν το βασιλόπουλο με την πετρωμένη καρδιά.

«...Κι η κυρα-Βασίλω έκανε “οχ” κι η καρδιά της πέτρωσε σαν είδε να σφάζουν μπροστά στα πόδια της οι Τούρκοι τον άντρα της και τα παιδιά της...»

«...και δάκρυα δεν ήρθαν να δροσίσουν τα θερμασμένα βλέφαρά του, είχανε στερέψει στη λάβα του καημού...»

Τα γράφανε αυτά τ' αγαπημένα βιβλία του Πέτρου! Δεν τα ξανάνοιξε από τότε που έγινε κατοχή. Θυμάται κάπου κάπου φράσεις σκόρπιες εδώ κι εκεί, μα δεν του έρχεται να πάει να διαβάσει για την Αλεξία και τη Θέκλα ή για τον Κωνσταντίνο και το φίλο του Μιχαήλ. Δεν τον ένοιαζε πια αν ο αυτοκράτορας Βασίλειος έμπαινε θριαμβευτής στην Πόλη ή αν οι νικητές τύφλωναν τους αιχμαλώτους και τους σεργιάνιζαν στις πλατείες. Τότε η φρίκη ήτανε μονάχα μέσα στις σελίδες του βιβλίου, δεν τη ζούσε ο ίδιος. Κι όμως, σου έκοβε το αίμα. Τώρα δεν ένιωθε καμιά φρίκη που σε λίγο θα σεργιάνιζε με την πεθαμένη γιαγιά στα σοκάκια.

Βγήκανε στο δρόμο οι τρεις τους. Η γιαγιά, ο Σωτήρης κι ο Πέτρος. Η γιαγιά ήτανε πολύ κοντούλα, την περνούσανε κι οι δυο τους στο μπόι. Είναι κιόλας μισοσκότεινα κι οι περαστικοί αραιοί. Ο Πέτρος αναρωτιέται αν θα ένιωθε το ίδιο αν ήτανε ο δικός του ο παππούς. Μόνο που το σκέφτηκε, ανατρίχιασε. Όχι, τον παππού δε θα τον πετούσαν, κι ας χάνανε τη μερίδα του ψωμιού του. Από την αντίθετή τους κατεύθυνση ακούστηκε να ζυγώνει ένα ρυθμικό, διαστικό, τριπλό δρόντηγμα πάνω στις πλάκες του πεζοδρομίου: κλαπ κλαπ κλαπ. Ο Πέτρος τα 'χασε.

– Οι μικρές τσαρίνες! του σφυρίζει ο Σωτήρης.

Στο μισοσκόταδο δεν τις είδαν να 'ρχονται, όμως

Οι δυο τους συνεχίζουν το ντουέτο και τσιρίζουν για να σκεπάσουν το κλαπ κλαπ κλαπ:

*...Να μου κάνει παπουτσάκια
με τα κόκκινα φιογκάκια...*

Έχουν αναψοκοκκινίσει από την προσπάθεια να περπατούν τη γιαγιά όρθια, έχουν φουσκώσει οι φλέβες του λαιμού τους από το τραγούδι, μονάχα η γιαγιά έχει το ίδιο ανέκφραστο πρόσωπο, λες και δεν τη νοιάζει που θα πάει ξιπόλητη στον άλλο κόσμο.

Φτάσανε στον πίσω μαντρότοιχο του νεκροταφείου κι ο Σωτήρης είχε μια ιδέα:

– Τι θα 'λεγες αν δεν την πετούσαμε και την απιθώναμε σύρριζα στον τοίχο...

Κοίταξαν γύρω γύρω μη φαίνεται κανείς, κι ας είχε κιόλας σκοτεινιάσει για καλά, κι ύστερα ακούμπησαν τη γιαγιά χάμω. Ο Σωτήρης της έβαλε κάτι κλαριά για μαξιλάρι, ύστερα της έβγαλε τα παπούτσια και τα 'χωσε στο μπλουζόν του. Τα πόδια της γιαγιάς ήτανε κίτρινα σαν κέρινα. Κόψανε μεγάλα φύλλα από μολόχες που φύτρωναν εκεί γύρω και της τα σκέπασαν.

Σ' όλο το δρόμο του γυρισμού δε μιλήσανε καθόλου. Χωρίσανε πριν φτάσουνε στην πλατεία. Ο Πέτρος πήγε να δρει το Γιάννη να γράψουνε στους τοίχους κι ο Σωτήρης να κλέψει καλώδια.

– Και σαμποτάζ και μαύρη, μισόκλεισε πονηρά το μάτι στον Πέτρο κι έφυγε τρεχάτος.

Εκείνο το βράδυ το Τσουένι και ο Κίμωνας γράψανε πάνω από είκοσι φορές τη λέξη «συσσίτιο». «Στη μνήμη της Γιαγιάς», έτσι είπε ο Γιάννης που του διηγήθηκε ο Πέτρος την ιστορία.

Ο περίπατος του ζωντανού παππού

Η οικογένεια του Πέτρου ήταν η μόνη που ήξερε πως η γιαγιά του Σωτήρη είχε πεθάνει.

– Έτσι θα με πετάξετε και μένα, είτε ο παππούς σαν έμαθε όλη την ιστορία, για να τρώτε τη μερίδα του ψωμιού μου. Μα έννοια σας, εγώ δεν φοβάμαι έτσι εύκολα...

Η Αντιγόνη πιστεύει πως ο παππούς από τη μέρα που άκουσε για τη γιαγιά έχει τρομοκρατηθεί. Του έκανε όμως και καλό. Δεν έμενε πια όλη τη μέρα ξαπλωμένος, για να μη σπαταλάει θερμίδες, όπως εξηγούσε. Άρχισε μάλιστα και να βγαίνει έξω.

– Πάω ίσαμε την πλατειούλα να πάρω αέρα, έλεγε.

Η μαμά ανησυχούσε μήπως κρυώσει, μα εκείνος επέμενε πως μια και δε χορταίνει από φαί, πρέπει να χορτάσει με... αέρα. Η αλήθεια ήταν πως αυτός ο περίπατος του 'χε κάνει καλό. Έμοιαζε μάλιστα σαν να είχε παχύνει.

– Πολύ παράξενο ύφος δε σου φαίνεται πως έχει ο παππούς, σαν ετοιμάζεται για τη βόλτα του, παρατήρησε η Αντιγόνη του Πέτρου.

Τον έστελνε μάλιστα πολλές φορές στην πλατειούλα να δει τι κάνει, μα ο Πέτρος δεν τον βρήκε ποτέ εκεί. Κι η πλατειούλα ήτανε μια σταλιά, δυο παγκάκια όλα κι όλα κι ένας στύλος με φανάρι. Μια μέρα αποφάσισαν με την Αντιγόνη να τον πάρουν από πίσω να δούνε πού πήγαινε. Μόλις ετοιμάστηκε ο παππούς και βγήκε στη σκάλα, πήγαν κι εκείνοι, στις μύτες των ποδιών, να τον παραμονέψουν από το κεφαλόσκαλο. Δε βγήκε κατευθείαν στο δρόμο· τον ακούσαν να χαρχαλεύει κάτι κι ύστερα περίμεναν κάμποσο ώσπου ν' ακούσουν ν' ανοίξει την ξώπορτα. Κατέβηκαν τρέχοντας και τον κοίταζαν από τη μισανοιγμένη πόρτα.

– Κοίτα τι φοράει, τον σπρώχνει με τον αγκώνα η Αντιγόνη.

Ο παππούς φορούσε ένα σακάκι κατακουρελιασμένο κι ένα ξεθωριασμένο παντελόνι με χίλια δυο μπαλώματα απάνω. Και όμως, πριν κατέβει τη σκάλα, φορούσε τα κανονικά του ρούχα! Αυτό, λοιπόν, ήτανε το χαρχάλεμα, άλλαζε ρούχα!

– Μήπως τον κάλεσε η Μεγάλη Αντιγόνη να παίξει κανένα ρόλο; είπε ο Πέτρος.

– Μην είσαι βλάκας, νευρίασε η Αντιγόνη.

Μόλις ο παππούς ξεμάκρυνε, βγήκανε κι εκείνοι στο δρόμο. Τον παρακολουθούσανε από μακριά, έτσι, που και να γύριζε το κεφάλι δεν μπορούσε να τους διακρίνει. Ο παππούς, όμως, ούτε που γύριζε καθόλου να κοιτάξει πίσω του. Προχωρούσε γρήγορα, έστριβε δρόμους και δρομάκια, ώσπου έφτασε σε μια γειτονιά με μεγάλα δίπατα σπίτια, με μαρμαρένια σκαλοπάτια και γυαλισμένους μπρούντζους στις ξώπορτες.

– Έπεσε! τρόμαξε ο Πέτρος κι έσφιξε το χέρι της Αντιγόνης, βλέποντας τον παππού να σωριάζεται σ' ένα σκαλοπάτι.

Η Αντιγόνη έκανε να τρέξει κοντά του, μα καρφώθηκε στη θέση της. Ο παππούς σάλεψε, ανασηκώθηκε, έριξε μια ματιά γύρω του κι ύστερα δγάζει από τον κόρφο του ένα τενεκεδάκι και το απιθώνει δίπλα.

Ο Πέτρος και η Αντιγόνη τώρα μπορούσαν να τον παρατηρούνε από κοντά, γιατί πήγαν και χώθηκαν στο βαθούλωμα μιας πόρτας. Ο παππούς άλλαξε δυο τρεις πόζες και μόλις άκουσε ν' ανοίγει η ξώπορτα του σπιτιού που είχε ξαπλώσει στα σκαλιά του, γλάρωσε τα μάτια του, μισοστράβωσε το κεφάλι του – ήτανε ολόιδιος σαν κι αυτούς που έπεφταν από την πείνα – και είπε με μια φωνή βαθιά από το λαρύγγι:

– Πεινάαααααωωωω.

Από το σπίτι βγήκε μια κυρία καλοντυμένη, είδε τον παππού πεσμένο, έκανε να ξαναμπεί μέσα, ύστερα φώναξε κάποιον, κι ήρθε μια κοπέλα, έβαλε κάτι μέσα στο τενεκεδάκι του παππού και ξανάκλεισε την πόρτα. Όταν η καλοντυμένη κυρία απομακρύνθηκε αρκετά, ο παππούς μπούκωσε γρήγορα γρήγορα αυτό που του είχανε ρίξει στο τενεκεδάκι και κίνησε να πάει παρακάτω. Ο Πέτρος κοίταζε λοξά την αδελφή του, σαν να περιμένε να του πει τι να κάνουν.

– Αν τον έβλεπε η Μεγάλη Αντιγόνη, θα του έκλεινε συμβόλαιο για δυο χρόνια, είπε μονάχα πικρόχολα η Αντιγόνη.

Δεν τον πήραν άλλο στο κατόπι. Πριν στρίψουν το δρόμο να γυρίσουν σπίτι, ακούγανε ακόμα την απόκοσμη φωνή του παππού:

– Πεινάααααωωω.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
ΣΥΣΣΙΤΙΟ

Ο Δάμων και ο Φιντίας

Έγινε ακριβώς έτσι όπως το 'λεγε ο Γιάννης κι ο Αχιλλέας, όπως το 'χε πει κάποτε κι ο τρελός με τις πιτζάμες. Γέμισαν τα ντουδάκια με μεγάλα κόκκινα και πράσινα γράμματα – πού και πού έβλεπες και μπλε – κι όταν η Αθήνα ολόκληρη είχε γίνει απέραντο αλφαθητάριο, τότε κουβάλησαν στα σχολεία κάτι τεράστια μαύρα καζάνια.

Στου Πέτρου το σχολείο, στο άδειο γκαράζ, άρχισαν πάλι τα μαθήματα και τώρα δεν απουσιάζει σχεδόν κανένα παιδί, γιατί αν λείψει, χάνει το ΣΥΣΣΙΤΙΟ. Κάθε μεσημέρι καταφτάνει ένα κάρο και ξεφορτώνει το Δάμονα και το Φιντία. Ο Δάμων και ο Φιντίας είναι δύο καζάνια μαύρα σαν πίσσα που αγνίζουν... Την πρώτη μέρα που τα περίμεναν κανένα παιδί δεν είχε νου για μάθημα κι ο κύριος Λουκάτος άρχισε να τους διαβάζει κάτι ιστορίες από ένα βιβλίο.

«...Στα παλιά τα χρόνια, στην αρχαία Αθήνα υπήρχανε δύο αχώριστοι φίλοι. Ο Δάμων κι ο Φιντίας...»

– Έρχονται! Έρχονται! ακούστηκε μια ψιλή φωνούλα από την άκρη της τάξης.

Ήταν ένα μικρό κοριτσάκι που παραμόνευε από τη χαραμάδα της μεγάλης πόρτας και είδε να καταφτάνουν όχι βέβαια ο Δάμων και ο Φιντίας, αλλά τα καζάνια με το συσσίτιο, που έτσι τους έμεινε το όνομα.

Όλα τα παιδιά βάλανε τα γέλια και πετάχτηκαν από τη θέση τους. Ο κύριος Λουκάτος πήγε αργά και σοβαρά κι άνοιξε διάπλατα την πόρτα. Έξω στεκότανε ένα κάρο φορτωμένο με τα καζάνια. Δυο κυρίες καλοντυμένες και μια κοπέλα, με μαύρο πουλόβερ και ξέθωρη γαλάζια φούστα, ρωτούσανε ποιος είναι ο δάσκαλος. Γύρω είχε μαζευτεί κόσμος. Έτσι όπως μαζεύεται πάντα στη γειτονιά άμα γίνεται κάτι. Δε μιλούσανε, δε λαλούσανε. Μονάχα μια γυναίκα σήκωσε τα δυο της χέρια ψηλά και φώναξε:

– Τα παιδάκια μας θα φάνε!

Οι κυρίες με το κορίτσι μιλούσανε με τον κύριο Λουκάτο. Κάτι άνθρωποι ξεφόρτωναν τα καζάνια, τα 'βαλαν μέσα στο σχολείο κι ύστερα ο δάσκαλος γύρισε στα παιδιά και τους είπε με ύφος επίσημο, λες κι έβγαζε λόγο για την Εθνική γιορτή:

– Πάρτε τα κουτιά σας και μπείτε στη σειρά. Αρχίζει το συσσίτιο.

Βρόντηξαν τα τενεκεδάκια, σίγησαν ξανά, κι ο κύριος Λουκάτος έδινε τα παραγγέλματα όπως στην παρέλαση: «Οι μικροί μπροστά, οι μεγάλοι πιο πίσω, οι άλλοι στη μέση. Μη θορυβείτε...»

Ο Σωτήρης κι ο Πέτρος στεκόντανε στη μέση. Κοιτάνε, όσο να φτάσει η σειρά τους, τις μεγάλες σιδερένιες κουτάλες που βυθίζονται στα καζάνια, χάνονται για λίγο κι ύστερα ξανασηκώνονται βαριές βαριές και αχνιστές κι αδειάζουν μέσα σε κάθε τενε-

κεδάκι μια πηχτουλή σούπα. Τα μικρά είναι τυχερά, που είναι μπροστά, πήραν κιόλας το συσσίτιό τους και φεύγουν γλείφοντας τις σταγόνες που έχουν περιχυθεί έξω από το τενεκεδάκι. Τη μια κουτάλα την κρατάει μια δασκάλα και την άλλη το κορίτσι με το μαύρο πουλόβερ που το λένε Σοφία. Οι καλοντυμένες κυρίες έχουν στα χέρια τους κάτι χαρτιά, που πάνω είναι ζωγραφισμένος ο ερυθρός σταυρός. Σημειώνουν νούμερα και κουβεντιάζουν με τον κύριο Λουκάτο.

– Προβλέπουμε περίσσευμα ως τριάντα μερίδες, λέει η μία.

– Ποια παιδιά έχουν περισσότερη ανάγκη; ρωτάει η άλλη.

– Όλα, απαντάει ο κύριος Λουκάτος. Αδενίτις εκατό τα εκατό.

– Μπα, σπρώχνει ο Σωτήρης τον Πέτρο, το Ξερες πως έχουμε αδενίτιδα;

Ο Πέτρος δεν το Ξερε, μα δεν πρόλαβε να του απαντήσει, είχε φτάσει η σειρά του.

Το κορίτσι με το μαύρο πουλόβερ βύθισε την κουτάλα.

Αυτό, λοιπόν, είναι το ΣΥΣΣΙΤΙΟ που τόσες φορές το ΄γραφε στους τοίχους. Το ΣΥΣΣΙΤΙΟ που, σαν το πρόφερε ο Αχιλλέας, έπαιρνε τόσο επίσημο ύφος η φωνή του. «Πρέπει να οργανώσουμε τα ΣΥΣΣΙΤΙΑ.» Από δω και πέρα ο Πέτρος θα Ξερει πως όποια μαγική λέξη γραφτεί στον τοίχο θα γίνεται αλήθεια.

Η κουτάλα αδειάζει μέσα στο τενεκεδάκι του. Το τενεκεδάκι είναι ένα άδειο κουτί από φυτίνη, κίτρινο με μαύρα γράμματα. Ο παλπούς φώναζε πριν από τον πόλεμο, που μαγείρευε η μαμά με φυτίνη. Το

βούτυρο, έλεγε ο παππούς, είναι πιο νόστιμο. Μα η φυτίνη είχε τη μισή τιμή. Κι η μαμά ήθελε να κάνει οικονομίες... Το κουτί βάρυνε, του ζεματάει σχεδόν τα χέρια. Το κορίτσι με το μαύρο πουλόβερ του χαμογελάει.

– Ευχαριστώ, μουρμουρίζει ο Πέτρος.

– Να κι ένας που είπε ευχαριστώ, σκάει στα γέλια η κοπέλα και του δάζει γρήγορα γρήγορα ακόμη μισή κουταλιά.

– Ευχαριστώ! βροντοφώνησε ο Σωτήρης που ήτανε πίσω από τον Πέτρο και παρακολούθησε τη σκηνή.

Ο Πέτρος ορκίστηκε να μην ξαναπεί ευχαριστώ.

Ο Πέτρος πήρε μόνος του το δρόμο για το σπίτι. Ο Σωτήρης θα έμενε ως το τέλος, γιατί, λέει, άμα τον έβλεπαν τόσο ζαρωμένο, θα του έδιναν οπωσδήποτε περίσσειμα... Περπατάει και κρατάει στα χέρια του το τενεκεδάκι της φυτίνης. Η καυτή σούπα τον ζεσταίνει. Είναι πηχτούλη και καθώς περπατάει τρεμουλιάζουν στην επιφάνεια κάτι κηλίδες λάδι που μοιάζουν σαν μικρά νησάκια. Αν δε ζεματούσε τόσο πολύ, θα 'πινε μια ρουφηξιά να δοκίμαζε τη γεύση της, μα πάλι καλύτερα που καίει, γιατί η μια ρουφηξιά θα 'φερνε την άλλη και θα κινδύνευε το κουτί της φυτίνης να μείνει άδειο. Έφτασε στο σπίτι κι ακούμπησε το τενεκεδάκι στο τραπέζι.

– Έφερα το ΣΥΣΣΙΠΙΟ, είπε τόσο περήφανα, λες και είχε βγει πρώτος στην τάξη.

Η μαμά πήγε κοντά, έκανε το σταυρό της κι έσκυψε και φίλησε το κίτρινο κουτί με τα μαύρα γράμματα λες και ήτανε εικόνισμα.

Στο σπίτι τους δεν υπήρχε καμιά εικόνα. Πάνω

από το κρεβάτι του παππού κρεμότανε μέσα σε χρυσή κορνίζα η φωτογραφία της Μεγάλης Αντιγόνης. Αν ήτανε να κάνει καμιά φορά ο παππούς το σταυρό του – που δεν τον έκανε ποτέ – σίγουρα θα σταυροκοπιότανε μπροστά σ' αυτό το κάντρο. Να που, όμως, τώρα η μαμά σταυροκοπιότανε μπροστά στο συσσίτιο, όπως οι γυναικούλες στον Επιτάφιο, τη Μεγάλη Παρασκευή.

Σε λίγο καιρό εκτός από τα σχολεία άρχισαν να δίνουν συσσίτιο στους γέρους και στους αρρώστους. Ο παππούς γράφτηκε στον κατάλογο των «υπερηλίκων ανιάτων», για να πάρει συσσίτιο που θα έδιναν οι Ουνίτες παπάδες.

– Σπυδαία θρησκεία οι Ουνίτες, είτε ενθουσιασμένος ο παππούς, θα μοιράσουν και μαύρη σταφίδα.

Δεν ήτανε όμως γι' αυτό που έκοψε ο παππούς τον περίπατό του.

– Άραγε το κατάλαβε πως ξέρουμε ότι κάνει τον πεθαμένο; αναρωτιότανε ο Πέτρος με την Αντιγόνη.

Το 'χανε πάρει όμως απόφαση να του κόψουν για καλά αυτή τη βόλτα. Κάθε φορά που ετοιμαζότανε να βγει, πεταγότανε ένας από τους δυο τους.

– Θά 'ρθω μαζί σου, παππού.

– Δεν ξαναμώρανα τόσο, μπορώ να περπατήσω και μονάχος μου, θύμωνε ο παππούς.

– Όχι, θα σε πάω περίπατο, μιλάει η Αντιγόνη, σαν καμιά στρίγκλα γκουδερνάντα στο άταχτο παιδί.

Πεισμώνει τότε το άταχτο παιδί ο παππούς.

– Δεν πάω κι εγώ πουθενά, λέει και κουρνιάζει όλος φούρκα στο ντιβανάκι του, με τη δυσσινιά ξεφτισμένη κουδέρτα τυλιγμένη από τη μέση και κάτω.

Κάτι θα 'χει καταλάβει, δεν μπορεί, γιατί σαν μπαίνει η μαμά στο δωμάτιο και τον ρωτάει τι έχει και κάθεται έτσι μωτρωμένος, ο παππούς δεν τους μαρτυράει, δε λέει πως του κολλάνε και δεν τον αφήνουν να βγει μόνος, παρά μουρμουρίζει πως πονούν τα πόδια του. Το λέει και γυρίζει και τους κοιτάζει, που κάθονται κι οι δυο τους ασάλευτοι και κάνουν πως χαζεύουν έξω από το τζάμι. Δε φταίνε αυτοί που έχουν γίνει τόσο στριγκλιάρηδες μαζί του, κι ούτε φταίει η Αντιγόνη που έχωσε κρυφά το χέρι της στην τσέπη του σαν κανένας πορτοφολάς και του πήρε το κουταλάκι!

Τον είχε δει μια μέρα να το κρύβει εκεί διαστικά και στο τέλος κατάλαβε τι το ήθελε.

Το σουσμίτιο που κουβαλούσε ο παππούς ήτανε μια νερούλη σούπα, τρία δάχτυλα από τον πάτο του κουτιού!

– Να τι δίνουνε σε μας τους γέρους, και παρίστανε και το θυμωμένο.

Και να σκεφτείς, συλλογιέται ο Πέτρος, πως ο Αχιλλέας κόβει από το φαγητό για να ταΐσει το Στορμ! Κι η Δροσούλα όλο και κάτι κουβαλάει για το σκύλο. Η κυρία Λεβέντη, πάλι, κι η Λέλα πετάνε κάθε μέρα ένα σωρό αποφάγια στο σκουπιδοτενεκέ. Αν τους τα 'κλεβει! Το πιο πολύ να νομίσουνε πως τα θέλει για τον εαυτό του. Μα αυτός δεν ήθελε να ταΐσει ούτε το Στορμ με τα αποφάγια του Γιαούρτερ... Μια φορά τον φώναξε η Λέλα από την πόρτα της κουζίνας και του έβαλε στη χούφτα τέσσερα κομματάκια ζάχαρη. Ο Πέτρος τα 'νιωσε τριζάτα και σκληρά. Τα 'σφιξε λίγο, λες και ήθελε να τα νιώσει καλύτερα, κι ύστερα τα πέταξε χάμω, σαν να του έκαψαν το χέρι.

Η Λέλα έσκυψε και τα μάζεψε διαστικά.

- Κουτό αγόρι, μουρμούρισε, κι ύστερα είπε μισοθυμωμένα, μισολυπημένα: Μα δε βλέπεις λοιπόν που θα πεθάνετε όλοι... όλοι.

Ο Πέτρος έχει ξεχάσει πια πόσος καιρός πέρασε από την τελευταία φορά που έφαγε ζάχαρη. Τι έγινε με τη Λέλα, το είπε μονάχα στην Αντιγόνη και στο Σωτήρη.

- Έπρεπε να τη φτύσεις κιόλας, του είπε η αδελφή του.

- Είσαι βλάκας, έκανε ο Σωτήρης, έπρεπε να τα πάρεις. Άκου να πετάξει χάμω τη ζάχαρη!

Το καλημέρισμα της μαμάς

Η μαμά όμως εξακολουθεί να καλημερίζει την κυρία Λεβέντη και τη Λέλα. Η Αντιγόνη κι ο Πέτρος αποφάσισαν να της πούνε να την κόψει αυτή την καλημέρα. Μπορεί να 'τανε κι ο ίδιος ο Γιαούρτερ αυτός που έσπασε το χέρι του παιδιού, γιατί έκλεψε ένα παλιοκάρβελο. Μπορεί να 'τανε αυτός που κρέμασε τα δυο παλικάρια σε μια μικρή πλατεία. Και σίγουρα θα 'τανε μαζί με κείνους που μπαίνανε τις νύχτες και τα ξημερώματα στα σπίτια των νοικοκυραίων να κάνουν έρευνα. Θα 'θελε να 'ξερε ο Πέτρος, αν τον έπιαναν οι Γερμανοί με το πινέλο στο χέρι, θα χαιρέτούσε ακόμα η μαμά τη Λέλα, που περπατούσε κορδωτή κορδωτή, όπως λέει η Αντιγόνη, στο μπράτσο του Γιαούρτερ; Ίδια όπως σεργιάνιζε με το Μάικλ το Εγγλεζάκι, που ποιος ξέρει σε ποια έρημο της Αφρικής θα τρώει τη μαρμελάδα πορτοκάλι, την πικρούτσικη, και θα συλλογιέται την Ελληνίδα αρραβωνιαστικιά που της άφησε κοτζάμ σκύλαρο να τη φυλάει.

– Να της το πούμε οπωσδήποτε της μαμάς, φουρκίστηκε πióτερο ο Πέτρος, όσο τα συλλογιότανε αυτά, και πήγανε με την Αντιγόνη να τη δρουνε, την

ώρα που θα ξέρανε πως ήτανε μόνη της στην κουζίνα.

...Κάποτε, πριν τον πόλεμο δέβαια, του Πέτρου του άρεσε πολύ να πηγαίνει να κάθεται στην κουζίνα. Η μαμά πολλές φορές τα βράδια, αφού είχανε αποφάσει, καταγινότανε να ψήσει κανένα γλυκό κι εκείνος έπαιρνε ένα διβλίο και καθότανε στο πάνω σκαλί μιας ανεμόσκαλας που έβγαζε στο πατάρι. Πόσο του άρεσε να βλέπει τη μαμά, από κει ψηλά, να πηγαينوέρχεται! Εκείνη πού και πού τον ρωτούσε κάτι: «Γυάλισες τα παπούτσια σου;» ή «Αύριο θα 'χει κρύο, να βάλεις το πουλόβερ σου». Όλη η ζεστασιά της κουζίνας και η μυρωδιά από το γλυκό που ψηνότανε ανέβαιναν και τον θρίσκανε εκεί ψηλά, στο τελευταίο σκαλί της ανεμόσκαλας. Ύστερα η μαμά έβαζε λίγο γλυκό σ' ένα πιατάκι, το ακουμπούσε πάνω στο μαρμάρινο τραπέζι της κουζίνας και του έλεγε:

– Για δεσ, έδεσε καλά;

Τότε ο Πέτρος κατέβαινε, πήγαινε να καθίσει κοντά στο τραπέζι, δοκίμαζε το γλυκό και το 'θρίσκανε τότε καλό, τότε πως ήθελε λίγο δέσιμο ακόμα. Ύστερα ακουμπούσε τους αγκώνες του στο τραπέζι, στήριζε το κεφάλι του στα χέρια του και περίμενε. Ήτανε τότε οι στιγμές που η μαμά μιλούσε για τα παλιά. Για τότε, που ήτανε κοπέλα και ήθελε να βγει στο θέατρο της Μεγάλης Αντιγόνης και να παντρευτεί το Λάμπρο Αστέρη, τον πρωταγωνιστή.

Θαρρείς και είχανε κάνει μια μυστική συμφωνία οι δυο τους, ο Πέτρος κι η μαμά. Να πηγαίνει ο Πέτρος μετά το φαγητό με το διβλίο του στην κουζίνα κι εκείνη σαν τελειώνει ό,τι είχε να κάνει, να κάθεται

για λίγο και να του μιλάει για τότε...

Ποτέ άλλοτε και σε κανένα δε μιλάει η μαμά, για κείνα τα χρόνια. Κι ο Πέτρος δε διηγείται τις ιστορίες της μαμάς ούτε στην Αντιγόνη. Μα η ιστορία που του άρεσε πιότερο απ' όλες ήταν εκείνη που ο Λάμπρος Αστέρης, ντυμένος στο βελούδινο κοστούμι του ιππότη, ζήτησε το χέρι της μαμάς. Έπαιξε το Φερδινάνδο, σ' ένα έργο που το λέγανε «Λουίζα Μίλερ» – η μαμά τού το είχε διηγηθεί όλο –, και μια μέρα βγαίνοντας από τη σκηνή, βρέθηκε μπροστά στη μαμά που παρακολουθούσε το έργο πίσω από τις κουϊντές. Μόλις τον είδε έκανε να φύγει, μα εκείνος γονάτισε μπροστά της, της έπιασε το χέρι και της είπε: «Μη φεύγεις, άγγελε του ουρανού!» Η μαμά, που είχε μάθει απέξω όλο το έργο, γιατί πήγαινε κάθε μέρα στην παράσταση, κι ήξερε πως τα λόγια που της έλεγε ο Λάμπρος Αστέρης ήτανε από τη δεύτερη σκηνή, της τρίτης πράξης, της άρεσε όμως πολύ έτσι όπως της τα 'λεγε κείνος γονατισμένος μπροστά της. Ύστερα, της ζήτησε να παντρευτούνε, να κάνουνε δικό τους θίασο με κείνη πρωταγωνίστρια και να γυρίζουνε όλη την Ελλάδα, να δίνουνε παραστάσεις. Ο παππούς, όμως, ούτε να τ' ακούσει. Γιατί ο Λάμπρος Αστέρης δεν είχε ούτε καν δικό του βεστιάριο! Δεν είχε δηλαδή ένα μεγάλο μπαούλο με μεγάλες κλειδωνιές – υπάρχει ένα τέτοιο άδειο του παππού στην αποθήκη, που βάζουν τώρα παλιοπράματα – που να 'χει μέσα λογής λογής φορεσιές από τα έργα που παίζανε. Όλα τα κοστούμια, κι αυτό που φορούσε ο Αστέρης, ανήκανε στο θίασο της Μεγάλης Αντιγόνης.

Ο Πέτρος τ' άκουγε όλα και χαιρότανε που ο

α
ο
α
ο
μ
ο
ί-
α
η
ε
ς
ί-
υ
έ-
ε
π
π
ς
ε
ο
ο
ς
εν
ο-
μ
α
ί-
ο
δ-
ο

Λάμπρος Αστέρης δεν είχε δικό του βεστιάριο κι έτσι η μαμά δεν τον παντρεύτηκε και πήρε τον μπαμπά. Ο μπαμπάς, ας μη μιλάει πολύ, είναι καλός, δεν τον μαλώνει σχεδόν ποτέ και πάντα τού φέρνεται σαν να 'ναι μεγάλος. Κι ύστερα, δε θα 'θελε, για όλο τον κόσμο, να 'χει μαμά θεατρίνα. Θέλει μια μαμά καταδικιά του, που να 'ναι σπίτι όλη ώρα και κάθε που θα γυρίζει εκείνος από το σχολείο ή το παιχνίδι και χασομερήσει λίγο, να τον περιμένει στο κεφαλόσκαλο. Κι η μαμά τον περιμένε πάντα, στην αρχή τον ψευτομάλωνε κι ύστερα τον έπαιρνε στην αγκαλιά της και του 'λεγε:

- Ανησύχησα, παλιόπαιδο.

Μπορεί γιατί τα συλλογίστηκε όλα αυτά να δείλιασε τώρα μπροστά στην πόρτα της κουζίνας, που στεκόντανε με την Αντιγόνη σαν καραμπινιέροι έτοιμοι να συλλάβουνε κάποιον.

- Θα της το πούμε; ρώτησε με αδέβαιη φωνή.

- Αν μετάνιωσες, πάω μόνη μου, απάντησε... ο αρχικαραμπινιέρος-Αντιγόνη.

Η μαμά ούτε τους πρόσεξε που μπήκανε μέσα. Φυσούσε τη φουφού με το πριονίδι, που δεν έλεγε ν' ανάψει. Σαν να κοντοστάθηκε και η Αντιγόνη, που την είδε με φουσκωμένα τα μάγουλα και τα μάτια δακρυσμένα από τον καπνό. Ύστερα τους είδε κι έβαλε τις φωνές:

- Φύγετε από δω μέσα, θα βρομίσετε καπνίλες. Κι εσύ μόλις λούστηκες, είπε όλο φούρκα στην Αντιγόνη.

- Θέλουμε να σου μιλήσουμε, ακούστηκε στεγνή η φωνή της Αντιγόνης.

Η μαμά άφησε τη φουφού, σκούπισε τα μάτια της

με την άκρη της ποδιάς της και τους κοίταξε τρομαγμένα.

– Συμβαίνει τίποτα;

– Γιατί χαιρετάς τις Λεβένταινες; είπε η Αντιγόνη κι έδωσε μια σπρωξιά του Πέτρου να μιλήσει κι αυτός.

– Τι τις χαιρετάς αφού έχουνε τον παλιογερμαναρά! έκανε εκείνος με την μπάσα φωνή, που την έπαιρνε σαν ήθελε να παραστήσει σε τίποτα πιτσιρίκια της γειτονιάς το μεγάλο.

– Δε θα σας δώσω λογαριασμό τι κάνω, απάντησε η μαμά όχι και πολύ θυμωμένα.

Και ησυχασμένη πως δε συμβαίνει τίποτα το ανησυχητικό, ξαναγύρισε στη φουφού της.

Η Αντιγόνη όμως δεν το 'βαλε κάτω.

– Τότε κι εμείς δε θα σου μιλάμε, δεν είναι έτσι, Πέτρο;

Ο Πέτρος τα σάστισε. Δεν ήξερε τι να κάνει. Δεν ήθελε ν' αφήσει την Αντιγόνη να τα βγάλει μόνη της πέρα, μα πάλι δεν του ερχότανε να πει στη μαμά: «Δε θα σου ξαναμιλήσω».

– Δεν είναι έτσι, Πέτρο; ξαναλέει η αδελφή του.

Εκείνος δεν πρόλαβε ν' απαντήσει, γιατί η μαμά γύρισε νευριασμένα προς το μέρος τους και με τον αγκώνα της έσπρωξε άθελά της τη φουφού που γκρεμίστηκε και σκόρπισε στο πάτωμα όλο το μισοαναμμένο πριονίδι.

– Φύγε, φύγε, ξεφώνιζε η μαμά τής Αντιγόνης, θα βρομίσουν τα μαλλιά σου πριονίδι.

Την έσπρωχνε έξω από την πόρτα της κουζίνας και τώρα ήτανε η σειρά της Αντιγόνης να τα χάσει. Έπαψε να μοιάζει με αρχικαραμπινιέρο κι έμοιαζε

κακόμοιρος φρατέλος, που το σκάει από τη μάχη. Ο Πέτρος έμεινε στην κουζίνα και γονάτισε πλάι στη μαμά που προσπαθούσε με τα πρησμένα ολοκόκκινα δάχτυλά της να μαζέψει το ζεματιστό πριονίδι.

- Τι θα κάνω, τι θα κάνω, έλεγε απελπισμένα. Τώρα δε θ' ανάβει πια!

Ο Πέτρος βρήκε ένα χαρτόνι κι άρχισε να μαζεύει το πριονίδι, η μαμά όμως του το πήρε απότομα από τα χέρια και βάλθηκε να το μαζεύει η ίδια. Ο Πέτρος στέκεται και την κοιτάζει και δεν ξέρει τι να κάνει. Νιώθει έναν κόμπο στο λαιμό. Πόσο θα 'θελε τώρα να μην ήτανε πόλεμος, ούτε κατοχή. Ν' άναβες ένα σπίρτο και να φούντωνε το γκάζι γαλάζιο γαλάζιο, ν' άνοιγες τη βρύση και να 'τρεχε το νερό. Κι η μαμά να 'χει μακριά ξεπρησμένα δάχτυλα, με μια λεπτή χρυσή βέρα στο τέταρτο δάχτυλο κι ένα άλλο δαχτυλίδι με κόκκινες πέτρες.

- Τι χάζεψες, λέει η μαμά, πήγαινε να ξετιναχτείς μη γεμίσεις το κρεβάτι σου πριονίδια.

Γύρισε ανόρεχτα στην κάμαρά τους, γιατί σίγουρα η Αντιγόνη θα τον έβριζε κι από πάνω που δεν τη σεγκοντάρισε, εκείνη τα 'βαλε όμως μαζί του για άλλο λόγο.

- Γιατί δεν έμεινες να τη βοηθήσεις, πετιέται μόλις τον βλέπει.

- Δεν ήθελε.

- Έπρεπε να επιμένεις!

- Και δεν πας εσύ, μουρμουρίζει νευριασμένος τώρα κι εκείνος.

Βρήκε την ώρα κι άρχισε τις βόλτες του ο Θόδωρος και, θαρρείς το 'κανε επίτηδες, κουτουλούσε γκαπ γκουπ πάνω σ' όλα τα έπιπλα.

- Αύριο να τον πας στην αποθήκη, διατάζει η Αντιγόνη, ζωολογικό κήπο το κατάντησες το δωμάτιο.

- Με σκότισες, απάντησε αυθάδικα εκείνος.

Η Αντιγόνη έβαλε τα κλάματα και το 'ξερε καλά ο Πέτρος πως δεν ήτανε γιατί της είπε: «Με σκότισες...»

*

**

Το πρωί, κατεβαίνοντας ο Πέτρος τη σκάλα να φύγει για το σχολείο, κουτούλησε πάνω στην κυρία Λεβέντη, που έβγαινε κι αυτή φουριόζα. Κρατούσε στα χέρια της έναν κουβά με ασβέστη και μια βούρτσά. Σα βγήκε στο δρόμο ο Πέτρος λίγο ακόμα και θα ξεφώνιζε από χαρά! Στον τοίχο του σπιτιού τους είχανε γράψει ένα «ΣΥΣΣΙΠΙΟ», με τεράστια κόκκινα γράμματα. Στάθηκε να τον καμαρώσει και τότε βλέπει την κυρία Λεβέντη να πλησιάζει τον τοίχο και ν' αρχίζει ν' ασπρίζει με τον ασβέστη τα κόκκινα γράμματα. «Στρίγκλα», είπε από μέσα του, «προδότρα». Τα γράμματα ήτανε όμως τόσο κόκκινα, που δε σήσανε. Έτσι του ήρθε να της φωνάξει να μην παιδεύεται άδικα. Ε, και να 'ξερε τι ψαρόκολλα βάζανε μέσα στην μπογιά για να μη σβήνει από τις βροχές.

- Σας ετοίμασα μια μπογιά αθάνατη, λέει η Δροσούλα, όταν τους παραδίνει το τενεκεδάκι με τη μπογιά.

Κατέβηκε κι ο Σωτήρης, χαζεύουν κι οι δυο τους το φρεσκοασπρισμένο τοίχο. Κάτω από τον ασβέστη ξεχωρίζουν μια χαρά τα κόκκινα γράμματα. Να μπορούσε να πει του Σωτήρη για την μπογιά που φτιά-

Το ταγκό τ' ωραιότερο του κόσμου

Εκείνη την Κυριακή, νωρίς το απόγευμα, ο Πέτρος θυμήθηκε τότε, πριν τον πόλεμο, που ετοιμαζότανε να πάνε στον κινηματογράφο και του έκανε καβγά η Αντιγόνη να φορέσει το μπλε του σακάκι. Το μπλε σακάκι τώρα έχει γίνει μια σταλιά. Είναι δυνατόν πριν ενάμιση χρόνο να ήτανε ο Πέτρος αυτό το μικρούτσικο αγοράκι, που χωρούσε σ' αυτό το ρούχο; Τώρα δεν έχει καθημερινό και κυριακάτικο. Φορεί ένα παρδαλό πουλόβερ που το 'χει πλέξει η μαμά από διάφορα μαλλιά που βρέθηκαν σ' ένα συρτάρι. Αν το γύριζες το πουλόβερ από τη μέσα μεριά, ήτανε γεμάτο κόμπους που γαργαλούσανε. Η Αντιγόνη, όμως, πες πες το έφτιαξε το καινούριο φουστάνι, για να πάει στη «Λογοτεχνική βραδιά», που έλεγε ο Γιάννης.

Ο θείος Άγγελος είχε φέρει κάποτε δώρο στη μαμά ένα δυσινί τραπεζομάντιλο, που το έστρωνε εκείνη στο τραπέζι κάθε φορά που ήτανε να έρθουνε επισκέψεις. Ήτανε δελουδένιο και μαλακό μαλακό. Τώρα, από τον καιρό που άρχισε ο πόλεμος, έχει μείνει κλεισμένο στο συρτάρι. Περιμένει κι αυτό τη σειρά

του για να γίνει προίκα σε κάποια από τις μικρές τσαρίνες, όπως ο σταυρός της Αντιγόνης, τα δαχτυλίδια της μαμάς, οι δαντελένιες κουρτίνες με τα παγόνια στην μπροντούρα, ο ασημένιος δίσκος, τα αγαλματάκια που παρίσταναν έναν ψαρά και μια ψαροπούλα του παλιού καιρού, η ραπτομηχανή «Σίγγερ» της μαμάς που πατούσε ένα πεντάλ με τα πόδια κι έραβε μόνη, ως κι ένας ναργιλές που τον είχε χαρίσει του παππού ένας «ομογενής», όπως τον έλεγε, όταν είχε πάει κάποτε περιοδεία στην Πόλη, με το θίασο της Μεγάλης Αντιγόνης. Αυτό, όμως, το θυσσινί τραπεζομάντιλο ήτανε το καμάρι της μαμάς. Το φύλαγε για τελευταίο, μήπως καταφέρει και το γλιτώσει. Όμως, να που η Αντιγόνη άνοιξε ένα συρτάρι, το ξεδίπλωσε από το άσπρο πανί που ήτανε τυλιγμένο και είπε στη μαμά:

– Αν το κάναμε φόρεμα!

Η μαμά το κοίταξε μια στιγμή αμίλητη, κι ο Πέτρος νόμιζε πως είχε συγκινηθεί, γιατί θυμήθηκε τη γιορτή της, τότε που χτενιζότανε ακόμα όμορφα κι έβαζε καινούριο φόρεμα και λοσιόν από ροδόνερο, που έφτιαχνε μοναχή της. Όμως η μαμά μέτραγε με το μάτι το μάκρος και το φάρδος του τραπεζομάντιλου και είπε:

– Βγαίνει, αλλά με μανίκι τρουακάρ.

Πότε έστρωσε κάτω τις εφημερίδες, πότε έκοψε το πατρόν, πότε έραψε απάνω τους το ύφασμα, γιατί καρφίτσες δεν υπήρχανε για να το στερεώσει, πότε το 'κοψε! Όσπου να γυρίσεις να δεις! Τα κακόμοιρα πρησμένα δάχτυλά της κουνιόντανε όσο πιο γρήγορα μπορούσανε, μονάχα στο μάτι του ψαλιδιού που ήτανε για τα δυο δάχτυλα μόλις και μετά βίας χωρούσε

το ένα. Η Ρίτα κι η Αντιγόνη βαλθήκανε κι αυτές να ράβουνε, γιατί έπρεπε να γίνουνε όλα τα γαζιά στο χέρι. Η μηχανή «Σίγγερ» με το πεντάλ έραβε μόνο για τις μικρές τσαρίνες.

– Έχουνε αγοράσει όλες τις ραπτομηχανές της γειτονιάς, λέει η μαμά και γελάει.

Γελούσε με τη Ρίτα και την Αντιγόνη που σχεδιάζανε πώς θέλανε να 'ναι τα νυφικά τους.

– Εγώ θέλω άσπρο νυφικό με μακρού πέπλο που να σέρνεται κάτω, λέει η Αντιγόνη.

Η Ρίτα πάλι ήθελε ένα γαλάζιο φόρεμα κοντό με σουρωτή φούστα και ανθάκια. Το 'χε δει σε μια αμερικάνικη ταινία, πριν τον πόλεμο – τώρα απαγορεύονται οι αμερικάνικες ταινίες –, που το φορούσε η πρωταγωνίστρια και της είχε αρέσει από τότε πολύ. Το αστείο είναι πως κι ο Πέτρος διασκέδαζε: τους περνούσε τις βελόνες, για να κάνουν πιο γρήγορα.

– Παπούτσια; είπε ξάφνου η Αντιγόνη και η μαμά κι η Ρίτα απόμειναν με τις κλωστές στον αέρα.

Η Αντιγόνη είχε κάτι χοντροπάπουτσα από βακέτα, που αντί για σόλα είχανε ένα χοντρό μαύρο λάστιχο από παλιά ρόδα φορτηγού αυτοκινήτου. Τώρα σχεδόν όλα τα κορίτσια τέτοια φορούσανε, με χοντρές κάλτσες, σκούρες καφετιές. Η Ρίτα θα της δάνειζε ένα ζευγάρι άσπρα σοσονάκια, μα φορούσε μικρότερο νούμερο παπούτσι. Η Ρίτα ντυνότανε πολύ καλά κι ας ήτανε πόλεμος, γιατί η μαμά της είχε δυο ντουλάπες φουστάνια, όπως έλεγε η ίδια η Ρίτα, και της τα διόρθωνε στο σώμα της. Αν ήτανε στο χέρι της, θα κουβαλούσε τα μισά στην Αντιγόνη, μα δεν την άφηνε η μαμά της, κι η Ρίτα έσκαγε, γιατί της άρεσε πολύ να χαρίζει. Η μαμά της φυλάει όλα τα

πραγματα. Ακόμα και τα φουστανάκια που φορούσε η Ρίτα όταν ήτανε μωρό. Όλα τα ντουλάπια τους είναι γεμάτα βαζάκια, αγαματάκια κι ένα σωρό μπιμπελό που δε χωράνε πια πουθενά.

Ο Πέτρος είχε πει μια φορά στην Αντιγόνη πως το σπίτι της Ρίτας έμοιαζε παλαιοπωλείο κι εκείνη συμφώνησε. Είχανε μάλιστα κι οι δυο προσέξει ένα ασχημόνιο βάζο, πάνω στον μπουφέ, που είχε μέσα κουτάλια του γλυκού. Τα μέτρησαν και ήτανε σαράντα οχτώ!! Η οικογένεια της Ρίτας είναι σχεδόν η μόνη που δεν πούλησε τίποτα στις μικρές τσαρίνες. Η Ρίτα, κάθε φορά που έρχεται, όλο και τους κουβαλάει κάτι φαγώσιμο. Η Αντιγόνη είναι σίγουρη πως το παίρνει κρυφά από τη μαμά της.

Τώρα το αποφάσισε και τους το είπε. Να έπαιρνε κρυφά ένα ζευγάρι παπούτσια της μαμάς της, που έχει το ίδιο πόδι με την Αντιγόνη. Θα τα κρατούσαν στο χέρι, μην πάθουν τίποτα στο δρόμο και, σαν έφταναν κοντά στο ατελιέ, θα τ' άλλαζε η Αντιγόνη με τα δικά της. Η μαμά δε συμφωνούσε να πάρει η Ρίτα κρυφά τα παπούτσια, μα κείνη επέμενε κι ύστερα πρόσθεσε σαν να μιλούσε στον εαυτό της:

– Να δούμε τι θα τα κάνει η μαμά τα παπούτσια, όταν μας πάρουν όλους.

– Ποιους όλους; απόρησε ο Πέτρος.

– Τους Εβραίους, γύρισε και του αποκρίθηκε η Ρίτα. Δεν ακούτε τι κάνανε οι Γερμανοί σε άλλες χώρες; Θά 'ρθει κι η σειρά μας.

Απλώθηκε μια σιωπή στο δωμάτιο κι οι κλωστές ανεβοκατεβαίνανε άκεφες και σαν ήρθε η ώρα να φύγει η Ρίτα, η μαμά κι η Αντιγόνη την έσφιξαν στην αγκαλιά τους, λες και την αποχαιρετούσαν.

– Θα σου φέρω κάτι καφέ καστοράκια μούρλια, είπε η Ρίτα με χαρούμενη και πάλι φωνή και τους ξαναφίλησε όλους με τη σειρά, ακόμα και τον Πέτρο.

Ο Γιάννης ήρθε να τους πάρει κατά τις τέσσερις. Η Αντιγόνη είχε φορέσει το θυσινί φουστάνι κι είχε βάλει δυο όμοια φιογκάκια στα μαλλιά της σε τέτοια συμμετρική απόσταση από τη χωρίστρα, που λες και την είχε μετρήσει με υποδεκάμετρο.

– Αν τους πω πως ήρθε η Ντιάνα Ντάρμπιν από το Χόλιγουντ, θα με πιστέψουνε, είπε ο Γιάννης και κοίταζε όλος θαυμασμό την Αντιγόνη.

Ο Πέτρος συλλογιότανε πως η αδελφή του είχε κάτι το αλλιώτικο. Ήταν διαφορετική κι από τη Ρίτα κι από τη Δροσούλα κι από τη Σοφία, το κορίτσι με το μαύρο πουλόβερ που μοίραζε το συσσίτιο με την κουτάλα. Έμοιαζε προπολεμικά! Αυτό ήτανε, το βρήκε ο Πέτρος. Όλοι κι όλα είχανε αλλάξει. Η μαμά δεν έλουζε πια τα μαλλιά κάθε Σαββατόβραδο κι ύστερα να τ' αφήνει στην πλάτη, πάνω σε μια μεγάλη άσπρη χνουδωτή πετσέτα, να στεγνώσουν, ο παππούς αντί για πέτσινη ζώνη, είχε τώρα ένα χοντρό σπάγκο και στήριζε το παντελόνι του. Ο μπαμπάς, που δεν έκανε δῆμα χωρίς γιλέκο και γραβάτα, φορούσε τώρα μια πλεχτή ζακέτα της μαμάς κάτω από το σακάκι, τη φορούσε μπρος πίσω και τα κουμπιά κούμπωναν στην πλάτη, κι όταν έβγαζε το σακάκι νόμιζες πως του είχανε διδώσει το κεφάλι ανάποδα. Κι ο ίδιος ο Πέτρος είχε αλλάξει. Είχε γίνει αντράκι πια, κι ας φορούσε κοντά παντελόνια κι ας είχε γόνατα σκασμένα σαν λέπια ψαριού. Δε μάζευε πια μαμούνια,

«δούλευε» στην αντίσταση. Κι έτυχε πολλές φορές στο ατελιέ να του πει ο Αχιλλέας:

– Ποια είναι η γνώμη σου, Τσουένι.

Τώρα πια δεν ήταν ο Πετράκης που κλοτσούσε την μπάλα στα άδεια οικόπεδα. Μόλις σουρούπωνε γινότανε το Τσουένι που έγραφε στους τοίχους, φυλούσε τοίλιες ή πήγαινε εκ μέρους του Αχιλλέα στην οδό τάδε, αριθμός τάδε, να βρει τον δείνα ή τον άλλο και να του μεταφέρει κάποιο μήνυμα.

Η Αντιγόνη όμως λουζότανε πάντα τα Σαββατόβραδα, όπως και πριν τον πόλεμο και κουβαλούσε ένα σωρό λεκάνες και κατσαρολάκια στο μπάνιο, μια και η μπανιέρα ήτανε πάντα γεμάτη νερό, γιατί τώρα το νερό ερχότανε μόνο τρεις φορές τη βδομάδα και για λίγες ώρες και το μάζευαν όπου βρίσκανε για τις μέρες που δεν είχε. Η σούπα μπορούσε να μη ζεσταθεί στη φουφού με το πριονίδι κείνο το βράδυ, το νερό όμως της Αντιγόνης γινότανε ζεματιστό κι η μαμά πάντα ξετρύπωνε ένα κομματάκι σαπούνι όχι σαν κι αυτό το μαύρο που μεταχειριζότανε κάθε μέρα, που θαρρείς αντί να καθαρίζει λίγδωνε περισσότερο.

Και τώρα, έτσι που ξεκίνησαν όλοι μαζί κι ας ήτανε η Ρίτα καλοντυμένη, ήταν όμως χλωμή χλωμή σαν κέρινη. Ο Γιάννης πάλι φορούσε καταχείμωνα πέδιλα, με χοντρές κάλτσες κι ο λαιμός του θαρρείς είχε ψηλώσει τόσο, που το καρύδι του δεν έμοιαζε πια μπαλάκι του πινγκ πονγκ, αλλά τρούλος εκκλησιάς. Ξεχώριζε χίλιες φορές η Αντιγόνη με το κουνουπιδένιο της κεφάλι και τα φιογκάκια, τα ροδαλά της μάγουλα και το φόρεμα από το γιορτινό τραπεζομάντιλο της μαμάς.

Όσο πλησίαζαν στο ατελιέ, δεν ξέρει γιατί ο Πέ-

τρος, μα ένιωσε να ντρέπεται για την αδελφή του κι ανησύχησε πώς άραγε θα της φανεί της Δροσούλας η Αντιγόνη. Μόλις μπήκαν στην αυλή, ο Στορμ ήρθε κοντά τους και στάθηκε μια στιγμή ακίνητος. Μαρμάρωσε κι η Αντιγόνη στη θέση της. Ο Στορμ δεν πήδησε απάνω της, δε λέρωσε με τις πατούσες του το βελουδένιο φουστάνι της, μόνο σαν ένας πολύ καλοαναθρεμμένος άγγλος σκύλος έτριψε το μουσούδι του στην παλάμη της Αντιγόνης που έλεγε με τρεμουλιαστή φωνή, από συγκίνηση:

– Στορμάκι, Στορμάκι, πού βρέθηκες εδώ;

Μέσα στο ατελιέ ήτανε μόνο ο Αχιλλέας και η Δροσούλα. Μόλις τους είδε η Δροσούλα πήγε και φίλησε την Αντιγόνη και τη Ρίτα.

– Γεια σας, κοπέλες, είπε λες και τις ήξερε από καιρό.

– Αυτά λοιπόν είναι τα δυο λαγωνικά που μας πήραν από πίσω, αστειεύτηκε ο Αχιλλέας και βάλανε όλοι τα γέλια.

Ο Πέτρος το πιστεύει πως δεν υπάρχει κανένα σπίτι πιθ όμορφο στον κόσμο από το ατελιέ. Σήμερα μάλιστα που ο Αχιλλέας έχει ανάψει τη σόμπα με κάτι παλιά καρεκλοπόδαρα κι απάνω της βράζει ένα μεγάλο τσαγερό... Η Δροσούλα λέει πως θά 'ρθουν κι άλλοι φίλοι και θα ψήσει τσάι του βουνού, κι έχει για τον καθένα από μια φούχτα μαύρη ψιλή σταφίδα. Ο Γιάννης κι ο Πέτρος τη βοηθάνε να βγάλει τα κοτσανάκια από τη σταφίδα. Ο Αχιλλέας πήρε τις δυο κοπέλες να τους δείξει το ατελιέ. Η Αντιγόνη που δεν ήτανε καθόλου ντροπαλή, σε δυο λεπτά τα είχε πει όλα. Πως της Ρίτας της αρέσει η ζωγραφική και ζωγραφίζει πολύ όμορφα, ενώ εκείνη προτιμάει την

ποίηση. Ο Αχιλλέας ζήτησε τότε της Ρίτας να του φέ-
ρει μια μέρα να του δείξει τα σχέδιά της.

- Τι προτιμάς να ζωγραφίζεις;

- Πρόσωπα, απάντησε η Ρίτα.

- Θα σπουδάσεις ζωγραφική, σαν τελειώσεις το
σχολείο; Ξαναρώτησε ο Αχιλλέας.

- Αν προλάβω, είπε η Ρίτα δισταχτικά.

Ο Αχιλλέας την κοίταξε.

- Είμαι Εβραία, μουρμούρισε η Ρίτα.

Δεν πρόλαβε να της απαντήσει ο Αχιλλέας, γιατί
όρμησαν μέσα στο ατελιέ τρεις κοπέλες και δυο αγό-
ρια και με γέλια και φωνές δείχνανε στη Δροσούλα
ένα στρογγυλό πακέτο τυλιγμένο σ' εφημερίδα.

- «Βρες αν μπορείς τι σου φέραμε απόψε», τρα-
γουδάει ένα τραγούδι της μόδας η μια κοπέλα και
παραδίνει με ψεύτικη επισημότητα το πακέτο στη
Δροσούλα.

Εκείνη το ανοίγει σιγά σιγά. Είναι μια μαύρη γερ-
μανική κουραμάνα! Χαλάει ο κόσμος στις φωνές και
στο ζήτω. Ο Πέτρος ξέρει τη γεύση της, κάποτε είχε
δρει η μαμά, στη μαύρη αγορά, ένα κομμάτι. Είναι
ένα ξινούτσικο ψωμί που χορταίνει.

Να είναι η ζεστασιά της σόμπας, το τσάι του βου-
νού, η σταφίδα και το ψωμί; Ο Πέτρος νιώθει αλλιώς-
τικά, ζεστός και χορτάτος. Ποτέ δεν είχε νιώσει πως
είναι τόσο όμορφα να μην κρυώνεις και να μην πει-
νάς. Στο ατελιέ ξεχνάς πως έξω είναι τόσο άγρια,
πως είναι κατοχή και πείνα... Μπορείς να τραγουδάς
χαμηλά χαμηλά τραγούδια για τη λευτεριά..., εκείνο
το τραγούδι που αρέσει της Δροσούλας και το αρχί-
ζει στα ξαφνικά εκεί που δεν το περιμένει κανείς:

*Πάντα μπροστά μας
για μια καινούρια ζωή...*

κι ύστερα ένας ένας την ακολουθούν, ώσπου το παίρνουν όλοι μαζί. Ακόμα και του Στορμ του αρέσει και σηκώνει το κεφάλι του ψηλά και κάνει ένα γρύλισμα, λες και θέλει να πιάσει τον τόνο... Μέσα στο ατελιέ, μπορείς να λες: «Σαν τελειώσει ο πόλεμος...», «σαν φύγουν οι κατακτητές...».

Ακούστηκαν γαβγίσματα του Στορμ στην αυλή. Η Δροσούλα πήγε ν' ανοίξει την ξώπορτα και σε λίγο γύρισε μ' έναν ψηλό μελαχρινό άντρα. Ο Αχιλλέας σηκώθηκε και πήγε κοντά του.

– Παιδιά, είτε μ' ένα πονηρό χαμόγελο, κοιτάζοντας προς τη μεριά της Αντιγόνης, να σας παρουσιάσω το φίλο μας, τον ποιητή Κώστα Αγαρινό.

Η Αντιγόνη έγινε ολοκόκκινη, σαν το φουστάνι της. Αυτή λοιπόν ήταν η έκπληξη, συλλογίστηκε ο Πέτρος και γύρισε και κοίταξε το Γιάννη και του φάνηκε πως το μπαλάκι στο λαιμό του ανεβοκατέβαινε σαν τρελό.

Είναι όμορφος άντρας ο Κώστας Αγαρινός και ψηλός και μελαχρινός, μα ο Πέτρος προτιμάει χίλιες φορές το Γιάννη κι ας έχει καρύδι ξεπεταχτό και δεν αλλάζει με κανέναν άλλον το φίλο του, τον «Κίμωνα», που σαν τρέχουνε με τα πινέλα και τα τενεκάκια τού χώνει τα παγωμένα του χέρια μέσα στις τσέπες του να του τα ζεστάνει.

Ο Πέτρος κάθεται κει, σε μια γωνίτσα, κοντά στη σόμπα και τους ακούει που συζητάνε. Ο Κώστας Αγαρινός έχει μια όμορφη ζεστή φωνή, απαγγέλλει ποιήματά του. Ύστερα σηκώνεται κι η Αντιγόνη κι

απαγγέλλει κι εκείνη ένα ποίημα, του Αγαρινού φυσικά.

— Εσύ είσαι το κορίτσι που έγραψα ευχαριστώ στην αχιβάδα;

Της Αντιγόνης τα μάτια γυαλίζουνε σαν αστέρια. Τα μάγουλά της είναι κόκκινα κόκκινα. «Τι ωραίο κοριτσάκι», λένε οι μαμάδες... Η μαμά η δική του καμαρώνει. Η αίθουσα είναι γεμάτη γιρλάντες για τη γιορτή. Η μαμά φορεί το καλό της γαλάζιο φόρεμα. Είναι η πιο όμορφη απ' όλες τις μαμάδες. Η Αντιγόνη τελείωσε να απαγγέλλει, η μαμά τού σφίγγει ελαφρά το χέρι. «Σήκω να φύγουμε σιγά σιγά, έχω στο φούρνο αρνάκι με πατάτες και θα καεί.» Όχι, δέβαια, να μην καεί. Ο Πέτρος πετάγεται απάνω. Να μην καεί το αρνάκι!

Τον είχε πάρει ο ύπνος, εκεί στη γωνιά του και σαν να τα σάστισε που βρέθηκε ξαφνικά στο ατελιέ του Αχιλλέα. Η Δροσούλα πάει και βάζει ένα δίσκο στο γραμμόφωνο, χάμω στο πάτωμα. Η μουσική ακούγεται δυνατά.

Το ταγκό τ' ωραιότερο του κόσμου...

Δε θα χορέψουν δέβαια παρά σα χρειαστεί. Ο Πέτρος το ξέρει. Αυτόν το δίσκο τον βάζουν κάθε φορά που ο Αχιλλέας έχει να πει κάτι που για όλον τον κόσμο δεν πρέπει ν' ακουστεί απέξω. Αν χτύπαγε κανείς ξένος την πόρτα ή αν την έσπρωχνε κι έμπαινε ξαφνικά μέσα στο ατελιέ, θα 'δρισκε μερικά ζευγάρια να χορεύουνε ένα παθητικό ταγκό.

Πάνω σ' ένα βάθρο στέκει ένα γύψινο άγαλμα. Από μέσα είναι κούφιο. Παριστάνει ένα γεροντάκι με

καπέλο και μπαστούνι. Η Δροσούλα τον έχει βγάλει Πελοπίδα. Εκεί κρύβουν ένα σωρό πράγματα κι άμα της ζητάνε κάτι που είναι κρυμμένο εκεί λέει: «Πάω να το πω στον Πελοπίδα».

Σήμερα ο Πελοπίδας τούς έδωσε τρία μεγάλα ρουλό από άσπρο ύφασμα, που η Δροσούλα τα λέει πανό. Ο Αχιλλέας κι ο Γιάννης τα ξεδιπλώνουν. Στο ένα είναι γραμμένο: ΘΕΛΟΥΜΕ ΣΥΣΣΙΤΙΟ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ, στο άλλο: ΘΕΛΟΥΜΕ ΨΩΜΙ. Είναι γραμμένα με πράσινη μπογιά, με την μπογιά της Δροσούλας που έχει μέσα ψαρόκολλα και δεν ξεβάφει μακάρι να του βάλεις μπουγάδα.

Ο Αχιλλέας μιλάει με μια πολύ χαριτωμένη φωνή, ξένοιαστη φωνή, όπως κάνει πάντα όταν θέλει κάτι σοβαρό να πει. Λέει πως ήρθε πια η ώρα να δγούμε στους δρόμους. Την Τετάρτη το πρωί... ώρα δέκα... όποιος θέλει...

Ο δίσκος του γραμμοφώνου εξακολουθούσε να παίζει στη διαπασών το «ωραιότερο ταγκό του κόσμου...».

Την Τετάρτη – όποιος θέλει

Η Ρίτα κοιμήθηκε κείνο το βράδυ στο σπίτι τους. Είχανε πιάσει με την Αντιγόνη μια ατέλειωτη φλυαρία, ξαπλωμένες κι οι δυο στο ίδιο κρεβάτι. Ο Πέτρος πέθαινε από τη νύστα. Μα οι κουβέντες τους που φτάναν σκόρπιες στ' αυτιά του, πότε μουρμουριστές και πότε πιο δυνατές, δεν τον αφήνανε ν' αποκοιμηθεί.

- Λες να μην έρθει την Τετάρτη;
- Είδες που ρώτησε τον Αχιλλέα τι θα κάνουνε οι καραμπινιέροι κι η αστυνομία;
- Λες να φοβήθηκε;
- Τι να φοβηθεί, δυο μέτρα μπόι;
- Ο Αχιλλέας, όμως, μοιάζει να μη φοβάται τίποτα.
- Σ' αρέσει;... Είναι με τη Δροσούλα.
- Θα 'θελα να είχα τόσο πυκνά και μαύρα μαλλιά!

... Ύστερα ο Πέτρος πήρε το πανό και προχώρησε μπροστά. Ήταν ψηλός ψηλός, σαν τον Κώστα Αγαρινό. Πίσω του ερχότανε κόσμος. Απέναντι στο πλήθος οι καραμπινιέροι, η αστυνομία και Γερμανοί

αξιωματικοί γέμιζαν κάτι παράξενα πολυβόλα, που είχαν ανθρώπινο σώμα κι αντί για κεφάλι μια μπούκα, όπως τα κανονικά όπλα. Ο Πέτρος όμως δε φοβότανε, προχωρούσε κι όλο προχωρούσε. Άδικο είχε ο Αχιλλέας, που είπε πως δε θα τολμήσουν να χτυπήσουνε έναν άοπλο λαό που ζητά ψωμί. Τα πολυβόλα περπατούσανε μόνα τους και χτυπούσανε. Ούτε και τότε φοβήθηκε ο Πέτρος – όταν γύρισαν καταπάνω του. Δεν έτρεχε αίμα, ούτε πονούσε, μονάχα που το κορμί του είχε γίνει τρύπες τρύπες, ίδιο το τρυπητό που σούρωναν τα μακαρόνια...

Όταν ξύπνησε το πρωί, η Ρίτα κι η Αντιγόνη κοιμόντανε ακόμα. Ήτανε κουκουλωμένες από το κεφάλι, περίσσευαν μόνο, από τα σκεπάσματα, κάτι χρωματιστά κουρελάκια, σαν παντιέρες, και δίπλα στο ίδιο μαξιλάρι μερικά ανάκατα καστανά μαλλιά.

Και κείνη η Τρίτη το βράδυ, άρχισε σαν όλα τα βραδία της κατοχής. Η μαμά έπλεκε, ο παππούς προσπαθούσε να ζεσταθεί στο ντιβανάκι του, ο μπαμπάς άκουγε ραδιόφωνο κι η Αντιγόνη έγραφε ημερολόγιο. Ο Πέτρος βαριότανε. Θα μπορούσανε να πάνε στο δωμάτιό τους με την Αντιγόνη και να καθίσουν, έστω και χωρίς φως – γιατί είχε βγει διαταγή να γίνεται στο ηλεκτρικό ρεύμα ακόμα οικονομία κι έτσι δεν ανάβανε φως και σ' άλλο δωμάτιο –, και να καθίσουν στα σκοτεινά και να κουβεντιάσουν για την αυριανή μέρα. Η Αντιγόνη όμως δεν το κουνούσε. Έγραφε, έγραφε, γέμιζε σελίδες με τα όμορφα καλλιγραφικά γράμματά της και δεν έλεγε να τελειώσει. Γι' αυτό ο Πέτρος δε θα 'θελε ποτέ να ήτανε κορίτσι! Χίλιες φορές να γράφει στους τοίχους, παρά ημερολόγιο!

Στο πάνω πάτωμα ο Σωτήρης χαλάει τον κόσμο. Ποιος τον ξέρει τι μαστορεύει πάλι και καρφώνει, καρφώνει. Ο παππούς νευριάζει, τώρα θα πάρει το μπαστούνι του και θα χτυπήσει το ταβάνι.

Σε λίγο θα τελειώσουν οι ειδήσεις κι ο μπαμπάς θα κλείσει το ραδιόφωνο και θα πει: «Πάλι προχωρούν οι Γερμανοί».

Η μαμά θα τον ρωτήσει τι έκανε, αν βρήκε άλλη δουλειά. Ο μπαμπάς θα γνέψει με το κεφάλι «όχι». Οι δελόνες της μαμάς θα πλέκουν τσακ τσακ όλο νεύρο. Ο μπαμπάς έχει βρει μια δουλειά σ' ένα μαγαζί. Πάει δυο ώρες τη μέρα και κρατάει τα λογιστικά βιβλία. Τον πληρώνουν με ένα σακουλάκι μπομποτάλευρο που το κάνει η μαμά τηγανίτες.

Γκαπ! Έδωσε μια τόσο δυνατή από πάνω ο Σωτήρης, που ξεκρεμάστηκε το κάδρο της Μεγάλης Αντιγόνης. Ευτυχώς έπεσε πάνω στο ντιβάνι του παππού και δεν έσπασε το τζάμι. Στράβωσε, όμως, η φωτογραφία κι ο παππούς πήρε, όλο νεύρο, το κάδρο στα χέρια του για να την ξαναβάλει στη θέση της.

– Τι είναι αυτά! λέει ο παππούς απορημένα.

Έχει γυρίσει το κάδρο από την πίσω μεριά και, καθώς βγάζει το χαρτόνι για να διορθώσει τη φωτογραφία, ξεχύθηκαν κάτι άσπρα χαρτάκια γεμάτα μικροσκοπικά και ομοιόμορφα γράμματα, λες και ήταν τυπωμένα. Ο Πέτρος τα γνωρίζει αυτά τα γράμματα. Είναι του μπαμπά! Ο μπαμπάς σηκώνεται και τ'αρπάζει.

– Δεν είναι τίποτα, κάνει σχεδόν φοβισμένα, λες και τον έπιασε ο κύριος Λουκάτος να γράφει τίποτ' άλλο εκτός από το μάθημα, στην τάξη. Έγραφα μερικές ειδήσεις, που άκουσα χτες και δεν ήθελα να τις ξεχάσω.

Η μαμά, το 'νιωθε ο Πέτρος, είχε θυμώσει πολύ.

– Θαρρώ τρελάθηκες! είπε μονάχα.

Ο παππούς κούναγε το κεφάλι του. Ο Πέτρος το 'ξερε πως ο παππούς δεν εκτιμούσε τον μπαμπά. Κι ίσως προτιμούσε να 'χε πάρει η μαμά το Λάμπρο Αστέρη, έστω και χωρίς βεστιάριο. Ο μπαμπάς, κατά τον παππού, τίποτα δεν κατάφερε. Στις ουρές, στη μαύρη αγορά, για να βρεθεί μια σταλιά λάδι, έτρεχε η μαμά. Η μαμά παζάρευε και πουλούσε ό,τι είχαν και δεν είχαν, στις μικρές τσαρίνες η μαμά έπλεκε και της έδιναν για πληρωμή όσπρια γεμάτα μαμούνια. Ο μπαμπάς, έξω από το μικρό σακουλάκι μπομποτάλευρο, δεν έφερε τίποτ' άλλο στο σπίτι.

– Να κάθεται κοτζάμ άντρας ολημερίς στο ραδιόφωνο! Και τι ν' ακούει; Πως προχωρούν οι Γερμανοί! Λες κι είχαμε ανάγκη να μας το πει το ραδιόφωνο! είχε ακούσει ο Πέτρος μια μέρα τον παππού να λέει στη μαμά.

Οι Γερμανοί, είναι αλήθεια, προχωρούσαν κι όλο προχωρούσαν, κι ο μπαμπάς πέταγε πότε πότε κάτι παράξενα ονόματα και πόλεις, που είχαν καταλάβει. Ο Πέτρος ούτε τα 'χε ξανακούσει, γιατί τη Ρωσία ούτε την ανάφεραν στο μάθημα της Γεωγραφίας ούτε πού βρίσκεται καλά καλά.

Ο μπαμπάς πάει στο ράφι και κατεβάζει ένα χοντρό λογιστικό βιβλίο. Είναι ντυμένο με μπλε κόλλα. Μέσα οι σελίδες του είναι παράξενα χαρακωμένες κι έχουν τυπωμένο στην κορφή τους οι αριστερές ΔΟΥΝΑΙ και οι δεξιές ΛΑΒΕΙΝ. Οι δελόνες της μαμάς στάματτησαν να πλέκουν και το βλέμμα της έχει καρφωθεί στα χέρια του μπαμπά, που χώνουν προσεχτικά και με τάξη τα χαρτάκια ανάμεσα στο μπλε ντύσιμο.

– Αύριο, κάνει ο μπαμπάς με τέτοια θλιβερή φωνή, που ο Πέτρος τον λυπήθηκε. Σ' τ' ορκίζομαι, Ελένη, αύριο το πρωί δε θα υπάρχουν.

Αύριο το πρωί! Ο μπαμπάς φεύγει αργά για τη δουλειά, κατά τις έντεκα. Κι ο Πέτρος πάει πολλές φορές αργά στο σχολείο, γιατί τώρα οι ώρες που κάνουν μαθήματα είναι πολύ ακατάστατες. Κάθε μέρα, κατά τις δέκα και μισή, χτυπάει η πόρτα κι έρχεται ένας κοντός μελαχρινός, που έχει τυλιγμένο το λαιμό του μ' ένα χοντρό κασκόλ φτιαγμένο από διάφορα κομματάκια ύφασμα, απ' όλα τα χρώματα, λες κι είναι αρλεκίνος.

– Μέσα είναι ο κύριος Αντρέας; ρωτάει τον Πέτρο, που του ανοίγει την πόρτα.

Ο μπαμπάς έρχεται τότε διαστικα και του δίνει το μεγάλο λογιστικό βιβλίο με τα ΔΟΥΝΑΙ και ΛΑΒΕΙΝ. Ύστερα φεύγει ο μπαμπάς για τη δουλειά, κι όταν γυρίσει κουβαλάει πάλι πίσω το βιβλίο. Κάτι άστραψε μέσα στο μυαλό του Πέτρου. Έχει γούστο να «δουλεύει» ο μπαμπάς στην Αντίσταση! Έδωσε μια κλοτσιά της Αντιγόνης κάτω από το τραπέζι, που ήταν σύνθημα πως είχε κάτι σπουδαίο να της πει. Δεν πρόλαβαν να καλοβγούν από την πόρτα, για να πάνε στο δωμάτιό τους κι ακούστηκε η θυμωμένη φωνή της μαμάς.

– Ανάβεις φωτιές μέσα στο σπίτι.

Πού να 'ξερε η μαμά πόσες φωτίτσες είναι αναμμένες μέσα στο σπίτι! Πού να ξέρει πως, αύριο που θα ξεπροβοδίξει για το σχολείο τα δυο καλά αδελφάκια, πιασμένα χέρι χέρι, εκείνα μόλις στρίψουν τη γωνιά θα πάρουν άλλους δρόμους, που δε βγάζουν στο σχολείο.

Το πρωί, σαν κατέβηκαν τη σκάλα, πριν ανοίξουν την ξάπορτα, είδε ο Πέτρος την Αντιγόνη να βγάζει την ποδιά του σχολείου και να τη χώνει σε μια γωνιά, εκεί που σίγουρα έκρυβε κάποτε κι ο παππούς τα ρούχα του, για να βάλει τα κουρέλια. Η Αντιγόνη, κάτω από την ποδιά, φορούσε το βελουδένιο φουστάνι!

– Έτοιμη, λέει η Αντιγόνη.

– Τρελάθηκες; Ξαφνιάστηκε ο Πέτρος, θα πας με το καλό σου φουστάνι;

Η Αντιγόνη απαντάει «Ναι» με τέτοιο ύφος, που δε σηκώνει συζήτηση. Η Ρίτα τους περίμενε λίγο πιο κάτω. Εκείνη δε φορούσε τα καλά της, μα δεν απόρησε που είδε την Αντιγόνη έτσι «σημαιοστολισμένη», όπως την κορόιδευε ο Πέτρος.

Πιαστήκανε κι οι τρεις από το χέρι και κάνανε πως πάνε ξένοιαστοι περίπατο – έτσι είχε ορμηγέψει ο Αχιλλέας –, ώσπου έφτασαν στην πλατεία, όπου είχαν συμφωνήσει να βρεθούν με τους άλλους.

Έμοιαζε σαν κυριακάτικο προπολεμικό πρωινό. Κόσμος που σεργιάνιζε και χάζευε. Ξαφνικά, από ένα στενό φάνηκε να 'ρχεται ένας, κρατώντας ψηλά ένα πανό με τεράστια κόκκινα γράμματα: ΠΕΙΝΑΜΕ – ΣΥΣΣΙΤΙΟ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ. Πολλοί από τους ξένοιαστους διαβάτες κίνησαν και τον πήραν από πίσω. Ο Πέτρος με τις κοπέλες περίμεναν να φανεί το δικό τους πανό.

Να τη η Δροσούλα, με τα μαύρα λυτά μαλλιά της, κρατάει το πανό από τη μια μεριά κι από την άλλη ο Αχιλλέας. Ξοπίσω τους, τάχα αδιάφορος ο Γιάννης, με το χοροπηδηχτό μπαλάκι του πιγκ πονγκ. Η Αντιγόνη έχει ξελαιμιαστεί. Ψάχνει έναν ψηλό μελαχρινό που προχτές της χάρισε ένα βιβλίο του, με την

αφιέρωση: «Σε μια μικρή άσπρη αχιβάδα». Ο Πέτρος είχε ξεκαρδιστεί στα γέλια. Η Αντιγόνη αχιβάδα άσπρη! Με τα κόκκινα μαγουλάκια της!

– Δεν καταλαβαίνεις τίποτα, νευρίαζε εκείνη κι έχωνε το βιβλίο, το βράδυ, κάτω από το μαξιλάρι της.

Σαν πέρασε το δικό τους πανό από μπροστά τους, το πήραν κι αυτοί από πίσω, βγήκαν από τη μικρή πλατεία και σε λίγο βρέθηκαν στη μεγάλη λεωφόρο που είχε μαυρίσει από τον κόσμο, κι όλο ξεμπουκάρανε καινούριοι από κάθε πάροδο, ώσπου παίρνει το μάτι. Οι καρραμπινιέροι κι η αστυνομία στέκονται ακούνητοι και κοιτάνε. Έχουν το χέρι στις σκανδάλες των όπλων. Την άλλη φορά ο Πέτρος θα πάρει και το Σωτήρη μαζί του. Το είπε στο Γιάννη που συμφώνησε: «Ναι, να τον φέρεις». Την άλλη φορά! Θα 'χει κι άλλες φορές; Πολλές, πάρα πολλές, ώσπου να ελευθερωθεί η Αθήνα! Πρέπει, όμως, αυτή την πρώτη μέρα που βγήκε στους δρόμους να μην την ξεχάσει. Εκείνος δε γράφει ημερολόγιο, σαν την Αντιγόνη, και πρέπει να την καταγράψει στο μυαλό του λέξη τη λέξη.

– Ξέρετε, θα λείι στους τρεις γιους του. Εγώ σαν ήμουννα μικρός βγήκα διαδήλωση στους δρόμους. Το πανό μας ήτανε το πιο μεγάλο απ' όλα και τα γράμματα πράσινα πράσινα, κι ο κόσμος φώναζε για ψωμί δυνατά δυνατά και για λευτεριά σιγανά σιγανά.

Ο μπαμπάς ο δικός του δεν έχει τίποτα το σπουδαίο να θυμάται, απ' όταν ήτανε παιδί. Το μόνο, που έχει να τους διηγείται, είναι πως ήρθε μια φορά ένα ξένο τσίρκο, που παρουσίαζε δυο γυναίκες νάνους, που κεντούσανε με τα δάχτυλα του ποδιού.

Ο Πέτρος φοβάται κάθε φορά που περνούν μπροστά από τους αστυνομικούς και τους καρραμπινιέρους και πήγε να σπάσει η καρδιά του από το τακ τουκ σαν αντίκρισε στη στροφή ενός δρόμου στημένους τρεις Γερμανούς αξιωματικούς.

- Προχωρούμε, λέει η Δροσούλα.

- Προχωρούμε, συμφωνεί κι ο Αχιλλέας.

Ο Γιάννης έχει κιόλας προχωρήσει. Περνούν ξυστά από τους Γερμανούς που τους κοιτάνε με τα ατσαλένια μάτια τους. Προχωρεί κι ο Πέτρος και φοβάται ακόμα πιο πολύ, μα δε θα 'θελε, για όλο τον κόσμο, το μόνο που θα θυμότανε από τα παιδικά του χρόνια να 'τανε γυναίκες νάνοι που κεντούσανε με τα δάχτυλα του ποδιού.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΛΕΥΤΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ

Σκέψεις στα σκαλοπάτια

Ο μπαμπάς είπε «σκατά» και έκλεισε το ραδιόφωνο. Όλοι γύρισαν και τον κοίταξαν, σαν να ξεστόμιζε κάτι το πολύ φοβερό, γιατί η μόνη «βρισιά» που έλεγε, σα νευρίαζε πάρα πολύ, ήτανε «άι στο καλό».

Ο Πέτρος έφυγε από το δωμάτιο πριν ακούσει τι θα 'λεγε η μαμά, τι θ' απαντούσε ο μπαμπάς, τι θα μουρμούριζε ο παππούς. Πέρασε από το χολ, άρπαξε το Θόδωρο, που μπερδεύτηκε στα πόδια του, τον έβαλε κάτω από τη μασχάλη του και βγήκε να καθίσει στα σκαλοπάτια, ανάμεσα στα δυο πατώματα, του Σωτήρη και το δικό του. Εκεί, μονάχα, μπορούσε να συλλογιέται χωρίς να τον ενοχλήσει κανένας. Ο Θόδωρος καθότανε κι αυτός σ' ένα σκαλί ήσυχος ήσυχος σαν αρνάκι και πού και πού έβγαζε από το καβούκι του μια το κεφάλι, μια την ουρά. Δε φοβότανε ο Πέτρος μη ροβολήσει ο Σωτήρης από πάνω, γιατί έλειπε σε «δουλειά». Σε μια «δουλειά» που σα μιλούσε γι' αυτή δεν ήξερε κανείς να πει πού τέλειωνε η αλήθεια και πού άρχιζε το ψέμα. Ήταν γνωστός ο Σωτήρης, σ' όλο το σχολείο, για τις παράξενες ιστορίες που διηγιόταν – τότε, πριν τον πόλεμο. Ο

Πέτρος, βέβαια, δεν πίστευε πως τριγυρνούσε τάχα-
τες τις νύχτες στο δρόμο, άρπαζε τους κλέφτες από
το πόδι σαν πήγαιναν να σκαρφαλώσουν στα μπαλ-
κόνια ή γαργαλούσε το δολοφόνο, που βρισκότανε
μπροστά του, κι αυτός πετούσε το μαχαίρι. Ο Πέτρος
ήξερε πως είναι ψέματα όλα αυτά, ακόμα και γιατί
άκουγε το ροχαλητό του από το απάνω πάτωμα. Βρι-
σκόντανε βέβαια κάτι μικρά που τον ακούγανε μ'
ανοιχτό το στόμα, γιατί ο Σωτήρης, όσο και να πεις,
διηγιότανε έτσι τις ιστορίες του, που άμα δεν τον
ήξερες καλά μπορούσες να τις πιστέψεις.

Τώρα είχε εμπιστευτεί στον Πέτρο πως ανήκε σε
μια συμμορία από δεκαπεντάρηδες – εκείνος ήτανε ο
μόνος πιο μικρός – που βγαίνανε σα νύχτωνε και κλέ-
βανε ρεζέρβες από τα γερμανικά και ιταλικά αυτοκί-
νητα. Τον άκουγε, είναι η αλήθεια, που γυρνούσε αρ-
γά τα βράδια κι ανέβαινε τις σκάλες, θροντοπατώ-
ντας τα πόδια.

– Έχει και ύμνο η συμμορία μας, έκλεινε πονηρά
το μάτι ο Σωτήρης.

– Ύμνο; απορούσε ο Πέτρος.

Ο Σωτήρης άρχιζε να σιγοτραγουδάει:

*Θα σαλτάρω, θα σαλτάρω,
τη ρεζέρβα να σου πάρω.*

Και σαμποτάζ και «μαύρη», αναλογίστηκε ο Πέ-
τρος. Ύστερα βολεύτηκε καλύτερα, γιατί το πίσω
σκαλί που ακουμπούσε του έκοβε την πλάτη, είχε γί-
νει κυριολεκτικά πετσί και κόκαλο. Ήθελε να καθί-
σει εκεί πολλή ώρα να συλλογιέται, μα δεν ήξερε από
πού να πρωταρχίσει.

Τομπρούκ... Ελ Αλαμείν... τα ονόματα αυτά του θύμιζαν ταινίες του Έρολ Φλιν και του Γκάρι Κούπερ, κι ακόμα μια, που είχε δει με το Χοντρό και το Λιγνό. Ήτανε στρατιώτες στην Αφρική και σπέρνανε καρφιά στην άμμο, τα πατούσαν με τα γυμνά τους πόδια αυτοί που τους κυνηγούσαν και δεν μπορούσαν να προχωρήσουν. Όμως τώρα οι Γερμανοί προχωρούσαν, καταλάβανε το Τομπρούκ και το Ελ Αλαμείν, κι ο μπαμπάς τ' ακούει στο ραδιόφωνο, λέει «σκατά» και το κλείνει. Τι κάνει άραγε ο θεός Άγγελος; Πολεμούσε στην Αφρική με τους Εγγλέζους; Και να σκεφτότανε πώς να σπείρει καρφιά στην άμμο, οι Γερμανοί φοράνε μπότες με κάτι χοντρές χοντρές καρφάρες, που δεν τις τρυπάει ούτε σίδηρο. Ο παππούς λέει πως άμα τελειώσει ο πόλεμος και νικήσουν οι Εγγλέζοι, θα γεμίσει χρυσές λίρες ο θεός Άγγελος, γιατί οι Εγγλέζοι είναι κύριοι και θα πληρώσουν αυτούς που τους βοήθησαν.

– Ο θεός Άγγελος, δεν πολεμάει για λεφτά, θύμωσε η Αντιγόνη με τον παππού.

– Καλά, καλά. Δεν μπορεί κανείς να πει μια κουβέντα σ' αυτό το σπίτι, μουρμούριζε τσατισμένα ο παππούς.

Ο Πέτρος το ξέρει πως δεν μπορεί ποτέ ο θεός Άγγελος να πολεμάει για λεφτά, θα 'θελε, όμως, να 'χε τόσα που να μπορούσε να του αγόραζε από την Αφρική έναν παπαγάλο που να μιλάει. Άμα τελειώσει ο πόλεμος! Κι αν τελειώσει και νικήσουν οι Γερμανοί και οι σύμμαχοί τους; Κι αν είναι για πάντα στην Ελλάδα κατοχή, για τετρακόσια χρόνια, όπως με τους Τούρκους; Ο Αχιλλέας και ο Γιάννης λένε πως αυτό δε γίνεται.

- Θα τους πολεμήσουμε και θα τους διώξουμε.
- Ποιοι θα τους πολεμήσουμε;
- Περίμενε και θα δεις.

Ο Πέτρος δεν μπορεί να περιμένει. Βιάζεται. Θέλει να μεγαλώσει. Για να τα ξέρει και να τα καταλαβαίνει όλα. Μπορεί κάθε τόσο να του λένε πως ψήλωσε, πως μεγάλωσε, μα ό,τι και να πεις, δεν τον καταλογίζουν στους μεγάλους. Κι όμως, έτσι που κάθεσαι στα σκαλοπάτια, άμα τσιτώσει τα πόδια του, φτάνουνε ίσαμε το τρίτο σκαλί, ενώ πέρυσι μετά βίας ακουμπούσανε στο δεύτερο.

- Μη θαρρείς πως τα ξέρεις όλα, του λέει κάθε τόσο η Αντιγόνη.

- Εσύ, Πετρούλη, που τα ξέρεις όλα..., του λέει άλλες φορές, άμα θέλει να της κάνει καμιά χάρη.

Η αλήθεια είναι πως της βγάζει την ψυχή, για να της κάνει μερικές χάρες. Σαν να πούμε, όταν τον στέλνει να πάει κανένα σημειωματάκι στον ποιητή Κώστα Αγαρινό. Ο Αχιλλέας του εμπιστεύεται σημειωματάκια για σπουδαίες δουλειές, δεν μπορεί να τρέχει τώρα να μοιράζει τα ραβασάκια της κυρίας Αντιγονούλας. Στριφογυρίζει μέσα στην τσέπη του ένα άσπρο χαρτάκι διπλωμένο σαν σκονάκι φαρμακείου, που τον κατάφερε η Αντιγόνη να πεταχτεί μια στιγμή απόψε να του το δώσει. Τώρα το μετανιώνει που είπε «ναι» και είναι όλο φούρκα. Μπορεί, βέβαια, η αδελφή του να τρέχει με τη Ρίτα στο ατελιέ, να βρίσκουν τη Δροσούλα και να κάνουν χίλιες δυο δουλειές που τους αναθέτει ο Αχιλλέας, το βράδυ όμως μουσκεύει το μαξιλάρι της στο δάκρυ, γιατί πάλι δεν κατέβηκε στη διαδήλωση ο Κώστας Αγαρινός.

- Δεν μπορεί να 'ναι δειλός, την ακούει ο Πέ-

τρος, να λέει κλαμένα στη Ρίτα.

– Θα 'χει κάποιο λόγο, απαντάει εκείνη, που ποτέ δε θέλει να χαλάσει την καρδιά της Αντιγόνης.

Ο Πέτρος ετοιμάστηκε να κάνει μπαλάκι το σκονάκι της Αντιγόνης και να το δώσει στο Θόδωρο να το μασουλήσει, μα του ήρθε στο νου η Αλεξία του βιβλίου του. Άραγε θ' αγαπούσε τον Κωνσταντίνο, αν δεν ήτανε παλικάρι και όμορφος;

«Καλά, θα το πάω», είπε μέσα του, «μα για τελευταία φορά». Άλλωστε κι η Αλεξία έκανε ό,τι έκανε για την πατρίδα βέβαια, μα και για τον Κωνσταντίνο. Υπάρχουνε φαίνεται και τέτοιες γυναίκες, συλλογιέται ο Πέτρος. Η Δροσούλα... αυτή είναι αλλιώςτικη απ' όσες γυναίκες είχε γνωρίσει. Κι έχει και τόσο μαύρα μαλλιά και μακριά. Δε θα μπορούσε ποτέ να φανταστεί τη Δροσούλα να τυλίγει τα μαλλιά της σε κουρελάκια. Ωρες ώρες του θυμίζει τη μαμά – την προπολεμική μαμά του – κι ας μη μοιάζανε καθόλου στα χαρακτηριστικά. Μια σκέψη, σαν αστραπή, του πέρασε ξάφνου από το μυαλό. Μήπως δεν αγαπάει την τωρινή μαμά του; Άραγε θα 'θελε, σαν την Αντιγόνη για να την αγαπήσει, όχι βέβαια να κατέβαινε κι εκείνη στη διαδήλωση, μα τουλάχιστο να 'γραφε σε άσπρα μικρά χαρτάκια τα νέα από το ραδιόφωνο, όπως ο μπαμπάς. Γιατί ο μπαμπάς, που πάντα υπάκουγε σε ό,τι του έλεγε η μαμά και αυτή τη φορά έκανε του κεφαλιού του, συνέχιζε να γράφει τα χαρτάκια του και να τα χώνει πίσω από το κάδρο της Μεγάλης Αντιγόνης, ως την άλλη μέρα, κι ας έλεγε και ξανάλεγε η μαμά «βάξεις φωτιές στο σπίτι». Το πιο παράξενο είναι πως κι ο παππούς ένα βράδυ που είχανε φάει πιο χορταστικά είπε στον μπαμπά:

- Δε μου δίνεις να σου αντιγράψω κι εγώ κανένα απ' αυτά τα κολοκύθια;

Κι ύστερα πρόσθεσε πως, άμα θέλει, είναι καλλιγράφος και πως στο θίασο της Μεγάλης Αντιγόνης αντέγραφε εκείνος όλους τους ρόλους.

Από τότε, πολλές φορές τα βράδια καθότανε ο μπαμπάς κι ο παππούς αντίκρυ αντίκρυ στο τραπέζι και γράφανε σαν δυο καλά μαθητούδια, που κάνουν τα μαθήματά τους. Ο μπαμπάς πάντα σιωπηλός κι ο παππούς μουρμούριζε κι έβριζε, κάθε φορά που ήτανε να γράψει καμιά νίκη των Γερμανών.

Τώρα που μοίραζαν σ' όλους συσσίτιο και που ο μπαμπάς έδινε με το δελτίο λίγο λάδι ή όσπρια, τώρα που οι πεθαμένοι λιγόστεψαν στο δρόμο, σαν να ξαναβρήκε λίγο λίγο ο παππούς το παλιό του κέφι. Έριχνε πάντα την πασιέντσα του Ναπολέοντα, μα είχε βαφτίσει αλλιώς τα χαρτιά. Οι κούπες ήτανε οι Ρώσοι, τα μπαστούνια οι Γερμανοί, τα σπαθιά οι Ιταλοί και τα καρό οι σύμμαχοι. Πολλές φορές συνεπαίρονταν κι ο Πέτρος κι η Αντιγόνη στο παιχνίδι του παππού. Στέκονταν κι οι δυο τους από πάνω του και σαν έδειχναν τα χαρτιά να νικούν οι Γερμανοί, του δίνανε συμβουλές:

- Κούνησε το Ρήγα κούπα, παππού, δε βλέπεις πως θα τον κυκλώσουν τα μπαστούνια;

- Να θυσιάσω το Ρώσο στρατηγό μου; απαντούσε έξαλλος ο παππούς. Και πώς θα προχωρήσω μετά;

Πολλές φορές ανακατευόταν κι ο μπαμπάς ακόμα.

- Πρόσεχε τους Ρώσους σου, πατέρα. Θα πάθουν πανωλεθρία.

- Τι ξέρετε σεις από Ρώσους! φώναζε ο παππούς,

που δεν αναγνώριζε σε κανέναν το δικαίωμα να 'χει γνώμη για τους Ρώσους. Να ρωτάτε εμένα, που τους ξέρω καλά.

– Από πού τους ξέρεις, παππού; τον πειράζανε η Αντιγόνη κι ο Πέτρος, που ξέρανε από τα πριν την απάντησή του.

– Από την «Άννα Καρένινα». Ε, και να βλέπατε τη Μεγάλη Αντιγόνη να παίζει Καρένινα. Δε θα την ξεχνούσατε ποτέ. Σπουδαία γυναίκα, όλο ψυχή η Καρένινα.

Κι έτσι ο παππούς ήτανε σίγουρος πως θα νικήσουν οι Ρώσοι και δε σήκωνε κουδέντα, γιατί η Καρένινα ήτανε όλο ψυχή και η Μεγάλη Αντιγόνη αξέχαστη στο ρόλο της.

Οι βραδιές δεν ήτανε πια τόσο σκυθρωπές σαν πρώτα, παρ' όλο που κάτω από τα παράθυρα αντηχούσε όλο και πιο συχνά, πάνω στις πλάκες του πεζοδρομίου, μέσα στην ησυχία της νύχτας, το γκαπ γκουπ από τις κατοχικές μπότες. Μονάχα η μαμά δεν ανακατευότανε, ούτε στις συζητήσεις ούτε στ' αστεία τους. Όλο και μάλωνε ή έπλεκε. Κι αν δεν είχε ακούσει η ίδια το ραδιόφωνο, δε ρωτούσε ποτέ να μάθει τα νέα, κι οι μόνες της κουδέντες ήτανε για το αλεύρι ή το χαρουπόμελο που θα μοίραζαν με το δελτίο ή για τα παπούτσια που τρύπησαν ολότελα.

Πόσος καιρός, άραγε, να πέρασε από ΤΟΤΕ που έχει να φιλήσει τη μαμά;

Μπορεί και να μεγάλωσα στ' αλήθεια, συλλογιέται ο Πέτρος, και στα μεγάλα αγόρια δεν τους αρέσουν τα σαλιαρίσματα. Κι όμως, στο βάθος του, το ξέρει καλά, ότι δεν είναι ούτε γιατί μεγάλωσε ούτε γιατί τα μαλλιά της μαμάς μυρίζουνε πριονίδι. Είναι

γιατί δεν την ένοιαζε αν οι Γερμανοί προχωρούσαν στα βάθη της Αφρικής και στα πλάτη της Ρωσίας και είναι σίγουρος πως αν μάθαινε η μαμά πως ξαφνικά, ας πούμε, οι Αμερικανοί έκαναν απόβαση, ενώθηκαν με τους Ρώσους, κι έπαιρναν το κατόπι τις ορδές του Χίτλερ, εκείνη ούτε θα το πρόσεχε και θα 'φευγε διαστικά, γιατί κάποια γειτόνισσα της είπε πως στην τάδε γειτονιά οι καθολικοί παπάδες μοιράζανε φουτουκία. Δε θέλει ο Πέτρος να 'χει μια μαμά που να τρέχει όλη τη μέρα στις ουρές με τα σακούλια. Θυμάται σαν ήταν μικρός, μια μέρα, που είχε έρθει ένας φίλος του μπαμπά και συζητούσανε.

– Εσύ είσαι τυχερός, του έλεγε ο φίλος του, που έχεις μια γυναίκα με ενδιαφέροντα. Ξέρει τι παίζει το κάθε θέατρο. Ενώ η δική μου, άλλο από κατσαρόλα και φουστάνια δεν ξέρει.

Ο Πέτρος είχε νιώσει, τότε, περηφάνια που είχε τέτοια γυναίκα ο μπαμπάς του, κι εκείνος την πιο όμορφη, την πιο κομψή απ' όλες τις μαμάδες που διάβαζε στα μυθιστορήματα, μεταφρασμένα από τα γαλλικά, που ήξερε απέξω κι ανακατωτά, κατεδατά ολόκληρα από τη «Λουίζα Μίλερ» και την «Κυρία με τας καμελίας».

Αν ήθελε η μαμά ν' αγοράσει κάτι, δεν έπαιρνε ποτέ μαζί της την Αντιγόνη, κι ας ήτανε κορίτσι.

– Πάμε στα μαγαζιά, του έλεγε.

Κι ο Πέτρος ήτανε σίγουρος πως εννοούσε τα μαγαζιά που πουλάνε ρούχα ή κάτι που φοριέται. Μια φορά τον πήρε μαζί της ν' αγοράσει ένα καπέλο. Εκείνη κάθισε σ' ένα χαμηλό σκαμνάκι μπροστά σ' ένα μεγάλο καθρέφτη κι ο υπάλληλος της έδινε να δοκιμάσει ένα ένα τα καπέλα. Είχε φορέσει ένα κόκ-

νε
αι
ί,
ιν
υ
ι-
ί-
ι-
α
ι-
ις
υ
ο
α
ε
ο
υ
χ
ί
ε
ε
-
ι
:
:
ι
·

κίνο με μεγάλο μπορ, που της έριχνε σκιά στα μάτια και τα 'κανε να φαίνονται σκούρα και βαθιά. Δεν το αγόρασε, γιατί ήτανε πολύ ακριβό. Πήρε ένα μικρούτσικο, ψάθινο, μ' ένα μικρό βέλο. Μα ο Πέτρος δεν ξεχνούσε ποτέ αυτή τη μαμά με το μεγάλο κόκκινο καπέλο, που τον κοίταζε μέσα από τον καθρέφτη και τον ρωτούσε με το βλέμμα της αν του άρεσε. Πήγε κοντά της, ακούμπησε το κεφάλι του στον ώμο της και το κόκκινο καπέλο άπλωσε και σε κείνον τη σκιά του.

Σαν να λυπήθηκε, ξαφνικά, ο Πέτρος που δεν είναι πια εκείνο το μικρούτσικο αγοράκι της μαμάς, με τ' απαλά γονατάκια που δεν είχανε γίνει σαν λέπια ψαριού και που δεν ήξερε αν υπάρχουνε κατακτητές στον κόσμο και πολυβόλα.

Καλά, θα το πάει το ραβασάκι της Αντιγόνης, μα αν ο ποιητής της δεν κατέβει σε διαδήλωση, θα την υποχρεώσει να του κόψει την καλημέρα. Και να πάψει η κυρία Αντιγονούλα να τον λέει Πετράκη και Πετρούλη. Είναι μεγάλος πια και τους αδελφούς τούς ακούνε, έστω κι αν είναι πιο μικροί.

Πήρε το Θόδωρο κάτω από τη μασχάλη του για να πάρει κι αυτός λίγο αέρα, κατέβηκε τρία τρία τα σκαλιά και βγήκε στο δρόμο.

Ο τρελός χωρίς πιτζάμες

Ο Πέτρος κλαίει μπρούμυτα στο μαξιλάρι του. Δεν τον νοιάζει αν μεγάλωσε, αν τα μεγάλα αγόρια δεν κλαίνε, εκείνος δεν μπορεί να κρατηθεί. Πάει ο Θόδωρος! Δε θα τον ξαναδεί πια. Δε θα ξανακούσει το γκαπ γκουπ πάνω στα έπιπλα κι ούτε θα τον ξαναβιώσει να σέρνεται πίσω του, από δωμάτιο σε δωμάτιο. Πάει ο Θόδωρος! Τον πήρανε χτες τη νύχτα μέσα σε μια μαύρη κλούβα οι καρμπινιέροι κι ο Έλληνας διερμηνέας – πες προδότης –, όταν μπήκανε μέσα στο σπίτι, ώρα τρεις τα μεσάνυχτα, μήπως βρύνε τον τρελό με τις πιτζάμες, που δε φορούσε πια πιτζάμες.

Μόλις ο Πέτρος είχε στρίψει τη γωνιά, για να πάει στο σπίτι του ποιητή της Αντιγόνης, είδε κατάφατσα, στον τοίχο ενός σπιτιού, τον τρελό με τις πιτζάμες. Τον γνώρισε αμέσως, παρ' όλο που δε φορούσε πιτζάμες. Κι αν η φωτογραφία δεν ήτανε μόνο μπούστος, θα μπορούσε να ξεχωρίσει στο χέρι του και το σημάδι σαν ρολόι. Ήτανε έτσι όπως τον είδε εκείνη τη μέρα, μέσα στο λάκκο με τα σκουπίδια, αξύριστος και τα μάτια του φέγγανε σαν να είχε πολύ πυρετό. Κάτω από τη φωτογραφία έγραφε με τεράστια μαύρα γράμματα:

ΕΠΙΚΗΡΥΣΣΕΤΑΙ

αντί 700 δισεκατομμυρίων δραχμών
ο εικονιζόμενος ΜΙΧΑΛΗΣ – αγνώστου επωνύμου –
ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΣ, καταζητούμενος δι' εγκληματικές
πράξεις και σαμποτάζ κατά των αρχών κατοχής.

Αν δεν ήτανε αργά, ο Πέτρος θα 'τρεχε στο ατε-
λιέ, κι ούτε θα σκοτιζότανε για την υπόσχεση που
έδωσε στην Αντιγόνη. Δεν μπορεί, ο Αχιλλέας και η
Δροσούλα κάτι θα ξέραν και θα μπορούσαν να τον
βεβαιώσουν πως δε γίνεται να βρεθεί ούτε ένας Έλ-
ληνας που να καταδώσει ούτε κι αυτές οι μικρές τσα-
ρίνες ακόμα, αν πήγαινε στα ξαφνικά ο τρελός με τις
πιτζάμες να κρυφτεί στο φούρνο τους. Να 'τανε άρα-
γε αυτός που είχε τινάξει το γεφύρι με τα φορτηγά
των Γερμανών; Να 'ταν αυτός που είχε κάνει το σαμ-
ποτάζ στο εργοστάσιο ηλεκτρισμού; Και να 'ταν άρα-
γε αυτός ο κάποιος που έφτιαχνε αντάρτικες ομάδες
και τις έστελνε στα βουνά;

– Ποιος είσαι; τον είχε ρωτήσει τότε ο Πέτρος.

– Κάποτε θα το μάθεις..., τώρα είμαι ο Μιχάλης.

Κι ύστερα του είχε πει:

– Καλή αντάμωση!

Τι εννοούσε με το «Καλή αντάμωση»; Πού θα
μπορούσανε ν' ανταμώσουνε ο Πέτρος κι ο τρελός με
τις πιτζάμες, που δεν ήτανε τρελός και που δε φο-
ρούσε πια πιτζάμες; Μήπως ήρθε η ώρα να πετάξου-
νε τα πινέλα και τα τενεκεδάκια με τις μπογιές και να
πιάσουνε αληθινά όπλα; Ο Πέτρος τα κατάφερνε μια
χαρά από σημάδι. Είχε ένα ψεύτικο τουφέκι που το
γέμιζε κονκούτσια από ελιές και σημάδευε... κατά-
στηθα όλες τις καμινάδες της ταράτσας. Ο Σωτήρης

έσκαγε από το κακό του που δεν τα κατάφερνε. Κρίμα που σήμερα είχε ο Γιάννης άλλη δουλειά και δε θα γράφανε στους τοίχους. Είχε τόσα να ρωτήσει...

Ο Κώστας Αγαρινός του άνοιξε ο ίδιος την πόρτα, τον έβαλε να περάσει στο χολ, διάβασε το σκονάκι της Αντιγόνης και είπε:

– Καλά.

Είδε που ο Πέτρος κοντοστάθηκε διστακτικά, σαν να μην καταλάβαινε, και μίλησε ξανά:

– Πες της, καλά.

Ας καταλάβει ό,τι θέλει η Αντιγόνη, συλλογίστηκε ο Πέτρος, άλλη όρεξη δεν είχε τώρα, να λύνει τους γρίφους του ποιητή. Στο γυρισμό για το σπίτι στάθηκε μπροστά στη φωτογραφία του ΜΙΧΑΛΗ – άγνωστου επώνυμου – σαν να 'θελε ακόμα μια φορά να δεβαιωθεί πως ήτανε ο δικός του τρελός με τις πιτζάμες.

Ο Πέτρος έπεσε νωρίς να κοιμηθεί, γιατί διαζότανε να ξεμερώσει και να έρθει η ώρα να πάει στο ατελιέ, μα ακόμα και για να γλιτώσει από την Αντιγόνη, που τον τρέλαινε στις ερωτήσεις:

– Χαμογελούσε όταν διάβαζε το γραμματάκι μου;

– Είπε σκέτο «καλά»;

– Πώς είναι το σπίτι του;

– Φορούσε το μαύρο πουλόβερ;

Έκανε τον κοιμισμένο, για να τον αφήσει ήσυχο, μα φαίνεται πως τον πήρε ο ύπνος στ' αλήθεια. Πώς βρέθηκε στο χολ με τη σάκα του στο χέρι, δεν το θυμάται. Θυμάται, μονάχα, πως ξύπνησε από ένα δυνατό θρόντο, σαν μπουμπουνητό, και θαρρείς και κάποιος ταρακουνούσε το κρεβάτι του. Στο χολ ήτανε μαζεμένοι όλοι οι δικοί του και κοίταζαν την πόρ-

όλα τα σκεπάσματα και τα σεντόνια ακόμα, κι ήτανε κουκουλωμένος από το κεφάλι κι η θυσιινιά κουδέρτα, που την τύλιγε τη μέρα γύρω στη μέση του σαν φούστα, σερότανε πίσω του και σχημάτιζε μια ουρά.

Ο ένας από τους δύο καραμπινιέρους που μείνανε να τους φυλάνε βερέθηκε να κρατάει σηκωμένο το αυτόματο και το κατέβασε. Κοίταξε την Αντιγόνη που ήτανε μονάχα με το νυχτικό κι έτρεμε ολόκληρη και τα κουρελάκια στο κεφάλι της σάλευαν λες και τα φυσούσε αεράκι.

– Μπέλα μπαμπίνα, λέει στον άλλο καραμπινιέρο και του κλείνει το μάτι.

Για πότε βρέθηκε η μαμά δίπλα στην Αντιγόνη και την κουκούλωσε κι αυτήν κάτω από το παλτό του μπαμπά! Ο άλλος καραμπινιέρος ούτε κούνησε. Είχε στυλώσει το μάτι του κάτω από τη μικρή βιβλιοθήκη που ήτανε στο χολ και βάζανι η Αντιγόνη κι ο Πέτρος τα βιβλία τους, όσα δε χωρούσανε στην κάμαρά τους. Κοίταζε μ' ένα βλέμμα, λες και περίμενε να προβάλει από κει κάτω ο τρελός με τις πιτζάμες.

Αργά αργά, καμαρωτός καμαρωτός βγήκε από τη βιβλιοθηκούλα ο Θόδωρος. Τι έγινε μετά δεν το κατάλαβε καλά καλά ο Πέτρος. Θυμάται, μόνο, που ο καραμπινιέρος κρατούσε με το ένα χέρι το αυτόματο και με το άλλο το Θόδωρο. Ύστερα, θυμάται τον εαυτό του να ουρλιάζει κρεμασμένος στο χέρι του καραμπινιέρου που το κρατούσε ψηλά, με το Θόδωρο στον αέρα. Ο Ιταλός ξεφώνισε:

– Ταρταρούγκα... κε ταρταρούγκα...

Ο διερμηγέας τσίριζε:

– Μαζέψτε το θρομόπαιδο.

Η μαμά τραβούσε μ' όλη της τη δύναμη τον Πέτρο

να ξεκολλήσει από το μπράτσο του Ιταλού. Οι άλλοι δεν ξέρει ο Πέτρος τι κάνανε, μα εκείνος προσπαθούσε μ' όλη τη δύναμή του να κατεβάσει το χέρι του καραμπινιέρου και να φτάσει το Θόδωρο.

– Είναι δικός μου, είναι δικός μου, δε θα τον πάρετε, άκουγε ο ίδιος τη φωνή του να τσιρίζει.

Βγήκανε κι οι άλλοι δυο καραμπινιέροι από τα δωμάτια που ψάχνανε. Τον είδανε έτσι κρεμασμένο στο μπράτσο του Ιταλού να φωνάζει και, χωρίς να καταλαβαίνουνε τι γίνεται, γυρίσανε τα αυτόματα καταπάνω του.

Η μαμά έβγαλε μια φωνή κι έπεσε πάνω στον Πέτρο.

– Ταρταρούγκα... ταρταρούγκα, είπανε και οι δυο άλλοι και κατέβασαν τα αυτόματα.

– Τελειώσαμε, κάνει η ψιλή παράφωνη φωνή του διερχημέα.

Ανοίγει την πόρτα, βγαίνει πρώτα εκείνος, μετά οι τρεις καραμπινιέροι με το Θόδωρο μαζί! Η μαμά βούλωνε με το χέρι της το στόμα του Πέτρου, μη φωνάξει. Ο τέταρτος καραμπινιέρος κοντοστάθηκε στην πόρτα και σαν είχανε βγει οι άλλοι, τσίμπησε στα διαστικά το μάγουλο της Αντιγόνης, που για πρώτη φορά θα το είχε δει κανείς έτσι άσπρο, και είπε χαμογελαστός:

– Νον α παούρα, μπελίνα (μη φοβάσαι ομορφούλα).

Φύγανε! Κανείς μέσα στο χολ δεν κουνιότανε, κανείς δεν έβγαζε μιλιά. Τους ακούγανε να βροντούν την πόρτα του Σωτήρη, κι ύστερα να σούρνουνε τα έπιπλα. Πρώτη μίλησε η μαμά:

– Πηγαίνετε στα κρεβάτια σας, θα ξυλιάσετε...

Ο Πέτρος έτρεξε στο παράθυρο και κοίταζε μέσα από τις καφασωτές γρίλιες στο δρόμο. Λίγο πιο πέρα από την πόρτα τους στεκότανε ένα μαύρο αυτοκίνητο, η κλούβα όπως τη λέγανε, γιατί εκεί μέσα ρίχνανε, όπως ο μπόγιας τα σκυλιά, τον κόσμο που συλλαμβάνανε. Ένιωσε κάποιον πίσω του να του σκεπάζει τους ώμους με τη βυssινιά κουβέρτα του παππού. Δε γύρισε να δει, μα ξέρει πως θα 'ναι η μαμά. Φοβότανε, φαίνεται, μήπως κρυώσει ή φωνάξει. Μα ο Πέτρος θαρρούσε πως δεν μπορούσε πια ούτε να μιλήσει.

Οι καραμπινιέροι με το διερχημέα δγήκαν από την ξάπορτα και πήγαν κατά το αυτοκίνητο. Ήτανε σκοτάδι πίσσα και δεν μπορούσε ο Πέτρος να ξεχωρίσει το Θόδωρο.

– Πήγαινε να πλαγιάσεις, ακούγεται χαμηλή η φωνή της μαμάς.

Τον πηγαίνει ίσαμε το κρεβάτι του.

Κι ο Πέτρος κλαίει τώρα, κλαίει τόσο, που δεν μπορεί να πάρει ανάσα και θα 'θελε να χωθεί στην αγκαλιά της μαμάς, μα χώθηκε στο μαξιλάρι του, κι ένιωθε σαν να 'ναι ολομόναχος στον κόσμο, ένα μικρό κοκαλιάρικο αγόρι και γύρω γύρω καραμπινιέροι και Γερμανοί και προδότες κι αυτόματα.

Δροσούλα

Η Δροσούλα ήτανε μόνη της στο ατελιέ και την είχανε πιάσει, όπως έλεγε, οι νοικοκυροσύνες της. Είχε σφουγγαρίσει το πάτωμα, κι ο Πέτρος τη βρήκε σκαρφαλωμένη σ' ένα ψηλό σκαμνί, να πλένει τα ατέλειωτα τζάμια της τζαμαρίας.

– Ως κι ο Στορμ δε μου γλίτωσε, λέει γελώντας η Δροσούλα, τον μπουγάδιασα για τα καλά.

Ο Στορμ κάθεται ακούνητος, θαρρείς και είναι άγαλμα, απάνω σ' ένα χαλάκι, περιμένοντας υπομονετικά να στεγνώσει. Μια λέξη να του πει η Δροσούλα κι ο Στορμ γίνεται φρόνιμος σαν αρνάκι.

– Να σε βοηθήσω, της προτείνει ο Πέτρος.

Η Δροσούλα του πετάει ένα κουρελόπανο.

– Σκούπιζε τα χαμηλά τζάμια, μα να μην αφήσεις χνούδια.

Ο Πέτρος βάλθηκε να σκούπιζει ευσυνείδητα ένα ένα τα τζαμάκια. Είχε φτάσει πολύ νωρίς και οι άλλοι δε θά 'ρχονταν πριν μια ώρα. Έτσι θα μπορούσε να κουδέντιαζε με τη Δροσούλα. Εκείνη του μιλούσε για τα δικά της, όπως τότε η μαμά, που πήγαινε και την έβρισκε στην κουζίνα και του διηγιότανε για το Λάμπρο Αστέρη.

- Έτσι είμαι εγώ, Τσουένι, λέει η Δροσούλα. Άμα ανησυχώ για κάτι με πιάνουν οι «νοικοκυροσούνες» μου.

Όταν ήτανε, λέει, μικρό κοριτσάκι πέθανε ο παππούς της, που τον αγαπούσε πάρα πολύ, έπιασε τότε κι έβαλε μπουγάδα όλα της τα κουκλόπανα. Τα 'πλενε ένα ένα προσεχτικά, κάθε μικρούτσικο φουστανάκι και ζιπουνάκι. Κι ύστερα τ' άπλωνε. Μια θεία της την είδε και την άκουσε η Δροσούλα που έλεγε σε μια γειτόνισσα: «Τι αναίσθητο πλάσμα, έχουμε νεκρό στο σπίτι κι αυτή μπουγαδιάζει τα κουκλόπανά της».

- Κι όμως, Τσουένι μου, εγώ ήμουνα τόσο λυπημένη, που ούτε να κλάψω δεν μπορούσα, συνεχίζει η Δροσούλα που σκουπίζει με φούρια ένα τζάμι.

Ο Πέτρος θαρρεί πως πιο καλή φίλη από τη Δροσούλα δε θα 'χει ποτέ στη ζωή του. Μόνο εκείνη κατάλαβε πόσο λυπήθηκε για το Θόδωρο. Του έφτιαξε μια χελώνα από πηλό και του την έδωσε. Ήτανε φτυστός ο Θόδωρος, κι ας μην τον είχε δει ποτέ της.

- Για να τον θυμάσαι για πάντα, Τσουένι, του είπε την ώρα που του τον έδινε και ήταν σοβαρή σοβαρή και λυπημένη.

Για όλους λυπάται, για όλους χαίρεται, για όλους ανησυχεί η Δροσούλα. Κάθε φορά που σκάει η Αντιγόνη για τον ποιητή της κι απελπίζεται, σκάει κι απελπίζεται κι η Δροσούλα. Όταν η Ρίτα καταφτάνει όλο αγωνία στο ατελιέ, γιατί κάποιο άσχημο νέο μαθεύτηκε για τους Εβραίους, τρελαίνεται κι η Δροσούλα στην αγωνία. Κι άμα ο Γιάννης κάθεται λυπημένος σε μια γωνιά, με το μπαλάκι μόλις ν' αλαφροκουνιέται και να κοιτάζει μ' ένα θλιμμένο θλιμμένο βλέμμα την Αντιγόνη, πιάνει και τη Δροσούλα θλί-

ψη. Όταν ο Αχιλλέας αργεί να γυρίσει – όπως τώρα – ή ο Γιάννης κι ο Πέτρος δε φάνηκαν την ώρα που έπρεπε, μετά το γράψιμο στους τοίχους, τότε η Δροσούλα αρχίζει τα συγυρίσματα και τα σφουγγαρίσματα.

– Καλά που έχει τόσα τζάμια το ατελιέ, αστειεύεται, κι ύστερα προσθέτει συλλογισμένα: Να δεις, Τσουένι, όταν φύγει ο Αχιλλέας τι νοικοκυριά θα κάνω.

Η Δροσούλα δεν είπε τίποτ' άλλο. Ο Πέτρος ένωσε τη φωνή της που τρεμούλιαζε. Στο ατελιέ απλώθηκε μια σιωπή. Δεν ακουγόταν παρά ο θόρυβος από τα κουρέλια που σκούπιζαν τα τζάμια, κι ο Στορμ που έβγυνε με το πόδι του το μουσκεμένο ακόμα αυτό του.

– Όταν θα πάω «αλλού», να 'ρχεσαι να κάνεις συντροφιά στη Δροσούλα, του είχε πει, πριν λίγες μέρες, ο Αχιλλέας.

Ο Πέτρος ένωσε ένα σφίξιμο στην καρδιά του. Δεν μπορούσε να φανταστεί το ατελιέ χωρίς τον Αχιλλέα. Έτσι γινότανε όμως. Ένας ένας, απ' αυτούς που σύχναζαν στο ατελιέ, πήγαιναν «αλλού», κι ερχόντανε καινούριοι. Χίλια δυο μπορούσε να σημαίνει αυτό το «αλλού». Άλλη δουλειά... σ' άλλη γειτονιά... Μα το «αλλού» του Αχιλλέα το 'ξερε ο Πέτρος πως σήμαινε κάτι πολύ μακρινό. Και δεν ήτανε η Αίγυπτος, γιατί ο Αχιλλέας δεν πίστευε σαν το θείο Άγγελο, πως ο πόλεμος θα κριθεί στην Αίγυπτο. Ο αγώνας μας κρίνεται στο βουνό, έλεγε ο Αχιλλέας. Και τα βουνά είχανε γεμίσει αντάρτες. Αχ, ας τον έπαιρνε και κείνον μαζί...

Ίσως, άμα μεγαλώσει κι άλλο, πάει κάποια μέρα

κι αυτός «αλλού». Και θ' ανησυχεί και γι' αυτόν η Δροσούλα. Όσες φορές όμως έτυχε να πάει μαζί τους σε κάποια «δουλειά», ο Πέτρος αισθάνεται όχι μονάχα σιγουριά, αλλά και ξεγνοιασιά.

Η Δροσούλα περπατάει τόσο ξεγνοιαστα, μ' ένα χωριάτικο ταγάρι κρεμασμένο στον ώμο της – κι εκεί που δεν το περιμένεις, πετάει τις προκηρύξεις και συνεχίζει τον περίπατό της, σαν να μην έχει συμβεί τίποτα. Ακόμα κι ο Πέτρος, που περπατάει δίπλα της, δεν το παίρνει είδηση πότε τις πετάει.

Μια Κυριακή πρωί, πήγαν οι δυο τους να πετάξουν προκηρύξεις στην εκκλησία της δικιάς του γειτονιάς. Ανέβηκαν στο γυναικωνίτη. Η Δροσούλα τού έκανε τόπο να καθίσει πλάι της, από τη μεριά που κρεμούσε το ταγάρι. Ο Πέτρος δε θ' απορούσε καθόλου αν από το μαγικό εκείνο ταγαράκι βγαίνανε από μέσα περιστέρια και λαγουδάκια. Η Δροσούλα ήταν πιο σπουδαίος ταχυδακτυλουργός κι από κείνον που είχανε δει μια φορά με το Σωτήρη στον κινηματογράφο «Ατθίδα». Στο πρόγραμμα έγραφε, πως στο διάλειμμα θα εμφανιστεί ο μάγος Χαντί. Ο Σωτήρης έλεγε πως θα 'ναι μπούρδες και τους κοροϊδεύουνε για να πληρώσουνε πιο ακριβά το εισιτήριο του κινηματογράφου. Ο Σωτήρης έτσι κι αλλιώς δεν πλήρωνε τίποτα, γιατί χωνότανε σιαστός ανάμεσα στον κόσμο, μα δεν ήθελε, λέει, να τον περνάνε για κοροίδο! Κι όμως, ο μάγος ήτανε πραγματικός μάγος. Έχωσε μέσα σε μια καλάθουνα ένα κοριτσάκι, που στεκότανε πλάι του στη σκηνή, ντυμένο μ' ένα κόκκινο φουστάνι όλο χρυσές πούλιες, άρχισε να λέει τα μαγικά του λόγια, ύστερα άνοιξε το καλάκι της καλάθουνας και βγήκε από μέσα ένα περιστέρι, που η ράχη του

ήταν ντυμένη μ' ένα κόκκινο πανί, πλουμισμένο με πουλιές.

«...Εκ του κατά Ιωάννην αγίου Ευαγγελίου, το ανάγνωσμααααα, πρόσχωμεν...»

Άρχισε ο παπα-Γρηγόρης να διαβάσει το Ευαγγέλιο από τον άμβωνα, με τη βαριά φωνή του που έκανε τα τζαμάκια της εκκλησίας να τριζοβολάνε.

Ξάφνου, πάνω από τα κεφάλια του κόσμου, πέταξαν άσπρα περιστέρια με μαύρες βούλες στα φτερά. Έτσι του φάνταξαν του Πέτρου οι προκηρύξεις που βγήκαν από το μαγικό ταγάρι της Δροσούλας. Πότε τις πέταξε; Κανείς δεν την πήρε είδηση. Μια προκήρυξη αργοπετάει πάνω από το κεφάλι του παπα-Γρηγόρη και απαλά απαλά έρχεται και κάθεται πάνω στο Ευαγγέλιο. Ο Πέτρος είναι σίγουρος πως ο παπάς διαβάσει με το ένα μάτι την προκήρυξη και με το άλλο το Ευαγγέλιο. Να τος τώρα, γύρισε τη σελίδα και η προκήρυξη έμεινε μέσα...

ΛΕΥΤΕΡΙΑ ή ΘΑΝΑΤΟΣ, γράφουν οι προκηρύξεις. ΛΕΥΤΕΡΙΑ ή ΘΑΝΑΤΟΣ. Πόσες φορές το 'χει γράψει ο ίδιος στους τοίχους!

– Κοίτα τις μικρές τσαρίνες, σπρώχνει τη Δροσούλα με τον αγκώνα ο Πέτρος.

Της έχει μιλήσει πολλές φορές γι' αυτές, σα βρίσκονταν οι δυο τους μόνοι στο ατελιέ.

Σ' ένα στασίδι στέκεται η φουρνάρισσα με τις κόρες της. Φορούν τα καλά τους και τα χρυσαφικά τους – και το σταυρό της Αντιγόνης φυσικά. Η μικρή, η Νιούρα, απλώνει το χέρι της να πιάσει αυτό το παράξενο πουλί, που φέρνει δόλτες πάνω από το κεφάλι της και δε λέει να καθίσει πουθενά. Η μεγάλη τσαρίνα της έδωσε μια στο χέρι.

Ας μην το διαβάσει η Νιούρα κι η Μιούρα κι η Σούρα. ΛΕΥΤΕΡΙΑ ή ΘΑΝΑΤΟΣ το διαβάζει όλος ο άλλος κόσμος στην εκκλησία κι οι προκηρύξεις εξαφανίζονται μέσα σε τσέπες και σε κόρφους. ΛΕΥΤΕΡΙΑ ή ΘΑΝΑΤΟΣ διάβαζε η μπακάλαينا, που στέκεται σοβαρή κι ασάλευτη στο στασίδι της, μ' ένα γυαλιστερό μαύρο φόρεμα όλο χάντρες...

Η Μεγάλη Αντιγόνη πουλούσε όλο της το βεστιάριο, για να μην πεθάνει από την πείνα. Ο παππούς έτρεχε και ρωτούσε τη γειτονιά, ποιος ήθελε ν' αγοράσει. Το πήρε όλο η μπακάλαينا. Ένα μπουλού, ξέχειλο!! Για σκέψου, συλλογίστηκε ο Πέτρος, νά 'ρθει καμιά Κυριακή στην εκκλησία η μπακάλαينا ντυμένη Ιουλιέτα ή κυρία με τας Καμελίας!!! ΛΕΥΤΕΡΙΑ ή ΘΑΝΑΤΟΣ..., πέταξε η μπακάλαينا πέρα την προκήρυξη, σαν να της έκαψε το χέρι.

Της Δροσούλας δεν της άρεσε η λέξη «θάνατος» και στο μεγάλο πανό που ζωγράφισε για τη διαδήλωση έγραψε μονάχα τη λέξη «Λευτεριά». Το «Θάνατος» το έγραψε μετά ο Αχιλλέας. Έτσι είναι η Δροσούλα, όποια λέξη δεν της αρέσει δεν τη γράφει. Αφήνει ένα κενό κι ύστερα το συμπληρώνει κάποιος άλλος.

- Πώς σου φαίνεται η λέξη «επιστράτευση», την πείραζε ο Αχιλλέας.

- Καλούτσικη, γέλασε η Δροσούλα.

- Γράψε λοιπόν, ΚΑΤΩ Η ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΗ.

Μέρες τώρα ετοιμάζουνε στο ατελιέ πλακάτ και προκηρύξεις, μέρες τώρα ο Πέτρος και ο Γιάννης γράφουν στους τοίχους ΚΑΤΩ Η ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΗ. Κι όσο κι αν δεν κατεβαίνει στη διαδήλωση ο Κώστας Αγαρινός, έγραψε όμως μια προκήρυξη που μιλάει

στις μάνες, στις αδελφές, στις γυναίκες και στις αρ-
ραβωνιαστικές να μην αφήσουν να τους πάρουν οι
Γερμανοί τους δικούς τους εργάτες στη Γερμανία.

- Θα κλάψουν κι οι πέτρες άμα τη διαβάσουν, εί-
πε η Δροσούλα.

Η Αντιγόνη, όμως, λέει πως προκηρύξεις μπορεί
να γράφει ο καθένας... Άντε, όμως, αν σου βαστά,
να κατέβεις στη διαδήλωση!

- Τότε, γιατί δεν ερωτεύεται το Γιάννη, που δεν
αφήνει διαδήλωση για διαδήλωση; ρωτάει ο Πέτρος
τη Δροσούλα.

- Αστείος που είσαι, Τσουνί μου!...

Η Δροσούλα γελάει, γελάει χωρίς σταματημό.
Παράξενα και όμορφα που γελάει. Γέρνει το κεφάλι
της στο ένα πλάι και τα μαλλιά της πέφτουνε στη μια
πλευρά και της σκεπάζουν τον ώμο. Έτσι γελούσε
και τη μέρα που τη ρώτησε ο Πέτρος, γιατί στις ζω-
γραφίες της έκανε τον ουρανό χρώμα μελί και τη θά-
λασσα πάντα γκριζοπράσινη.

- Γιατί, Τσουνί μου, το βαρέθηκα το χρώμα
μπλε παστέλ!

Ο Πέτρος το 'ξερε καλά αυτό το χρώμα. Είχε κά-
νει η μαμά ένα καινούριο παλτό και το φόρεσε στις
26 Οκτωβρίου, δύο μέρες πριν κηρυχτεί ο πόλεμος.
Ήταν του Αγίου Δημητρίου και τον είχε πάρει μαζί
της να πάνε επίσκεψη.

- Με γεια, με γεια, της λέγανε οι φιλενάδες της.
Πολύ ωραίο χρώμα.

- Είναι μπλε παστέλ, έλεγε η μαμά.

Δεν το ξαναφόρεσε ποτέ εκείνο το παλτό, μα ούτε
και το πούλησε στις μικρές τσαρίνες. Το είχε κρεμα-
σμένο στην ντουλάπα της, τυλιγμένο μέσα σε ένα

άσπρο πανί. Το 'κρυβε για την Αντιγόνη. Το παλτό της Αντιγόνης είχε πια τόσο κοντύνει, που περίσσευε από κάτω μια πιθαμή το φόρεμά της. Την περασμένη Κυριακή που ήθελε να βγει με τη Ρίτα πήγε η μαμά και το ξεκρέμασε από την ντουλάπα. Ίσα ίσα της ερχότανε της Αντιγόνης. Έγινε πια η αδελφή του τόσο ψηλή, σαν τη μαμά. Η μαμά έβγαινε έξω με μια πλεχτή ζακέτα από παλιά μαλλιά που κάθε τρεις σειρές ξεθώριαζαν.

- Μπλε παστέλ, συνέχισε όλο φούρκα η Δροσούλα. Ανόητο χρώμα.

Όταν πήγαινε, λέει, στο γυμνάσιο, είχανε μια δασκάλα της ζωγραφικής, την κυρία Λούλα, που έβαζε όλη την τάξη να ζωγραφίζουν τον ίδιο ουρανό: μπλε παστέλ.

- Θαρρείς και τώρα στη Σχολή Καλών Τεχνών είναι καλύτερα;

Ο ουρανός, η θάλασσα, τα φουστάνια... όλα μπλε παστέλ.

Ο Πέτρος είναι σίγουρος πως αν ήτανε να γράφουνε στους τοίχους με χρώμα μπλε παστέλ, η Δροσούλα δε θα τους ετοίμαζε ποτέ τέτοια μπογιά.

Όσπου να γυρίσει ο Αχιλλέας, είχανε πλύνει όλα τα ατέλειωτα τζάμια της τζαμαρίας, κι ώσπου να καταφτάσουν οι άλλοι και να μπει στο γραμμόφωνο το «Ωραιότερο ταγκό του κόσμου», η Δροσούλα είχε συμμαζέψει και την πιο απόκρυφη γωνιά του ατελιέ.

*

**

Ο Φλεβάρης κόντευε να τελειώσει, μα το κρύο έτσουζε κείνο το πρωί. Η Αντιγόνη βέβαια δεν κρύω-

νε, τυλιγμένη στο μπλε παστέλ παλτό της μαμάς, που είχε ένα μεγάλο σηκωτό γιακά και μπορούσες να σκεπάσεις ως και τ' αυτιά σου.

Η μαμά τούς πρόλαβε στην πόρτα.

- Όχι και το καλό παλτό στο σχολείο, είπε με μια φωνή που δεν καταλάβαινες αν ήτανε λυπημένη ή θυμωμένη.

- Δεν έχει σχολείο σήμερα, απάντησε η Αντιγόνη απότομα, κι έσπρωξε τον Πέτρο να βγούμε από την πόρτα.

- Πού πάτε λοιπόν; ρώτησε η μαμά και πέρασε από τα μάτια της μια ανησυχία.

- Στη δια-δή-λω-ση, απαντήσανε και οι δυο μαζί στον ίδιο τόνο, λες και είχανε συνεννοηθεί.

Η μαμά απόμεινε να τους κοιτάζει. Ο μπαμπάς είχε φύγει πολύ πρωί. Είχε δουλειά νωρίς, έτσι είπε, τουλάχιστον. Ο παππούς ντυνότανε να βγει κι αυτός.

- Θα πάω να δω τι γίνεται με κείνα τα κουπόνια που υποσχέθηκαν να μας δώσουν στο σωματείο, είπε στη μαμά, που απόρησε σαν τον είδε τόσο νωρίς να ετοιμάζεται να βγει έξω.

Η Αντιγόνη και ο Πέτρος κατέβηκαν γρήγορα γρήγορα τις σκάλες, κι η μαμά βγήκε στο κεφαλόσκαλο.

- Παιδιά, γυρίστε πίσω, είπε χαμηλόφωνα.

Φοβότανε μην την ακούσει η κυρία Λεβέντη και η κόρη της και ο Γιαούρτερ.

- Παιδιά, ξανακούστηκε να λέει παρακαλετά η μαμά.

Μα η φωνή της έσβησε από το ποδοβολητό του Σωτήρη.

Σήμερα θα πήγαινε κι αυτός στη διαδήλωση. Όχι

μαζί με τον Πέτρο, αλλά με τη συμμορία του. Σήμερα δεν ήτανε σαν τις άλλες φορές. Σήμερα θα κατέβαινε όλη η Αθήνα. Μπορεί ακόμα και το σωματείο των συνταξιούχων υποβολέων θεάτρου. Μονάχα η μαμά θα 'μενε στο σπίτι. Κι εκείνη, σαν αγωνιούσε, δεν την έπιαναν σαν τη Δροσούλα οι νοικοκυροσύνες της, παρά καθότανε σε μια καρέκλα με τα χέρια κρεμασμένα και πετρωμένο το πρόσωπο. Κι ούτε να προσευχηθεί, να παρακαλέσει να μην πάθουν τίποτα και να το 'θελε, ακόμα, δε θα μπορούσε. Γιατί εικόνα δεν υπήρχε στο σπίτι, έξω από το κάδρο της Μεγάλης Αντιγόνης, με τα σημειωματάκια του μπαμπά, στην ανάποδη μεριά του.

Στο δρόμο τούς περίμενε ο Γιάννης και λίγο πιο κάτω η Ρίτα. Θα πήγαιναν στο ατελιέ για να ξεκινήσουν, αυτή τη φορά όλοι μαζί. Η Δροσούλα μόλις είδε τον Πέτρο έβαλε τις φωνές.

– Δεν τον βλέπετε, έχει ξυλιάσει... είναι όλος μπλε.

Και πριν της απαντήσει κανένας, έφερε και του φόρεσε πάνω από το κεφάλι ένα δικό της πουλόβερ. Ήτανε μακρύ και του ερχότανε σαν φουστανάκι. Η Δροσούλα πήρε μια ζώνη και του την έσφιξε στη μέση.

– Τώρα είσαι σαν κοζάκος, του λέει.

Ξεκίνησαν. Η Δροσούλα τον κρατούσε από το χέρι. Ήθελε να της πει να τον αφήσει, γιατί είναι πολύ μωρουδίστικο να περπατάς και να σε κρατούν από το χέρι. Κι η παλάμη της έκαιγε και τον ζέσταινε.

Παράξενα που ήτανε σήμερα στο δρόμο. Λες κι όλη η Αθήνα κρατούσε την ανάσα της, σαν να περίμενε κάτι. Όπου κι αν γυρίσεις να δεις, καρραμπινιέ-

ροι και Γερμανοί. Πού βρέθηκαν, ξαφνικά, τόσο πολλοί; Ο Αχιλλέας είπε και πήραν ένα σωρό σοκάκια για να φτάσουνε στο μέρος που θα γινόταν η μεγάλη συγκέντρωση. Σε κάθε γωνιά που στρίβουν πληθαίνουν. Δεν είναι πια μονάχα η παρέα τους που προχωρεί. Σαν έφτασαν στη μεγάλη λεωφόρο σμίξανε σε μια θάλασσα από κόσμο. Τα κορίτσια ξεδιπλώνουν τα πλακάτ που έχουν κρυμμένα κάτω από τα πανωφόρια τους.

ΛΕΥΤΕΡΙΑ ή ΘΑΝΑΤΟΣ
ΚΑΤΩ ΟΙ ΚΑΤΑΧΗΤΕΣ
ΚΑΤΩ Η ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΗ

Τραγουδούν ένα τραγούδι, που φλογίζει τις καρδιές:

*Πάντα μπροστά μας,
για μια καινούρια ζωή...*

Η Δροσούλα έχει την πιο ωραία και ζεστή φωνή. Ο Γιάννης τραγουδάει φάλτσα, μα τραγουδάει δυνατά και προχωράει μπροστά. Οι καρμπινιέροι καταφτάνουν τρέχοντας από παντού όλο και περισσότεροι και φάνηκαν και οι Γερμανοί πάνω σε μοτοσικλέτες.

– Κοντά, κοντά ο ένας στον άλλο, ορμηγεύει κάθε τόσο ο Αχιλλέας!

Η Δροσούλα δεν αφήνει το χέρι του Πέτρου. Μόλις εκείνος κάνει να το τραβήξει λίγο, του το σφίγγει και το κρατάει πιο σφιχτά. Μια στιγμή ακούγεται μια ριπή στον αέρα, κι ύστερα φωνές: «Χτυπάνε! Χτυπάνε!»

Η ανθρωποθάλασσα ταρακουνιέται. Τρακουνιούνται κι οι φορτωμένες νεραντζιές, που είναι πλάι στη λεωφόρο. Κάποιοι ανέβηκαν πάνω στα δέντρα, κόβουν νεράντζια και τα πετάνε κάτω. Οι φωνές τώρα έχουν γίνει μεγάλη χλαλοή, όπου δεν ξεχωρίζεις τίποτα.

Ο Πέτρος νιώθει σαν τότε, πριν τον πόλεμο, ένα καλοκαίρι στην εξοχή που είχε προχωρήσει λίγο πιο βαθιά στη θάλασσα και το νερό τού είχε φτάσει απότομα ως το κάτω χέιλι, κι από τον ξαφνικό πανικό είχαν μουδιάσει τα πόδια του, δεν τον υπάκουαν πια να κάνει στροφή, να γυρίσει πίσω στην αμμουδιά, κι ακουγόταν και τότε μια βουή μακρινή, οι φωνές των δικών του, που δεν ξεχώριζες λόγια.

Η Δροσούλα θαρρείς το 'νιωσε, του σφίγγει ακόμα πιο δυνατά το χέρι. Τα νεράντζια είναι άγουρα και σκληρά σαν πέτρες. Ο κόσμος σκύβει και τα μαζεύει. Η Δροσούλα έχει τώρα αφήσει το χέρι του Πέτρου, σκύβει κι εκείνη και μαζεύει. Μαζεύει κι ο Πέτρος όσα προφτάσει και τα χώνει στον κόρφο του. Η ζώνη που σφίγγει το πουλόβερ της Δροσούλας δεν αφήνει να πέσουν.

Ακούγεται άλλη μια ριπή, μα τώρα ο κόσμος απαντάει με νεράντζια, που πέφτουν βροχή στα κεφάλια των καραμπινιέρων.

...Κακόμοιρες σκονισμένες νεραντζούλες, που, αν καμιά φορά έκοβε κανένα παιδί κανένα νεράντζι, τ' άρπαζε απ' το αυτί ο αστυφύλακας. Τώρα ο Πέτρος μπορεί να πετάει όσα θέλει μ' όλη του τη φόρα. Σηκώνεται στις μύτες, για να φτάσει να πετάξει πάνω από τα κεφάλια του κόσμου να φτάσουν τους καραμπινιέρους.

Στην πρώτη γραμμή είναι ο Αχιλλέας με το Γιάννη. Κρατούν το πλακάτ. Πιο πίσω η Αντιγόνη και η Ρίτα και λίγο πιο πέρα η Δροσούλα με τον Πέτρο. Οι καραμπινιέροι έχουν υποχωρήσει, δημιουργώντας κενό ανάμεσά τους και στον κόσμο. Τα νεράντζια κόπασαν να πέφτουν. Έσθισε και η χλαλοή. Δεν ακούγεται ανάσα. Ξάφνου από την παράταξη των καραμπινιέρων βγαίνει μπροστά ένας τους κρατώντας, ακόμα, το αυτόματο με την κάννη στραμμένη ψηλά. Δεν είναι μόνος του. Στα δυο του πλάγια δυο Γερμανοί μοτοσικλετιστές, οι φέλντεν πολιτσάι, όπως τον είχε πληροφορήσει τον Πέτρο ότι τους λένε, ο τα πάντα γνωρίζων Σωτήρης. Μα τι κάνει ο καραμπινιέρος;

Αργά αργά κατεβάζει το αυτόματο... το σταματάει με την κάννη στραμμένη προς τον κόσμο. Του Πέτρου δεν του κρατάει κανείς το χέρι. Είναι, όμως, ξεστό ακόμα.

– Μη! ακούγεται μια κραυγή.

Είναι η Δροσούλα που βγαίνει μπροστά. Στέκεται αντίκρυ στον καραμπινιέρο, κοντά του σχεδόν, σαν να θέλει να τον σταματήσει.

– Γύρνα πίσω! φωνάζει ο Αχιλλέας με βραχνή φωνή.

...Είναι η πήλινη Δροσούλα, πάνω στο βάθρο, στο ατελιέ, με τα χέρια μπροστά σαν να θέλει να εμποδίσει κάτι.

Τα νεράντζια πέφτουν πάλι βροχή, μα τώρα προστέθηκαν και ξύλα και πέτρες και κομμάτια ασφαλτος και τούβλα. Ο κόσμος φωνάζει «ΑΕΡΑ! ΑΕΡΑ!», όπως φώναζαν οι στρατιώτες στην έφοδο, στον πόλεμο με τους Ιταλούς.

Τον Πέτρο τον έχουν αναμερίσει, μα δίνει αγκωνιές και σπρωξιές να φτάσει μπροστά. Ξεχωρίζει μπρος μπρος το δικό τους πλακάτ... Ακόμα μια σπρωξιά κι έφτασε...

– Χτύπησαν ένα κορίτσι, ακούγεται από κάπου μια γυναικεία φωνή.

...Χάμω στην άσφαλτο είναι πεσμένη η Δροσούλα. Τα μαλλιά της έχουν ξεχυθεί γύρω στο κεφάλι της. Απάνω στο πορτοκαλί πουλόβερ της ένας μεγάλος σκούρος λεκές. Ο Αχιλλέας και ο Γιάννης γονατισμένοι πλάι της. Κάτι φωνάζουν. Δεν ακούει ο Πέτρος. Κάτι φωνάζει κι η Αντιγόνη, μα πάλι δεν ακούει. Βλέπει τα στόματα που ανοιγοκλείνουν, μα ήχος δε φτάνει στ' αυτιά του, όπως στον κινηματογράφο, όταν χαλούσε η μηχανή και σταματούσαν ξαφνικά οι ομιλίες και οι ήχοι, κι έβλεπες μόνο τα χείλια των ηθοποιών να κουνιούνται.

Η Αντιγόνη τώρα βγάζει το μπλε παστέλ παλτό της και σκεπάζει τη Δροσούλα.

– Όχι, ξεφωνίζει ο Πέτρος και τρόμαξε κι ο ίδιος με τη φωνή του.

...«Το βαρέθηκα, Τσουέني μου, το μπλε παστέλ»...

Ο Αχιλλέας κι ο Γιάννης σηκώνουν όσο μπορούν πιο απαλά τη Δροσούλα από χάμω. Η Αντιγόνη και η Ρίτα τραβούν τον Πέτρο από το χέρι.

Κάποιο ρολό, ενός μαγαζιού, σηκώνεται και τους παίρνουν μέσα.

*Πάντα μπροστά μας,
για μια καινούρια ζωή...*

Ο κόσμος έξω τραγουδάει το τραγούδι που αρέσει

στη Δροσούλα. Δυνατά, χωρίς φόβο... Το μαγαζί είναι διβλιοπωλείο. Στη μέση ένας μεγάλος πάγκος με βιβλία. Ακουμπούν τη Δροσούλα πάνω στα βιβλία. Η Αντιγόνη και η Ρίτα είναι αγκαλιασμένες και κλαίνε με αναφιλητά.

«...Μα γιατί δεν ερωτεύεται η Αντιγόνη τον Κίμωνα, που δεν αφήνει διαδήλωση για διαδήλωση;» «Αστείος που είσαι, Τσουέني μου...» Παράξενα που γελάει η Δροσούλα: γέρνει το κεφάλι στη μια μεριά και τα μαλλιά της ξεχύνονται στον ένα ώμο. Τώρα έχει έτσι γυρτό το κεφάλι, μα δε γελάει. Έχει τα μάτια της κλειστά. Είναι χλωμή, κίτρινη σχεδόν. Τέτοιο χρώμα είχαν τα πόδια της γιαγιάς του Σωτήρη, πριν τα σκεπάσουν με τις μολόχες. Ακούστηκε ένας ξερός κρότος. Όλοι γύρισαν και τον κοίταξαν. Ήταν ένα νεράντζι που έπεσε από το πουλόβερ της Δροσούλας.

«...Μα δεν τον βλέπετε, έχει ξυλιάσει, είναι όλος μπλε!»

– Δε βλέπετε το παιδί, έχει τρομάξει. Δώστε του να πει κάτι.

Είναι ο διβλιοπώλης που μιλάει. Και το παιδί πρέπει να 'ναι αυτός, ο Πέτρος. Μα δεν έχει τρομάξει. Ο Γιάννης πάει κοντά του.

– Είσαι καλά; τον ρωτάει άχρωμα.

Εκείνος κουνάει το κεφάλι του. Κάτι θέλει να ρωτήσει το Γιάννη, μα δε δγαίνουν τα λόγια. Θα 'θελε να πάει κοντά στον Αχιλλέα, που στέκεται αμίλητος πάνω από τη Δροσούλα.

– Είπες τίποτα; ρωτάει ο Γιάννης.

Ο Πέτρος δεν ξέρει αν είπε τίποτα. Θέλει μονάχα να ρωτήσει κάτι... Η Δροσούλα, όποια λέξη δεν της αρέσει, δεν τη γράφει. ΘΑΝΑΤΟΣ... ΘΑΝΑΤΟΣ... δεν το

ἔγραψε ποτέ η Δροσοῦλα. ΛΕΥΤΕΡΙΑ ἢ ΘΑΝΑΤΟΣ. Πόσες φορές ἔφαγε κατσάδα στο σχολεῖο ο Πέτρος, γι' αὐτό το «ἦ». Σύνδεσμος διαζευκτικός, το ἔμαθε επιτέλους. Καλό ἢ κακό. Δηλαδή, αν εἶναι καλό, δεν μπορεῖ να ἔναι κακό. Κι αν εἶναι ΘΑΝΑΤΟΣ, δεν μπορεῖ να ἔναι ΛΕΥΤΕΡΙΑ.

– Πιες, του λέει ο Γιάννης και του δίνει ἕνα ποτήρι νερό, που ἔχει μέσα κάτι σαν ζάχαρη.

Εἶναι ΘΑΝΑΤΟΣ! Γι' αὐτό δε φωνάζουν γιατρό, γι' αὐτό κάθονται ἔτσι αμίλητοι, γι' αὐτό τα κορίτσια κλαίνε ἔτσι ασταμάτητα. Αὐτός, ὅμως, δεν κλαίει. Κάνει κι ἐκεῖνος σαν τὴ Δροσοῦλα. Ὅποια λέξη δεν του αρέσει, δεν τὴ λέει μέσα του. ΘΑΝΑΤΟΣ. ΠΕΘΑΝΕ. Ὅ,τι δεν αρέσει τῆς Δροσοῦλας δε θα το πει ποτέ! Το πολύ πολύ να πει: ΕΦΥΓΕ «ΑΛΛΟΥ».

Ἐξω χαλάει ο κόσμος, ριπές, πέτρες, τραγούδια. Ο Πέτρος ἔχει μαζέψει ἀπὸ κάτω το σκληρό νεραντζάκι και το σφίγγει στη φούχτα του τόσο δυνατά, που πονάει.

Ο Γκαρμπάλντι

Ο Αχιλλέας βγήκε στο βουνό. Πήρε και το Στορν μαζί του. Θα μπορεί τώρα να σκοτώνει Γερμανούς και Ιταλούς και να καρφίτσώνει στο στήθος τους ένα χαρτί, που να γράφει: «Για τη Δροσούλα». Ο Πέτρος δεν μπορεί να κάνει τίποτ' άλλο, από το να γράφει στους τοίχους.

– Το πινέλο, είναι όπλο, Τσουένι, είχε πει κάποτε ο Αχιλλέας, όταν δεν άφηναν τοίχο για τοίχο που να μη γράψουν ΣΤΑΛΙΝΓΚΡΑΝΤ.

Ο Πέτρος αναρωτιόταν αν είναι ποτέ δυνατόν το Στάλινγκραντ – που το πολιορκούσαν τρεις μήνες τώρα οι Γερμανοί – να κρατήσει, γιατί κάποια παιδιά γράφανε τ' όνομά του εδώ, στους τοίχους της Αθήνας, έστω και με την βοήθεια της Δροσούλας, που δεν ξέβαφε ακόμα και με το άσπρισμα της κυρίας Λεβέντη. Κι όμως, να που κράτησε το Στάλινγκραντ!

Ο μπαμπάς μπορούσε τώρα ν' ακούει το ραδιόφωνο χωρίς να νευριάζει. Είχανε μάλιστα καρφώσει με τον παλπού, κάτω από τη μεσαία τάβλα του τραπεζιού που μπαινόβγαινε σαν συρτάρι, ένα χάρτη της Ρωσίας.

- Μπήκανε στο Ροστόβ! Πήρανε το Χάρκοβο, γελούσανε και τ' αυτιά του παππού.

Δεν περιμένει πια απ' τις πασιέντσες να μάθει. Σκύβει απάνω στο χάρτη και καταστρώνει ολόκληρα στρατηγικά σχέδια, για το πώς ο κόκκινος στρατός θα σαρώσει τους Γερμανούς.

- Και να δείτε τι θα γίνει τώρα, που κι ο Λεμπέσης αλωνίζει την Αφρική, θριάμβευσε ο παππούς.

Ο Λεμπέσης ήτανε ο στρατηγός Μονγκόμερι! Τον είχε βγάλει έτσι, γιατί ήτανε, λέει, φτυστός μ' έναν ηθοποιό που έπαιζε πάντα ρόλους «σαλονιού», στο θίασο της Μεγάλης Αντιγόνης.

Ο μπαμπάς λέει πως μπορεί και παίρνει βαθιά ανάσα τώρα, σαν ακούει το ραδιόφωνο. Ο Πέτρος δοκιμάζει, μα αυτή την ανάσα δεν μπορεί να την πάρει. Από τότε που έφυγε «αλλού» η Δροσούλα...

- Θαρρείς κι όταν ανασαίνω μου σταματάει η αναπνοή στη μέση, σα συλλογιέμαι τη Δροσούλα, λέει η Αντιγόνη.

Η Αντιγόνη δεν τυλίγει πια τα μαλλιά της στα κουρελάκια. Την άλλη μέρα που έφυγε «αλλού» η Δροσούλα, τσίτωσε τα μαλλιά της πίσω και τα 'δεσε μ' ένα φιόγκο, όπως τη μέρα που μπήκαν οι Γερμανοί στην Αθήνα. Άλλωστε, η Ντιάνα Ντάρμπιν δεν είναι πια της μόδας. Τώρα η αδελφή του έχει ίσια μακριά μαλλιά με μια φαρδιά κορδέλα γύρω γύρω στο κεφάλι. Όλοι λένε πως της πάνε και μοιάζει με την Αλίνα Βάλι, μια Ιταλίδα ηθοποιό που παίζει σε κάτι φιλμ που φέρανε, τώρα, στην Αθήνα. Ο Πέτρος δεν καταλαβαίνει γιατί, σώνει και καλά, η αδελφή του πρέπει να μοιάζει σε κάποια ηθοποιό. Η Δροσούλα δεν έμοιαζε σε καμιά...

Σ' όλους τους, όμως, κάποια στιγμή σταματάει η ανάσα, σαν ακούνε:

– Πιάστηκε ο Λεωνίδα.

– Πιάσανε τη Μαρία.

– Ο Κώστας έχει τρεις μέρες να φανεί στα ραντεβού του για δουλειά.

– Θα μας μαζέψουν όλους τους Εβραίους, πιάνεται η ανάσα της Ρίτας και γίνεται ακόμα πιο χλωμή.

Εκείνου που δεν του πιάνεται ποτέ η ανάσα είναι ο Σωτήρης. Ήτανε μάλιστα, σχεδόν πάντα, στις χαρές του. Ακόμα κι όταν έμαθε πως θ' αποχτήσει πατριό. Το 'λεγε με τέτοιο ύφος, λες και ήτανε να του συμβεί το πιο μεγάλο καλό. Ο Πέτρος θυμότανε τον μπαμπά του Σωτήρη, που ήτανε πολύ νέος για μπαμπάς, και σαν τους πήγαινε καμιά Κυριακή περίπατο, έπαιζε μαζί τους μπάλα. Φορούσε ένα καρό πουκάμισο χωρίς γραβάτα και τον άκουγε ο Πέτρος που σφύριζε όλα τα μοντέρνα τραγούδια, σα γύριζε το βράδυ στο σπίτι, από τη δουλειά. Η μαμά του Πέτρου χάρηκε, στην αρχή, σαν άκουσε πως ο Σωτήρης θα 'χει πατριό. «Θα μπει λίγο ψωμί στο σπίτι τους» είπε. Ένα μεσημέρι, όμως, μόλις θα 'χανε τελειώσει το φαγητό, κατέβηκε η μαμά του Σωτήρη να τους ανακοινώσει επίσημα πως παντρεύεται.

– Ο γαμπρός είναι γνωστός σας, είπε και θαρρείς και ντρεπότανε λίγο γι' αυτό.

Η μαμά του Πέτρου, μόλις άκουσε το όνομα του γαμπρού, έκανε «Α!», τίποτε άλλο. Γιατί ο γαμπρός ήτανε το πρώην αφεντικό του μπαμπά! Ο Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, ΒΟΥΤΥΡΑ-ΕΛΑΙΑ. Τώρα πια δεν εμπορεύεται βούτυρα και έλαια, που τα έχουν επιτάξει όλα οι Γερμανοί, αλλά ΖΥΘΑΜΙΝΗ, ένα γκριζωπό πράγμα,

που βγαίνει από τα κατακάθια της μπίρας και το αλείβεις σαν βούτυρο πάνω στο ψωμί. Είναι νόστιμο κι αλμυρούτσικο. Όλοι λένε πως συνεργάζεται με τους Γερμανούς, γιατί πώς βρίσκει, αλλιώς, μαγιά ή κατακάθια της μπίρας – και πώς έβγαλε πολλά λεφτά. Πέρυσι που πέθανε η γυναίκα του, της έκανε για τάφο ολόκληρο σπιτάκι.

Ο κακομοίρης ο Σωτήρης! Τον λυπάται ο Πέτρος. Τώρα θα 'χει μπαμπά μ' ένα μακρύ νύχι στο μικρό του δάχτυλο, κι όταν του προσφέρουν γλυκό και τον ρωτούν αν θέλει σιρόπι, θ' απαντάει:

– Αν είναι γλυκό σαν και σας.

Το ίδιο αστείο που έλεγε κάθε χρόνο που ερχότανε στη γιορτή της μαμάς, να ευχηθεί. Ο Πέτρος κι η Αντιγόνη το ξέρανε και το περιμένανε και, σαν ερχότανε η στιγμή να το πει, κοιταζόντανε και κρυφογελούσανε.

Ο Σωτήρης δεν τον είχε δει ποτέ, ως τότε, τον πατριό του. Πώς να παρουσιάσουνε στο γαμπρό το Σωτήρη! που είχε γίνει όλος τριχωτός, σαν «ουραγκοτάγκος» που έλεγε κι ο ίδιος, που τ' αυτιά του και τα χέρια του και τα πόδια του ήτανε τόσο σκασμένα, που τρέχανε αίμα. Πώς να παρουσιάσουνε αυτό το παιδάκι που κάθε τρεις κουβέντες έλεγε ένα σωρό βρεισιές μπροστά τους, που το «σκατά» ήτανε σαν το καλημέρα. Πού να 'ξερε, κιόλας, ο κύριος Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, ΒΟΥΤΥΡΑ-ΕΛΑΙΑ, πως αυτό το αγοράκι έκλεβε ρεζέρβες, ψωμιά και καλώδια, που βουτούσε στις διαδηλώσεις και κανένα πιστόλι από τις θήκες των καραμπινιέρων. Τι τον νοιάζει, αν έκανε και σαμποτάζ και μαύρη; Και πού να ξέρει αυτός ο πατριός, πως ο Γιάννης γύρευε κάποιο μικρό που να

’χει «περπατησιά λαγού, μύτη σκύλου, εξυπνάδα αλόγου και πονηριά αλεπούς» για να τον στείλει σύνδεσμο στον Αχιλλέα, στο δουνό; Πού να ξέρει ο κύριος ΖΥΘΑΜΙΝΗ πως αυτός ο μικρός είναι ο Σωτήρης και πως ο ίδιος ο Πέτρος τον πρότεινε, παρ’ όλο που πέθαινε από ζήλια. Άλλωστε, ο Σωτήρης, είναι τώρα το μόνο παιδί που μπορεί να λείψει από το σπίτι του, χωρίς ν’ ανησυχήσει κανείς πού πάει. Γιατί, εδώ και λίγες μέρες, μένει ολομόναχος και ποιος ξέρει, ακόμα, για πόσο θα μείνει.

– Θα ’χετε, πού και πού, την έννοια του, κυρία Ελένη μου, είπε η μαμά του Σωτήρη στη μαμά του Πέτρου. Εμείς θα του στέλνουμε τα προς το ζην.

Η μαμά του παντρεύτηκε την Κυριακή κι έφυγε αμέσως με το γαμπρό σε άλλη πόλη.

Ο Σωτήρης, όμως, ακόμα να δει τον πατριό του.

– Δεν είμαι εγώ, κυρία Ελένη, για παρουσίασμα και θα τον χάναμε το γαμπρό, εξηγούσε ο Σωτήρης στη μαμά του Πέτρου, λες κι ήτανε κανένας μεγάλος που κουδέντιαζε.

– Λυπάσαι; τον ρώτησε ο Πέτρος.

– Μπα! έκανε κείνος. Γιατί να λυπηθώ; Τώρα θ’ αλητέψω για τα καλά, αφού θα έχω και τα «προς το ζην...».

Ο Γιάννης δε θα τον άφηνε ν’ αλητέψει, αυτό το ’ξερε καλά ο Πέτρος.

Αλήθεια να το λέει που δε λυπάται; συλλογίστηκε.

Δεν πρόλαβε ν’ αποτελειώσει τη σκέψη του και τον άκουσε να κατεβαίνει χοροπηδηχτά τη σκάλα και να τραγουδάει στη διαπασών με μια χαρούμενη, ξεκάθαρη φωνή:

*Ο Μουσολίνι εμπατίρισε,
εμπατίρισε, εμπατίρισε,
έφαγε χαρουπάλευρο,
μπομποτάλευρο...*

– Τρελάθηκες; τον αποπαίρνει ο Πέτρος, που πετάχτηκε στην πόρτα του να τον προλάβει. Θα σ' ακούσει ο Γιαούρτερ.

– Ε, και; κάνει τάχα αδιάφορα ο Σωτήρης. Ιταλία... καπούτ...

Κείνη την ώρα, βγήκε και ο μπαμπάς στο χολ.

– Συνθηκολόγησε η Ιταλία, ανακοινώνει χαρούμενα. Μόλις το είπε το ραδιόφωνο.

– Πάμε έξω να δούμε τι γίνεται, παρασέρνει ο Σωτήρης τον Πέτρο.

Τρέχανε κι οι δυο τους στους δρόμους, όπως την πρώτη μέρα που κηρύχτηκε ο πόλεμος και τραγουδούσανε το «Εν τω μέσῳ φυλής Κολμυρίδων».

Κι άλλος πολύς κόσμος είχε βγει να δει τι γίνεται. Οι Ιταλοί είχανε εξαφανιστεί. Στην κομαντοτάπα και κομαντοπιάτσα φρουρούσαν απέξω Γερμανοί.

– Τους πιάσανε, τους πιάσανε, φωνάζει κάποιος.

Ο Πέτρος κι ο Σωτήρης τρέχουνε κατά κει που ακούστηκε η φωνή. Τρέχουν κι άλλοι μαζί τους, τρέχει και μια γριούλα και κάθε τόσο κάνει κωμικά το σταυρό της: «Χριστέ κι Απόστολε», «Χριστέ κι Απόστολε», λέει και σταυροκοπιέται.

– Κοίτα, φωνάζει ο Σωτήρης. Η φέλντεν πολιτσαί φυλάει τώρα τους Ιταλούς.

Φάνηκε να 'ρχεται μια ατέλειωτη φάλαγγα από Ιταλούς και στα δυο πλευρά προχωράνε αργά αργά οι φέλντεν πολιτσαί, με τις μοτοσικλέτες. Την περα-

σμένη ακόμα Κυριακή οι Βερσαλιέροι κάνανε παρέλαση. Παρελαύνανε τρέχοντας και τα κοκορόφτερά τους κουνιόντανε τόσο αστεία, που να ξεκαρδίζεσαι. Και την ίδια μέρα το απόγευμα, είχανε πάει ο Πέτρος με τη μαμά του στην Αγία Παρασκευή, επίσκεψη σε κάποια γνωστή της, και σαν έφτασαν στην κομαντοτάπα, Ιταλοί ήταν που τους κατέβασαν όλους από το γκαζοζέν, για να κάνουν έλεγχο στις ταυτότητες.

- Σου! Σου! Πρέστο, πρέστο! τσίριζε με μια αντιπαθητική φωνή ένας καραμπινιέρος.

- Τώρα, ούτε πρέστο... ούτε κομαντοτάπα. Περπατάνε ξεσκούφωτοι, με ξεκουμπωμένα τα αμπέχονα, χωρίς επωμίδες, χωρίς διακριτικά. Αξύριστοι και κακομοιριασμένοι, σαν αιχμάλωτοι από μάχη.

- Ο Πέτρος έκανε να συλλογιστεί τον Ιταλό που πήρε το Θόδωρο και τον άλλο με το αυτόματο... Τα 'δαλε με τον εαυτό του που τους λυπότανε τώρα, καθώς περνούσανε κακομοιριασμένοι, να τους φυλάνε οι πρώην σύμμαχοί τους και εκείνοι να παρακαλούνε «πάνε... σιγκαρέτε» με μια φωνή τόσο λυπητερή, σαν του παππού, όταν έκανε το μισοπεθαμένο και σωριαζόταν στις πόρτες.

- Κάτι πιτσιρίκια τρέχουνε από πίσω και τραγουδάνε περιγελαστικά:

*Ο Μουσολίνι εμπατίρισε,
εμπατίρισε, εμπατίρισε,
έφαγε κουκουντσάλευρο...*

- Οι Ιταλοί ούτε που ταράζονται, μόνο γυρίζουν, ρίχνουνε ένα παρακαλεστικό βλέμμα στα μικρά και τους λένε:

– Μπαμλίνο..., πάνε (Μικρέ..., ψωμί).

Πρώτος βγήκε ένας περιπτεράς από το περίπτερό του. Τους πέταξε μια ολόκληρη κούτα τσιγάρα που σκόρπισαν, κι εκείνοι άρχισαν να πηδούνε και να τα πιάνουν στον αέρα. Ύστερα, κάτι γυναίκες τους πέταξαν φουντούκια και σταφίδες. Και, παρακάτω, άλλοι τους πέταγαν διάφορα φαγώσιμα.

Ο Σωτήρης κι ο Πέτρος ακολουθούνε κι αυτοί τη φάλαγγα μαζί με τα πιτσιρίκια που συνεχίζουν να τσιρίζουν:

*...έφαγε χαρουπάλευρο,
κουκουτσάλευρο,
μπομποτάλευρο.*

Δοκιμάζουν μια στιγμή κι αυτοί να τραγουδήσουνε, μα έτσι στα ξαφνικά, σαν να κατάλαβαν πως δεν είναι πια πιτσιρίκια, όπως ήτανε όταν κηρύχτηκε ο πόλεμος.

– Πάμε σπίτι..., είπανε κι οι δυο μαζί, λες και είχανε κάνει την ίδια σκέψη.

Ο Πέτρος βρήκε σπίτι τους δικούς του στο τραπέζι.

– Τώρα που θ' αναλάβουν οι Γερμανοί, θα σφίξουν τα πράγματα, λέει ο μπαμπάς.

– Τι να σφίξουν; συγχύζεται ο παλπούς, σφιγμένα δεν είναι και τώρα;

– Όχι, συνεχίζει ο μπαμπάς, με τους Γερμανούς δεν είναι το ίδιο.

– Έχω κάτι να σας πω, λέει η μαμά, σαν να μην είχε καθόλου παρακολουθήσει την κουβέντα τους και να της ήρθε ξαφνικά μια άλλη σκέψη.

Μίλησε τόσο παράξενα, που όλοι γύρισαν και την κοίταξαν. Η μαμά δεν έπαιρνε ποτέ μέρος στις κουβέντες τους κι αν μιλούσε στο τραπέζι, θα 'λεγε κάτι σχετικά με το φαγητό. Τώρα όμως έμοιαζε πως κάτι αλλιώτικο είχε να τους πει. Σταμάτησαν όλοι την κουβέντα τους και περίμεναν.

– Κάτω στην αποθήκη μας κρύβεται ένας Ιταλός, τους πληροφορεί η μαμά τόσο απλά, λες κι έλεγε πως κάτω στην αποθήκη είναι ένα σακί πριονίδι για ν' ανάψουν τη φουφού.

– Μαντόνα μία, έκανε κωμικά ο παππούς, που απόρησε για το «αστείο» της μαμάς.

Κανείς άλλος δεν πρόφτασε να πει τίποτα, γιατί η μαμά άρχισε να μιλάει γρήγορα κι απανωτά. Είχε κατέβει, λέει, στην αποθήκη να πάρει πριονίδι και βρήκε την πόρτα ανοιχτή.

– Σίγουρα εσύ θα την ξέχασες, που πας όλη ώρα και κάτι χαρχαλεύεις, λέει του Πέτρου, χωρίς όμως θυμό, σχεδόν χαϊδευτικά.

Ο Πέτρος ετοιμάστηκε να διαμαρτυρηθεί, μα η μαμά δεν τον άφησε και συνέχιζε πως μόλις έσπρωξε την πόρτα και μπήκε στην αποθήκη, πήγε να πεθάνει από το φόβο της, γιατί είδε την άκρη μιας αρβύλας να περισσεύει, πίσω από το «δεστιάριο» του παππού.

– Νον α παούρα, σινιόρα, ακούστηκε μια τρεμουλιαστή φωνή (Μη φοβάσαι, κυρία).

Αργά και φοβισμένα, σηκώθηκε πάνω από το μπαούλο και πρόβαλε ένας Ιταλός στρατιώτης.

– 'Ο μπουόνο, νον φασίστα! (Είμαι καλός, όχι φασίστας).

Η μαμά τα 'λεγε αυτά και «έπαιζε», όπως τότε που απάγγελνε στον Πέτρο σκηνές ολόκληρες από τη

«Λουίζα Μίλερ» και παρίστανε όλους τους ρόλους. Είχε γίνει αλλιότιμη, προπολεμική, θα 'λεγε ο Πέτρος, και τα μάτια της φέγγανε, όπως τότε, όταν δοκίμαζε καπέλα στον καθρέφτη. «Να βγάλεις την Ελενίτσα σου στο θέατρο», έλεγαν οι ηθοποιοί του παππού, που διασκεδάζανε, βλέποντας στα παρασκήνια τη μαμά, μικρή κοπέλα, να τους μιμείται όλους.

Πριν τον πόλεμο, σαν ήτανε άρρωστος ο Πέτρος, κι ερχότανε η μαμά και καθόταν κοντά στο κρεβάτι του να του κάνει συντροφιά, δεν του 'λεγε παραμύθια. Μόνο του «έπαιζε». Μιμότανε πότε τη μια γειτόνισσα, πότε την άλλη, μιμόταν τη φωνή της καθεμιάς, τα σκέρτσα της, τόσο πετυχημένα, που δεν είχε ανάγκη να του πει ποια ήτανε, κι ο Πέτρος το μάντευε αμέσως... Την είχε ξεχάσει αυτή τη μαμά, και να τη στα ξαφνικά, που ξαναβρέθηκε και «παίζει» τον τρομαγμένο Ιταλό.

– 'Ιο μπουόνο, νον φασίστα, νο Μουσολίνι. 'Ιο Μπαντόλιο.

'Ητανε τόσο κωμική, που βάλανε όλοι τα γέλια.

– Νο φασίστα, νο φασίστα, κάνει γκρινιάρικα ο παππούς. Τι να τον κάνουμε όμως;

– Δεν μπορούμε και να τον παραδώσουμε στους Γερμανούς, λέει σοβαρά ο μπαμπάς.

Η Αντιγόνη όμως δεν είναι καθόλου σύμφωνη. Σαν να 'χει θυμώσει κιόλας.

– Μήπως θα κρύψουμε και το Γιαούρτερ, όταν τελειώσει ο πόλεμος; κάνει αγαναχτισμένα.

– 'Όχι, όχι, δεν είναι το ίδιο, απαντάει με ασυνήθιστη θέρμη η μαμά. Οι Ιταλοί είναι τώρα με τους συμμάχους, είναι μαζί μας.

Ο Πέτρος δεν πίστευε στ' αυτιά του. Νόμιζε, ως

τότε, πως η μαμά δεν ήξερε καλά καλά, ούτε και νοιαζότανε, ποιοι πολεμούσανε με ποιους.

– Μια φορά, εγώ στους Γερμανούς δεν τον παραδίνω. Θα βρούμε τρόπο να τον κρύψουμε, συνέχισε η μαμά τόσο αποφασιστικά, όπως τότε, πριν τον πόλεμο, που αποφάσιζε κείνη για όλα μέσα στο σπίτι.

«Θα πάει η Αντιγόνη σε ιδιωτικό σχολείο.» «Θα της πάρουμε φούστα πλισέ.» «Θα τα βγάλουμε πέρα.» Κι όταν της έμπαινε κάτι στο μυαλό της μαμάς...

Όλο τ' απόγευμα συζητούσανε, συζητούσανε, ο μπαμπάς έλεγε και ξανάλεγε: «Στους Γερμανούς μια φορά δε θα τον παραδώσουμε». Ο παππούς μισογκρίνιαζε: «Ένα πιάτο παραπάνω». Η μαμά δεν έλεγε τίποτα. Σα σκοτεινίασε μονάχα, είπε:

– Να πάω;

Το 'πε, τάχα σαν να ρωτούσε τη γνώμη τους, μα ήτανε φανερό πως το 'χε κιόλας αποφασίσει να κατέβει στην αποθήκη, να ανεβάσει τον Ιταλό στο σπίτι.

– Για να δούμε, τι σόι πράγμα είναι αυτός ο Γκαριμπάλντι, είπε ο παππούς, αφού η μαμά είχε βγει κιόλας από το δωμάτιο.

Ο Πέτρος απόρησε πολύ που ο παππούς ήξερε κιόλας πώς τον λένε, και ρώτησε την Αντιγόνη. Έτσι έμαθε πως ο παππούς τον είπε έτσι για αστείο και πως ο Γκαριμπάλντι ήτανε κάποιος σπουδαίος επαναστάτης στην ιστορία της Ιταλίας.

– Μπα! Υπάρχουνε και σπουδαίοι Ιταλοί; Ξαναρώτησε ο Πέτρος, μα κανείς δεν τον πρόσεξε.

Ο... Γκαριμπάλντι μπήκε στην τραπεζαρία μισοκρυμμένος πίσω από τη μαμά. Ήτανε κοντούλης, μαυριδερός και τόσο τρομαγμένος, που και η Αντιγόνη άλλαξε γνώμη και είπε:

– Αυτός είναι εντελώς τής λύτησης.

Η μαμά πηγαινοέρχεται χαρούμενη, λες και ξύπνησε από κάποιο βαθύ λήθαργο. Σαν να της έφυγαν στα ξαφνικά όλες οι έννοιες και θαρρείς και ξέχασε τότε που είχε θυμώσει για τα χαρτάκια του μπαμπά και φώναζε: «Θ' ανάψεις φωτιές στο σπίτι». Ξέχασε την αγωνία της, σαν έβλεπε την Αντιγόνη και τον Πέτρο να φεύγουν και το 'ξερε πια καλά, όταν βγαίνουν από το σπίτι κάθε πρωί δεν είναι πάντα για να πάνε στο σχολείο. Τώρα σαν να μην της περνάει από το νου πως κάτω από τα πόδια τους μένει ο Γιαούρτερ και πως απέξω γέμισε ο δρόμος γερμανικές περιπόλους που μπορεί, όποτε τους καπνίσει, να βροντήξουν την πόρτα σου και να μούνε στο σπίτι να ψάξουν. Ξέχασε πως όταν είχαν συλλάβει κάποια γνωστή τους, γιατί έκρυβε Εγγλέζο, είχε πει όλο θυμό: «Δε σκέφτηκε τα παιδιά της;»

Η μαμά τού εξηγεί και τα κανονίζει όλα, θαρρείς και της είχανε δάλει από καιρό το καθήκον: «Πρέπει να κρύψεις κάποιον», κι εκείνη μελέτησε το σχέδιο μέχρι την παραμικρή λεπτομέρεια.

Ο Γκαριμπάλντι δε θα βγαίνει καθόλου έξω. Θα τριγυρίζει τη μέρα μέσα στο σπίτι, αν έρχεται κανείς θα πηγαίνει στην κουζίνα, και το βράδυ θα κοιμάται στο πατάρι. Αυτό το πατάρι το 'χουν πολλά σπίτια και το λένε «το δωμάτιο της υπηρεσίας», γιατί όσοι έχουν υπηρέτριες τις δάζουν και κοιμούνται εκεί πάνω. Ανεβαίνεις από μια ανεμόσκαλα μέσα από την κουζίνα – εκεί που άρεσε του Πέτρου να κάθεται, τότε, πριν από τον πόλεμο, και να κουβεντιάζει με τη μαμά – και χαμηλώνεις το κεφάλι σου, γιατί το πατάρι είναι τόσο χαμηλοτάβανο, που τώρα που ψήλωσε ο

Πέτρος, αν δεν προσέξει, κουτουλάει το κεφάλι του στο πρεβάζι της πόρτας για να μπει μέσα. Πριν τον πόλεμο η κυρία Λεβέντη είχε ένα υπηρετριάκι, που θα ήτανε όσο χρονών είναι ο Πέτρος τώρα. Ήτανε αδύνατο και κιτρινιάρικο, κι η κυρά του το μάλωνε όλη τη μέρα. Η μαμά το λυπότανε, κι άμα τ' άκουγε ν' ανεβαίνει στην ταράτσα, μ' ένα κοφίνι βρεμένα ρούχα, για να τ' απλώσει, άνοιγε την πόρτα της κουζίνας και του έλεγε κρυφά:

– Περίμενε νά 'ρθει ο Πετράκης να σε βοηθήσει.

Ο Πέτρος έπιανε από τη μια μεριά το κοφίνι, που ήτανε στ' αλήθεια ασήκωτο.

– Θα με σκοτώσει η κυρά μου, αν με δει, του 'λεγε το υπηρετριάκι τρομαγμένα.

Ύστερα, ξεθάρρενε σιγά σιγά και του έπιανε κουδέντα. Του μιλούσε σχεδόν πάντα για το πατάρι, όπου κοιμότανε. Τα καλοκαίρια φοβότανε πως θα την πλάκωνε το ταβάνι κι έβγαινε σιγά σιγά από την πόρτα της κουζίνας και συνέχιζε τον ύπνο της μισοκαθιστή στα σκαλοπάτια της εσωτερικής σιδερένιας σκάλας, της υπηρεσίας τη λέγανε κι αυτή, που πάει στην ταράτσα. Αν την προλάβαινε η κυρία Λεβέντη να κοιμάται, νόμιζε πως είχε βγει για καμιά δουλειά το πρωί και την πήρε έτσι καθιστή ο ύπνος.

– Κοιμάσαι ολόρθη, τεμπέλικο πλάσμα, την έβριζε η κυρά της.

Τον Γκαριμπάλντι – του έμεινε για καλά το παρατσούκλι – δε φαίνεται να τον νοιάζει το χαμηλό ταβάνι. Η μαμά βρήκε πως εκεί είναι το πιο σίγουρο μέρος. Αν τύχει και γίνει τη νύχτα καμιά έρευνα, μπορεί να πηδήσει από το παράθυρο του παταριού στη σκάλα της υπηρεσίας, από κει ν' ανέβει στην τα-

ράτσα και να πηδήσει σε άλλες διπλανές ταράτσες. Όλα τα υπολόγισε η μαμά! Κι όσο πηγαινοερχότανε μέσα στο σπίτι και ταχτοποιούσε, κι έβρισκε ρούχα για τον Γκαριμπάλντι και σκεπάσματα, εκείνος την ακολουθούσε δήμα το δήμα, λες και φοβότανε να μείνει μια στιγμή μόνος με τους άλλους.

– Να 'τανε κι όμορφος, θα 'λεγα πως τον ερωτεύτηκε η κόρη μου, αστειεύτηκε ο παλπούς. Μα τούτος δω είναι...

– Της λύτησης, τον πρόλαβε η Αντιγόνη.

Ο Πέτρος έπεσε να κοιμηθεί και ξαφνικά ένιωσαν να γύρισε ο Θόδωρος στο σπίτι. Μια στιγμή μάλιστα άκουσε και το γκαπ γκουπ πάνω στα έπιπλα. Ήταν ο Γκαριμπάλντι, που σκόνταφταν οι αρβύλες του εδώ κι εκεί, καθώς έτρεχε πίσω από τη μαμά.

Ένα ουδέτερο σε -ο

Είχε δίκιο ο μπαμπάς, με τους Γερμανούς δεν είναι το ίδιο. Μπορεί για τις μικρές τσαρίνες να μην άλλαξε τίποτα, ούτε για την μπακάλαινα, μα για την κυρία Λεβέντη και τη Λέλα, το Γιαούρτερ, την οικογένεια του Πέτρου κι όλη την άλλη γειτονιά, άλλαξαν πάρα πολλά.

Πρώτ' απ' όλα ο Γιαούρτερ κοντεύει να γίνει τραγουδιστής της όπερας. Αρχίζει στα καλά καθούμενα να τραγουδάει στη διαπασών και τότε λέει ο παππούς:

– Για να τραγουδάει ο Γιαούρτερ, κάτι καλό θ' ακούσουμε το δρόμο στο ραδιόφωνο.

– «...Ζι χάιστ Λιλή Μαρλέν», κάνει τρίλιες η φωνή του Γιαούρτερ.

Όλοι τον έχουν πάρει είδηση, που παριστάνει το χαρούμενο, για να νομίζουν πως νικάνε οι Γερμανοί.

– Μας παίρνει και για κορόιδα, γίνεται έξω φρενών ο παππούς.

Σ' αυτή όμως τη μικρή γειτονιά του Πέτρου, κανένας δεν μπορεί να κοιμηθεί ήσυχος κι ας βροντοφωνάνε οι ξένοι σταθμοί: «Η νίκη πλησίασε», κι ας προ-

χωρούν οι Ρώσοι και οι Αγγλοαμερικάνοι.

Είναι μια μαύρη κλούβα που γυρνάει, κι όλο και σε κάποια πόρτα θα σταματήσει. Σήμερα εκείνοι... αύριο εμείς...

Ο Σωτήρης έφυγε να βρει τον Αχιλλέα. Δεν το ξέρει κανένας, ούτε η Αντιγόνη. Μονάχα ο Πέτρος και ο Γιάννης. «Όσο λιγότερα ξέρουμε ο ένας για τον άλλο.» Έτσι δεν το 'λεγε ο τρελός με τις πιτζάμες; Ο Πέτρος δεν ήξερε τίποτα για τον κύριο Χρίστο, που έμενε στο διπλανό τους σπίτι. Δηλαδή δεν ήξερε πως ήτανε τόσο σπουδαίος, για να 'ρθει η κλούβα με δέκα Γερμανούς οπλισμένους να τον πάρουν τα χαράματα από το κρεβάτι του.

Ο κύριος Χρίστος ήτανε υπάλληλος στο ταχυδρομείο, ερχότανε στη δουλειά του ή καθότανε στο καφενείο και ρουφούσε τόσο δυνατά τον καφέ του, που τον άκουγες έστω κι αν περνούσες από το απέναντι πεζοδρόμιο. Ο Πέτρος δεν τον πολυχώνευε, γιατί κάθε φορά που τον συναντούσε τον Πέτρο στο δρόμο, που γύριζε με τη σάκα του από το σχολείο, ο κύριος Χρίστος του έλεγε:

– Πώς πάει η μόρφωση, μπόμπιρα;

Ούτε για την κυρία Νίκη, τη μοδίστρα, ήξερε τίποτα ο Πέτρος, που τη συλλάβανε κι αυτήν οι Γερμανοί, μαζί με τις δυο κόρες της. Σαν ήτανε πιτσιρίκια, πήγαιναν με το Σωτήρη, της χτυπούσανε το κουδούνι κι ύστερα κρυβόντανε. Εκείνη άνοιγε την πόρτα, δεν έβλεπε κανέναν και φώναζε: «Αναίσθητα όντα!» κι εκείνοι σκάγανε στα γέλια, από τον κρυψώνα τους.

Ο Γιάννης δεν κοιμάται πια το βράδυ στο σπίτι του. Ο Πέτρος πηγαίνει και τον βρίσκει σ' ένα ξένο σπίτι, σε άλλη γειτονιά. Στο ατελιέ δε μαζεύεται πια

κανέναν. Μένει εκεί μια κοπέλα που τη λένε Μάρω. Έχει ξανθά και σγουρά μαλλιά, σαν αράπικα, και παίζει βιολί. Ο Πέτρος υποτίθεται ότι πηγαίνει δυο φορές τη βδομάδα να του κάνει μάθημα. Κρατάει μια μεγάλη θήκη από βιολί, που μέσα είναι γεμάτη με κάτι μικρές μονοσέλιδες εφημερίδες, που τις τυπώνει ο Γιάννης και κάτι άλλα παιδιά, σ' ένα πλυσταριό. Η Μάρω δεν του λέει λέξη, έξω από «Γεια σου». Αδειάζει σιωπηλή τη θήκη και του τη δίνει πίσω. Ο Πέτρος κοντοστέκεται λίγο, μήπως και του πιάσει κουβέντα κι έτσι προλάβει και κοιτάξει την πήλινη Δροσούλα, που του φαίνεται τώρα ακόμα πιο αληθινή. Η Μάρω, όμως, «Γεια σου» και τίποτ' άλλο. Τον κοιτάζει πάντα με την ίδια έκφραση, δε χαμογελάει ποτέ, μα ούτε μοιάζει και λυπημένη. Θαρρείς και είναι πέτρινο το πρόσωπό της, όχι όμως λαξεμένο από τον Αχιλλέα, γιατί οι πέτρες του Αχιλλέα...

Μια μέρα μόνο, που πήγε πρωί ο Πέτρος με το «βιολί του», βρήκε μια αλλιώτικη Μάρω. Πρώτ' απ' όλα του είπε «Καλημέρα, Τσουένι μου», κι ύστερα του είχε ετοιμάσει ζεστό γάλα σκόνη και ένα κομμάτι κέικ από ρεβίθια.

– Πιες, του λέει, και σε λίγο συνεχίζει με τη βραχνή φωνή της: Σήμερα το πρωί εκτέλεσαν επτά στο Σκοπευτήριο... ήταν κι ο Αντώνης.

...Ο Πέτρος, το τελευταίο καλοκαίρι πριν τον πόλεμο, το δεκαπενταύγουστο, είχε πάει μαζί με το θείο Άγγελο σ' ένα πανηγύρι. «Πάμε στο Σκοπευτήριο», λέει ο θείος Άγγελος. Ο Πέτρος δεν ήξερε τι είναι το σκοπευτήριο, μα είπε «Ναι», γιατί όπου και να πήγαινες με το θείο Άγγελο ήτανε διασκεδαστικά.

Ήταν ένα μεγάλο ξύλινο περίπτερο, ανοιχτό

μπροστά, κι όλο το άνοιγμα το έπιανε ένας μπάγκος. Στον τοίχο τού δάθους ήταν κρεμασμένα στη σειρά πέντε έξι τετράγωνα άσπρα χαρτόνια με μια μαύρη βούλα στη μέση και γύρω της ήταν ζωγραφισμένοι όλο και πιο μεγάλοι μαύροι κύκλοι, σαν τους κύκλους που απλώνονται στο νερό μιας λίμνης, όταν ρίξεις μια πέτρα. Πίσω από τον μπάγκο στεκότανε μια παχουλή κοπέλα, που έδωσε ένα τουφέκι στο θείο Άγγελο.

- Σημαδέψτε ίσια στην καρδιά, του είπε μ' ένα χαμόγελο όλο νάζι.

Ο θείος Άγγελος πήρε το τουφέκι, έσκυψε λίγο, ακούμπησε με τους αγκώνες του στον μπάγκο, σημάδεψε και πυροβόλησε. Η δεύτερη σφαίρα έπεσε καταμεσής στη μαύρη βούλα. Η κοπέλα κατέβασε τότε από ένα ράφι μια μεγάλη κούκλα, με τριανταφυλλί φόρεμα και άγρια μούρη και του την έδωσε. Ο θείος Άγγελος γελούσε... γελούσε...

Αυτό ήτανε το σκοπευτήριο που ήξερε ο Πέτρος. Τώρα η Μάρω τού λέει πως στο σκοπευτήριο εκτελέσανε εφτά, πως ήτανε κι ο Αντώνης μαζί... Η Μάρω με το πέτρινο πρόσωπο αδειάζει, όπως πάντα, το βιολί, μα από τα μάτια της τρέχουν δάκρυα και μουντζουρώνουν τις φρεσκοτυπωμένες εφημερίδες.

Ο Πέτρος δεν τόλμησε να ρωτήσει ούτε ποιο είναι το σκοπευτήριο ούτε ποιος είναι ο Αντώνης. Σε λίγες όμως μέρες το 'μαθε κι εκείνος κι όλη η Αθήνα, γιατί οι εφτά μαζί με τον Αντώνη, γίνανε δέκα, είκοσι, τριάντα... Όταν οι αντάρτες τινάξουν κανένα τρένο γερμανικό ή κανένα γεφύρι, όταν πιάσουν αιχμάλωτο κανένα Γερμανό, τότε ο κόσμος περιμένει πως οι Γερμανοί θα σημαδέψουν στο σκοπευτήριο, καταμεσής

στη μαύρη βούλα, ίσια στην καρδιά.

– Εκτέλεσαν διακόσους, είπε η μαμά αλαφιασμένη κάποιο πρωί, γυρνώντας από ψώνια.

Ήτανε Πρωτομαγιά! Η Αντιγόνη, μόλις ξύπνησε, τέντωσε τεμπέλικα τα χέρια της. Ύστερα σηκώθηκε από το κρεβάτι και όπως ήτανε με το νυχτικό πήγε κι άνοιξε διάπλατα τα παραθυρόφυλλα. Το δωμάτιο γέμισε ήλιο.

– Θυμάσαι, Πέτρο, την τελευταία Πρωτομαγιά, πριν τον πόλεμο; λέει, κι έτσι όπως στέκει, με την πλάτη γυρισμένη στο παράθυρο, ο ήλιος κάνει τα μαλλιά της κι έχουν πάρει το χρώμα της γαζίας.

Ο Πέτρος τη θυμότανε πολύ καλά την τελευταία Πρωτομαγιά! Είχανε πάει με τον μπαμπά στο τέρμα Πατησίων ν' αγοράσουν το στεφάνι που θα κρεμούσαν στην ξώπορτα του σπιτιού τους. Η μαμά τούς είχε παραγγείλει να 'ναι από κόκκινα τριαντάφυλλα. Ήτανε το πιο ακριβό, μα το πήρανε, γιατί της μαμάς δεν της άρεσε άλλο λουλούδι από τα κόκκινα τριαντάφυλλα. Της Δροσούλας της άρεσαν οι μαργαρίτες. Είχε ζωγραφίσει μια μαργαρίτα με το κεφάλι γερμένο. «Είναι ένα κορίτσι που χάθηκε για λίγα δράμια λάδι», είπε του Πέτρου. Δεν είπε πέθανε, αλλά χάθηκε. Ο Πέτρος κοίταζε κείνη τη γερμένη μαργαρίτα και νόμιζε πως έβλεπε το κορίτσι που χάθηκε από την πείνα...

Αν ήτανε τώρα η Δροσούλα θα ζωγράφιζε διακόσιες μαργαρίτες με κόκκινες καρδιές και το κεφάλι γερμένο. Αν δεν είχε φύγει «αλλού», θα διάβαζε ποίημα του Κώστα Αγαρινού για τα παλικάρια που σκοτώνονται κάθε αυγή και θα 'λεγε:

– «Θα ραγίσουν κι οι πέτρες να τ' ακούσουν».

Η Αντιγόνη κρύβει το ποίημα μέσα στην ντύση ενός παλιού σχολικού βιβλίου και κάθε τόσο το βγάζει και το διαβάζει του Πέτρου. Τώρα πια η αδελφή του δεν έχει κανέναν έξω από κείνον που μιλάει τα βράδια για τον ποιητή της. Γιατί η Ρίτα δε θα ξαναβγεί πια στο δρόμο, αν δε φύγουν οι Γερμανοί. Έχει κρυφτεί σε κάποιο σπίτι που το ξέρει μόνο η Αντιγόνη, που πάει και τη βλέπει μια φορά τη βδομάδα. «Όχι πολλά σούρτα φέρτα», είχε πει ο Γιάννης. Όταν έχει λιακάδα, την Αντιγόνη την πιάνει απελπισία.

– Το καημένο το Ριτάκι, ποιος ξέρει πότε θα το δει ο ήλιος.

Η Ρίτα σώθηκε γιατί άκουσε το Γιάννη. Οι Γερμανοί έδωσαν διαταγή πως όλοι οι Εβραίοι έπρεπε να γραφτούν σε καταλόγους. Οι δικοί της πήγαν και γράφτηκαν αμέσως. Κάθε πρωί έπρεπε να παρουσιάζονται στους Γερμανούς και να δίνουνε το «παρών».

– Εσύ δε θα πας, είπε ο Γιάννης στη Ρίτα.

– Να μην πάμε, παρακαλούσε κι η Ρίτα τους δικούς της. Να κρυφτούμε. Έχω φίλους που θα μας βοηθήσουν.

Η μαμά της ούτε που να τ' ακούσει. Συλλογιότανε που θ' αφήσει το σπίτι και τα πράγματα. Μπορούσαν να μπουν κλέφτες, αν το 'βλεπαν μέρα νύχτα κλειστό. Έπειτα πίστευε πως δεν έχουν άλλη ταλαιπωρία να πάθουν, εκτός από το να δίνουν το «παρών». Η Ρίτα κρύφτηκε κι ας χάλασε τον κόσμο η μαμά της να μην την αφήσει. Ένα πρωί οι Εβραίοι πήγαν να παρουσιαστούν και δεν ξαναγύρισαν ποτέ πια. Τους φόρτωσαν σε κάτι τρένα με κλειστά βαγόνια και φύγανε στο άγνωστο. Χάθηκαν κι οι γονείς της Ρίτας κι ο

Μορίς με το κομμένο πόδι. Στο σπίτι τους μπήκαν οι Γερμανοί και τα πήραν όλα. Πάνε και τα σαράντα οχτώ κουταλάκια του γλυκού, μέσα στο ασημένιο βάζο!

Ο Πέτρος πέφτει το βράδυ ψόφιος από την κούραση. Τώρα οι δουλειές πληθύνανε, δεν είναι να γράφεις μόνο στους τοίχους... Πριν τον πάρει για καλά ο ύπνος, ακούει τη φωνή της μαμάς, που μαθαίνει ελληνικά στον Γκαριμπάλντι. Τα χέρια της μαμάς ξεπρήστηκαν, κι αν δεν είχε πουλήσει τη βέρα της στις μικρές τσαρίνες, θα της χωρούσε μια χαρά. Γιατί η μαμά δεν ανάβει πια τη φουφού με το πριονίδι, δε βάζει μπουγάδα με κρύο νερό, δεν πλένει πιάτα, δε σφουγγαρίζει· όλες αυτές τις «χοντρές» δουλειές τις κάνει ο Γκαριμπάλντι. Αν κάνει η μαμά πως δεν τον αφήνει, παίρνει εκείνος τόσο δυστυχισμένο ύφος, που γίνεται της λύπησης, όπως θα 'λεγε κι η Αντιγόνη.

Παραφυλάει πότε θα σηκωθεί η μαμά να κάνει κάποια δουλειά, για να πεταχτεί στη μέση εκείνος.

– Εγκώ, εγκώ, λέει, όλος χαμόγελο. Βαρέθηκα κάθεται.

Μα και τι δεν ξέρει αυτός ο Γκαριμπάλντι! Έφτιαξε μόνος του μακαρόνια από το γκριζο αλεύρι των μικρών τσαρίνων, που έγιναν να γλείφεις τα δάχτυλά σου.

«...Εγκώ τρώω... εσύ παίζεις...», συλλαβίζει ο Γκαριμπάλντι σαν να τραγουδάει. Λίγο ακόμα και τον πήρε ο ύπνος τον Πέτρο. Τη φωνή της Αντιγόνης την ακούει σαν σε όνειρό του.

– Θαρρώ πως είμαι ερωτευμένη.

Ο Πέτρος ούτε κουνάει.

- Θαρρώ πως είμαι ερωτευμένη, ξανάρχεται η φωνή της Αντιγόνης, δυνατή δυνατή αυτή τη φορά, κι ο Πέτρος είναι σίγουρος πως το κάνει επίτηδες για να μην τον πάρει ο ύπνος.

- Καλά, το ξέρω, μουρμουρίζει ο Πέτρος νευριασμένα.

- Το ξέρεις, μα δεν ξέρεις με ποιον.

Ο Πέτρος τώρα έχασε τον ύπνο για τα καλά.

- Με τον ποιητή σου, κι άσε με να κοιμηθώ.

- Μου ΠΕ-ΡΑ-ΣΕ, λέει η Αντιγόνη, τονίζοντας μια μια τις συλλαβές. Μου πέρασε, από χτες.

Ο Πέτρος έχασε τον ύπνο του για τα καλά.

- Τότε πώς είσαι ερωτευμένη; αρχίζει να μην καταλαβαίνει.

- Είμαι... με το Γιάννη.

Τρελάθηκε η αδελφή του. Εκείνη δεν ήτανε που έλεγε στη Ρίτα πως δε γίνεται να τον ερωτευθεί, γιατί έχει το μπαλάκι του πιγκ πονγκ στο λαιμό; Και πέθαινε για τον ποιητή της; Τώρα, λέει, θέλει το Γιάννη από χτες τ' απόγευμα στις έξι, που πήγανε μαζί σε κάποια δουλειά, κι όταν γυρίζανε ο Γιάννης της είπε:

- Κοίταξε πώς δύει ο ήλιος, θαρρείς και δεν είναι κατοχή.

- Ε, και; ρωτάει ο Πέτρος.

- Αχ, τίποτα δεν καταλαβαίνεις, απαντάει απελπισμένα η Αντιγόνη και ρίχνει το κεφάλι της πάνω στα μαξιλάρια κι ύστερα κλαψουρίζει: Να 'ταν η Ρίτα απόψε εδώ!

Δεν πρόλαβε να του το πει του Γιάννη, πως τον αγαπάει. Την άλλη μέρα τον πιάσανε οι Γερμανοί.

«Τι ωραίο ν' αγαπάς κάποιον και να φεύγει, μακριά, μέσα στον κίνδυνο, κι εσύ ν' αγωνιάς και να

μην ξέρεις πού βρίσκεται και κάθε βράδυ να τον ονειρεύεσαι και να μουσκεύει το μαξιλάρι στο δάκρυ...» Τα 'λεγε αυτά πριν καιρό η Αντιγόνη, όταν είχε φύγει ο θείος Άγγελος για την Αίγυπτο και ζήλευε εκείνη τη Ρίτα που είχε κάποιον να συλλογιέται. Τώρα με το Γιάννη δεν είναι το ίδιο. Ο θείος Άγγελος μπορούσε και να σκοτωθεί σε καμιά μάχη, μα είχε ο ίδιος όπλο και πολεμούσε.

Το Γιάννη κάθε αυγή μπορεί να τον σημαδέψουν ίσια στην καρδιά.

Παράξενο, συλλογιέται ο Πέτρος, τόσα και τόσα γίνονται κάθε μέρα, κάθε στιγμή, κι όμως θαρρείς και δε συμβαίνει τίποτα. Πριν τον πόλεμο, όταν πέρανε κανένας αρκουδιάρης με την αρκούδα και το ντέφι του, όλη η γειτονιά έβγαινε στο δρόμο.

– Ήρθε ο αρκουδιάρης! Ήρθε ο αρκουδιάρης! ακουγότανε φωνές και τρέχανε απ' τα γύρω σοκάκια μικροί μεγάλοι να τον προλάβουν.

Μια μέρα, ήρθε κι ένα τεράστιο αυτοκίνητο και στάθηκε καταμεσής στην πλατεία. Το πίσω μέρος ήτανε σαν ντεπόζιτο και στην άκρη είχε ένα χοντρό χοντρό σωλήνα. Έβαλαν μπρος μια μηχανή που τράνταζε όλος ο τόπος και άδειαζαν τους βόθρους. Ο Πέτρος με το Σωτήρη αποξεχάστηκαν να τον χαζεύουν κι αργήσανε να πάνε στο σχολείο.

– Είδατε το αυτοκίνητο του βόθρου; ρωτούσανε τ' άλλα παιδιά και τους κάνανε το σπουδαίο που αυτοί το είχανε δει.

Τώρα, μέσα σε λίγο καιρό, γίνανε τόσα πολλά, τόσα απανωτά, τόσο φοβερά πράγματα, που ένα μόνο να γινότανε απ' αυτά πριν τον πόλεμο, θα 'φτανε ν' αναστατωθεί η γειτονιά για μέρες. Εκτελέστηκε ο

Αντώνης της Μάρως, χάθηκαν οι Εβραίοι μέσα στα τρένα, πιάσανε τον κύριο Χρίστο, την κυρία Νίκη, ο Γιάννης είναι κιόλας στη φυλακή, κι όλα αυτά, ώσπου να γυρίσεις να δεις! Κι όμως, η μητέρα του Γιάννη πάει κάθε φορά και ψωνίζει κι ο πατέρας του τρέχει στο περίπτερο δύο με τρεις και στέκεται στην ουρά για τσιγάρα. Μόνο η Αντιγόνη μουσκεύει το μαξιλάρι στο δάκρυ τα βράδια.

Στη θέση του Γιάννη ήρθε ο Μίλτος, ένας ψηλός, πολύ αστείος, που όλη την ώρα λέει καλαμπούρια. Πάει και τον δρίσκει ο Πέτρος στο πλυσταριό, όπως το Γιάννη, εκείνος του δίνει τις φρεσκοτυπωμένες εφημερίδες, όπως ο Γιάννης, κι ο Πέτρος τις χώνει στη θήκη του βιολιού. Στη θέση της Δροσούλας είναι η Μάρω, στου Αχιλλέα ο Γιώργος, κι όλο κάθε τόσο στη θέση κάποιου έρχεται άλλος, κι ύστερα άλλος... Θαρρείς και δε συμβαίνει τίποτα. Μονάχα ο Πέτρος έχει μείνει ο ίδιος...

*

**

Ο Σωτήρης γύρισε από τον Αχιλλέα στα ξαφνικά, κάποιο μεσημέρι. Βροντοκοπούσε τόσο τα πόδια του στη σκάλα, που νόμιζες πως θα τη γκρεμίσει.

- Σωτήρηρηη! ακούστηκε η φωνή της κυρίας Λεβέντη. Είναι μεσημέρι, ο κόσμος αναπαύεται.

- Σπίτι μου είμαι, απάντησε αυθάδικα εκείνος και συνέχισε ν' ανεβαίνει με πιότερο ακόμα θόρυβο.

Ο Πέτρος έτρεξε να τον βρει. Ο Σωτήρης δεν τον αγκάλιασε, παρά του έσφιξε το χέρι.

- Γεια σου, συναγωνιστή, λέει, κι ύστερα του κλείνει πονηρά το μάτι - έτσι λένε και πάνω.

α
ο
ί,
υ
υ
ν
ο
...
5
ι.
15
25
ει
κι
ο
...
15
...
ι,
υ
...
5
...
ν
υ

Για «κει πάνω», όμως, δεν είπε τίποτ' άλλο. Είχε κάνει όρκο να μην πει. Μονάχα, λέει, πως ο Αχιλλέας έχει γένια.

– Μου είπε να σου πω, κάνει ξάφνου ο Σωτήρης, σαν να θυμήθηκε την παραγγελία, «να πεις στο Τσουέني, ότι την πρώτη συνοικία που θα ελευθερώσουμε θα τη βγάλουμε Δροσούλα».

Η Δροσούλα είχε χαρίσει ένα άλμπουμ στον Πέτρο και πολλές φορές τον έβαζε και ζωγράφιζε, σαν περίμεναν τον Αχιλλέα και τους άλλους. Ο Πέτρος το κρύβει μέσα στο ντουλάπι της κουζίνας, πίσω από κάτι παλιές φόρμες του γλυκού. Πήγε και το ξετρώπωσε να ζωγραφίσει, τώρα που είχε βγει έξω η Αντιγόνη και μπορούσε να της πάρει τα μολύβια της, που τα 'χε πάντα καλοξυσμένα. Ζωγράφισε τον Αχιλλέα και το θείο Άγγελο. Στέκονται κάτω από την Ακρόπολη και δίνουν τα χέρια. Ο Αχιλλέας έχει γένια και σταυρωτά φισεκλίκια στο στήθος, ο θείος Άγγελος φορεί εγγλέζικη στολή. Έτσι φανταζόταν ο Πέτρος τη μέρα της απελευθέρωσης. Θα μπαίνανε από τη μια οι αντάρτες να ελευθερώσουν την Αθήνα, ενώ ο θείος Άγγελος θα 'φτανε με τον αγγλικό ή αμερικανικό στόλο στο Φάληρο. Ο παππούς λέει πως η Ελλάδα θα γίνει ο πιο ευτυχισμένος τόπος. «Πεινάσατε, πεθάνατε, αγωνιστήκατε, σας εκτέλεσαν... Φάτε, λοιπόν τώρα», θα λένε οι Ρώσοι και θα στέλνουν καραβιές το μαύρο χαδιάρι. «Φάτε», θα λένε κι οι Αγγλοαμερικάνοι και θα στέλνουν τσουβάλια τις λίρες και τα δολάρια.

– Μην πούνε φάτε ξύλο, λέει ο Γκαριμπάλντι.

– Οχ, μωρέ, κι εσύ, Γκαριμπάλντι! Άκου τι πάει και σκέφτεται, λέει ο παππούς και κουνάει το κεφάλι.

Κουνάει, επιμένοντας, κι ο Γκαριμπάλντι το δικό του και είναι κι οι δυο σαν πειστωμένα αγοράκια που τσακώθηκαν, γιατί ο ένας πήρε τους βόλους του άλλου.

Είναι αστείο να τους βλέπεις να καθγαδίζουν. Κάθονται μετά με τις πλάτες γυρισμένες και κατεβασμένα τα μούτρα. Μαύρο ο ένας, κόκκινο ο άλλος. Τις περισσότερες φορές έχει δίκιο ο Γκαριμπάλντι, μα πού να το παραδεχτεί ο παππούς. Έτσι τσακώθηκαν και κείνη τη μέρα, για το αγγλικό κλειδί. Ο παππούς όλο το απόγευμα δεν άφηγε σε ησυχία τον Πέτρο.

– Να πας στο φαναρτζή να σου δώσει ένα αγγλικό κλειδί, να σφίξω τα παξιμάδια απ' αυτό το παλιοντίβανο, γιατί θα γκρεμιστώ κανένα βράδυ.

Του Γκαριμπάλντι είχε μαλλιάσει η γλώσσα να λέει στον παππού πως δε φταίνε τα παξιμάδια, πως το ξύλο έχει φαγωθεί και δε διδώνουν πια οι βίδες και πως εκείνος ξέρει πώς να το φτιάξει το ντιβανάκι, που, και ελέφας να καθίσει απάνω, πάλι θα 'ναι στέρεο. Τίποτα ο παππούς!

– Θέλω το αγγλικό κλειδί.

Ο Πέτρος βαριότανε να πάει. Μόλις είχε γυρίσει από το «μάθημα βιολιού» και δεν είχε καμιά όρεξη να ξαναβγεί. Άσε που πίστευε πως είχε δίκιο ο Γκαριμπάλντι. Αφήνει, όμως, ο παππούς άνθρωπο να ησυχάσει! Το φαναρτζίδικο βρισκότανε στην πλατεία, στη γωνιά ενός δρόμου. Πρόλαβε την ώρα που ετοιμαζότανε να κλείσει. Ο φαναρτζής τού έδωσε το αγγλικό κλειδί και του είπε πειραχτικά.

– Τι έγινε ο παππούς; Φοβήθηκε που τον κέρδισα τρεις φορές στο τάβλι; Τον περιμένω αύριο, πες του.

Δεν πρόλαβε να καλοτελειώσει τη φράση του και στην πλατεία μπουκάρανε απ' όλους τους δρόμους μοτοσικλέτες και αυτοκίνητα γεμάτα Γερμανούς με τα αυτόματα στο χέρι.

– Χριστέ και Παναγιά, κάνει ο φαναρτζής και τραβάει μέσα τον Πέτρο, που είχε κοντοσταθεί στην πόρτα.

Κάνει να κατεβάσει τα ρολά, μα δεν πρόλαβε. Τον αρπάζει ένας Γερμανός, ένας άλλος τραβάει τον Πέτρο έξω.

– Ράους... ράους, ουρλιάζουνε.

Τους σέρνουνε στην πλατεία. Η πλατεία έχει γεμίσει κόσμο. Τους βγάζουνε από τα καφενεία, από τα μαγαζιά, από τα σπίτια. Κουβαλάνε κόσμο απ' όλα τα δρομάκια.

– Ράους... ράους!

Ο Πέτρος κρατάει το αγγλικό κλειδί και δεν ξέρει τι να το κάνει. Το σφίγγει στα χέρια του. Ο φαναρτζής τρέμει ολόκληρος. Πρώτη φορά έχει δει ο Πέτρος έναν άνθρωπο να τρέμει έτσι, από την κορφή ως τα νύχια.

– Ράους... ράους!

Σέρνουν μια γυναίκα. Φοράει τη ρόμπα του σπιτιού και σφίγγει στο στήθος της ένα καπάκι από τέτζερη.

– Θα μας εκτελέσουν... τα παιδάκια μου..., κλαίει ο φαναρτζής.

Τα πολυβόλα έχουν στηθεί γύρω γύρω στην πλατεία. Μπλόκο, λέει κάποιος. «ΜΠΛΟΚΟ», μουρμουρίζουν τα στόματα. Καταφτάνει ένα μικρό στρατιωτικό αυτοκίνητο. Σταματάει στη μέση της πλατείας. Βγαίνουν από μέσα δυο Γερμανοί κι ένας άνθρωπος σαν

σκιάχτρο. Φοράει μια κουκούλα που του σκεπάζει όλο το πρόσωπο και στη θέση των ματιών είναι δυο τεράστιες τρύπες που χάσκουν.

– Θα μας σκοτώσουν..., τρέμει ο φαναρτζής.

...Ποιους θα σκοτώσουν, αναρωτιέται ο Πέτρος. Εμάς! Δηλαδή, κι εκείνον;... «Όταν θα τελειώσει ο πόλεμος, Τσουέني μου...» Ο πόλεμος δε θα τελειώσει ποτέ για τη Δροσούλα... «Την πρώτη συνοικία που θα λευτερώσουμε θα την πούμε Δροσούλα.» Κι ας μην έχει ποτέ λευτεριά για τη Δροσούλα. Ούτε για τον Πέτρο θα 'χει! Ούτε θα μεγαλώσει ποτέ ο Πέτρος. Θα μείνει για πάντα του μικρός. «...Τον καημένο τον Τσουέني, πήγε για ένα αγγλικό κλειδί», θα λένε. 'Αραγε, πονάει;... «Σημαδέψτε ίσια στην καρδιά.» Μπορεί ν' ανοίξουν μετά το μαγαζί με τα παιχνίδια και να φύγει κάθε Γερμανός με μια κούκλα με τριανταφυλλί φόρεμα. Ο φαναρτζής κλαίει τώρα μ' αναφιλητά. Τον Πέτρο τον σφίγγουν τα παπούτσια του. Θαρρείς και μεγάλωσε στα ξαφνικά το πόδι του. 'Ετσι του 'ρχεται να τα βγάλει... τον πονάνε αφόρητα. Ο άνθρωπος με την κουκούλα έχει ένα κοντόχοντρο δάχτυλο που δείχνει. «Αυτός... αυτός... αυτός...» Οι Γερμανοί φορτώνουν αυτούς που δείχνει στις κλούβες. 'Εδειξε και τη γυναίκα με το καπάκι από τον τέτσηρη. Εκείνη ούτε μίλησε, έσφιξε πιότερο το καπάκι στο στήθος της κι ανέβηκε στο αυτοκίνητο.

Ο Πέτρος δεν αντέχει πια με τα παπούτσια του! Το κοντόχοντρο δάχτυλο δείχνει. Δείχνει το παιδί με το αγγλικό κλειδί; Όχι, δεν το δείχνει ο άνθρωπος με την κουκούλα. Το δάχτυλο σημαδεύει το φαναρτζή. Ο φαναρτζής κλαίει, ουρλιάζει, έχει αγκαλιάσει έναν ηλεκτρικό στύλο, έχει γαντζωθεί απάνω του.

– Τα παιδάκια μου... λυπηθείτε τα παιδάκια μου, ουρλιάζει.

Οι Γερμανοί τον ξαγκιστρώνουν από το στύλο και τον σπρώχνουν ή μάλλον τον πετάνε μέσα στην κλούδα.

...Θα τα βγάλει τα παπούτσια του ο Πέτρος, αλλιώς το μεγάλο δάχτυλο θα τρυπήσει το παπούτσι. Ο άνθρωπος με την κουκούλα φοράει παπούτσια χωρίς κορδόνια. Μοιάζουν τα πόδια του πρησμένα... Είχε ένα συμμαθητή στο σχολείο ο Πέτρος, τον λέγανε Λάκη, ένα χοντρό παιδί, μαρτυριάρικο.

– Ποιος έσπασε το τζάμι; ρωτούσε ο δάσκαλος, ο κύριος Λουκάτος.

– Αυτός! έδειχνε ο Λάκης, κάποιο παιδί, με το κοντό, παχουλό του δάχτυλο.

– Ποιος έριξε τα μελάνια στον τοίχο;

– Αυτός.

– Ποιος πάτησε τα λουλούδια στο παρτέρι;

– Αυτός.

Δε φορούσε κουκούλα με τρύπες ο Λάκης. Στο μεγάλο διάλειμμα ερχότανε και τον έβρισκε ο πατέρας του, που είχε δικό του μαγέρικο, του έφερνε τηγανισμένα ψάρια σε μια λαδόκολλα. Ο πατέρας του ήτανε χοντρός με πρησμένα πόδια, που δε χωρούσανε στα παπούτσια και τα φορούσε χωρίς κορδόνια. Του Λάκη το κοντόχοντρο δάχτυλο γυάλιζε, αφού έτρωγε τα ψάρια...

Η πλατεία άδειασε, φύγανε τ' αυτοκίνητα και οι κλούβες. Ο Πέτρος σφίγγει το αγγλικό κλειδί και νιώθει το χέρι του που τρέμει. Όσοι απόμειναν τρέχουν παραλογισμένοι, φωνάζουν, κλαίνε.

– Ανάθεμα, ανάθεμα, ξεφωνίζει μια γριά και ση-

κάνει τα χέρια κατά τον ουρανό.

- Τράβα σπίτι σου, βάζει φωνή στον Πέτρο μια γυναίκα, τελείωσε το μπλόκο, θα τρελαθεί η μάνα σου.

...Τέλειωσε το μπλόκο. Το Μπλόκο. ΤΟ ΜΠΛΟΚΟ.

Ο Πέτρος ξεκίνησε, μα περπατάει δήμα το δήμα, τα πόδια του είναι βαριά σαν μολύβι, παρ' όλο που δεν τον σφίγγουν πια τα παπούτσια του.

Θα πει στον Γκαριμπάλντι να του τ' ανοίξει λίγο. Αυτός όλα ξέρει και τα κάνει.

...Τα ουδέτερα σε «-ο», μάθαινε του Γκαριμπάλντι η μαμά. Το νερό, το άροτρο, το παράθυρο. ΤΟ ΜΠΛΟΚΟ! Ένα μόνο ουδέτερο σε «-ο» υπάρχει. ΤΟ ΜΠΛΟΚΟ. ΤΟ ΜΠΛΟΚΟ. ΤΟ ΜΠΛΟΚΟ. Δεν το θέλει ο Πέτρος, αλλά το λέει, μέσα του, πολλές φορές... ΜΠΛΟΚΟ, ΜΠΛΟΚΟ, ΜΠΛΟ-ΚΟ, ΜΠΛΟ-ΚΟ, και στο ρυθμό αυτής της λέξης σέρνει τα πόδια του, για να φτάσει σπίτι.

Ρελτίχ Τούπακ

Ο παππούς κάθε μέρα περιμένει να κάνουν απόβαση στην Ελλάδα οι Εγγλέζοι. Ο Γκαριμπάλντι τον πεισιμώνει:

– Εγγλέζο ντεν έρτει.

– Καλύτερα, λέει ο μπαμπάς. Έτσι θα ελευθερωθούμε μοναχοί μας και δε θα χρωστάμε σε κανέναν.

Ο Αχιλλέας κι οι φίλοι του κυριεύουν απανωτά πόλεις και χωριά. Ο παππούς δεν έχει ανάγκη να κοιτάξει κανένα χάρτη. Ξέρει την Ελλάδα απέξω κι ανακατωτά. Την έχει γυρίσει πέτρα την πέτρα, όταν έκανε περιοδεία με το θίασο της Μεγάλης Αντιγόνης.

– Πήρανε οι αντάρτες την Έδεσσα, αναγγέλλει ο μπαμπάς.

– Πολύ καλό κοινό, λέει ατάκα ο παππούς. Δώδεκα αυλαίες έκανε η Μεγάλη Αντιγόνη στην «Κυρία με τας καμελίας».

Έμα, πάλι, τύχει κι ακούσει για καμιά άλλη πόλη, που δεν του αρέσει, μουρμουρίζει.

– Μμμμ, σωθήκανε οι αντάρτες, ούτε ένα ποτήρι νερό δε θα τους δώσουνε. Παίζαμε μπροστά σε άδεια καθίσματα.

Τον έχει πιάσει μια ανυπομονησία τον παππού να τελειώσει ο πόλεμος, θαρρείς και είναι να πεθάνει αύριο και διάζεται. Όλη τη μέρα στριφογυρίζει στο μπαλκονάκι και κοιτάζει πέρα, κατά το Φάληρο, μήπως δει τον εγγλέζικο στόλο να προβάλλει. Βιάζεται πιο πολύ κι από τον Γκαριμπάλντι, που ο κακομοίρης ούτε τη μύτη του δεν έχει βγάλει από το παράθυρο.

Κι ο παππούς βιάζεται να τελειώσει ο πόλεμος, μα ο Σωτήρης τον έχει κιόλας τελειώσει. Από τη μέρα που γύρισε από τον Αχιλλέα, λέει πως ο Γιαούρτερ μυρίζει... πτώμα, πως τζάμπα χάνει τον καιρό του με τη Λέλα, μια κι, αύριο μεθαύριο, όλοι οι Γερμανοί θα πάρουν πόδι από την Ελλάδα. Ο Σωτήρης δάλθηκε να τον τρελάνει το Γιαούρτερ. Μόλις τον συναντήσει στην είσοδο του σπιτιού, τσιρίζει μ' όλη του τη δύναμη, τάχα σαν να θέλει να τον ακούσει κάποιος στο απάνω πάτωμα.

— Ρελτίχ Τούπακ!

Δεν είναι κινέζικα! Ο Σωτήρης είχε τη μανία στο σχολείο ν' αναγραμματίζει τις λέξεις, για να τον καταλαβαίνει μόνο όποιος ήξερε το κόλπο. Όταν χαλούσανε τον κόσμο στην τάξη κι ο Σωτήρης έπαιρνε μυρουδιά πως ερχότανε ο κύριος Λουκάτος, ανέβαινε σ' ένα θρανίο και ξεφώνιζε:

— Σοτάκουλ!

Δηλαδή, Λουκάτος αναγραμματισμένα. Όλη η τάξη έμπαινε στο νόημα και βουδαινότανε. Ρελτίχ Τούπακ, λοιπόν, θα πει: Χίτλερ Καπούτ, από την ανάποδη.

Πού να ξέρει κάτι τέτοια ο Γιαούρτερ. Καταλάβαινε, όμως, πως δε θα 'τανε κάτι καλό και φαίνεται

ρωτούσε τις Λεβένταινες – μάνα και κόρη –, γιατί μια μέρα έπιασε η κυρία Λεβέντη τον Πέτρο και τον ρωτούσε τι σημαίνουν τα λόγια του Σωτήρη.

– Πού να ξέρω εγώ, σήκωσε εκείνος αδιάφορα τους ώμους του. Σαχλαμάρες του Σωτήρη θα 'ναι.

Του Σωτήρη όμως του είχε κολλήσει για καλά αυτή η ανάποδη φράση. Όχι μονάχα σα συναντούσε το Γιαούρτερ, μα και τον Πέτρο κι όλους που ήξερε, αντί για καλημέρα τους φώναζε θριαμβευτικά:

– Ρελτίχ Τούπακ!

Εκτός από το Γιαούρτερ, ο Σωτήρης είχε πάρει όρκο να κάνει τις μικρές τσαρίνες να σκάσουν. Δεν τις χώνευε που δεν τις χώνευε, μα εδώ και λίγες μέρες, μόλις τον συναντούσε καμιά τους στο δρόμο, ρωτούσε τάχα μ' ενδιαφέρον:

– Τι νέα, Σωτηράκη; Ήρθαν η μαμά σου κι ο πατριός σου;

Από τότε που γύρισε ο Σωτήρης από τον Αχιλλέα, είχε μια «συμμορία» δική του, πέντε έξι πιτσιρίκια που τον ακολουθούνε σαν σκυλάκια. Τα έστηνε, λοιπόν, κάθε μέρα έξω από το φουρνάρικο την ώρα που έτρεχε ο κόσμος ν' αγοράσει ψωμί, κι οι τρεις μικρές τσαρίνες παίρνανε θέση πίσω από τον πάγκο και κόβανε τις μερίδες και ζυγίζανε μην πέσει μισό δράμι παραπάνω. Τότε έδινε ο Σωτήρης το σύνθημα και τα πιτσιρίκια αρχίζανε το τραγούδι:

*Πατάω ένα κουμπί
και θγαίνει μια χοντροή
και λέει στα παιδάκια
νιξ ψωμί...*

Ο κόσμος κρυφογελούσε, οι μικρές τσαρίνες φούσκωναν και κοκκίνιζαν, τα πιτσιρίκια δε λέγανε να σταματήσουν:

*Πατάω κι άλλο ένα
και θγαίνει μια χοντρέλα
και λέει στα παιδάκια
νιξ σαρδέλα.*

– Άμα τελειώσει ο πόλεμος, θα τις φάμε στο φούρνο με πατάτες, δήλωνε ο Σωτήρης στον Πέτρο.

Ήτανε η μόνη τιμωρία που 'δρισκε πως ταίριαζε στις μικρές τσαρίνες, που είχανε αγοράσει ακόμα και το χαλασμένο ρολόι, με τα μεγάλα βαρίδια, που υπήρχε στο σπίτι του Σωτήρη.

Πως θα 'φευγαν οι Γερμανοί σύντομα από την Αθήνα, το κατάλαβε πρώτος απ' όλους ο παππούς. Ένα βράδυ που τον πονούσαν τα πόδια του και δεν μπορούσε να κοιμηθεί, άκουσε ένα αυτοκίνητο να σταματάει μπροστά στην πόρτα τους. Τρόμαξε, μην είναι η κλούβα και σηκώθηκε να κοιτάξει, ανάμεσα από τις γρίλιες, στο δρόμο. Ήταν η μαύρη κούρσα του Γιαούρτερ. Βγήκε από μέσα ένα Γερμανός στρατιώτης, μα πριν προλάβει να χτυπήσει την πόρτα, του είχαν ανοίξει κιόλας, από μέσα. Μπήκε στο σπίτι και σε λίγο ξαναβγήκε κουβαλώντας δύο τεράστιες βαλίτσες. Πίσω του φάνηκαν η κυρία Λεβέντη και η Λέλα. Φορούσαν χοντρά παλτά, παρ' όλο που ήτανε Σεπτέμβρης και οι νύχτες ήτανε ζεστές ακόμα. Πρώτη μπήκε στο αυτοκίνητο η κυρία Λεβέντη.

– Η Λέλα, πριν μπει, γύρισε και κοίταξε το σπίτι, θαρρείς και το αποχαιρετούσε για πάντα, τους διηγή-

θηκε το άλλο πρωί ο παππούς.

Ο Πέτρος, σαν ήταν μικρός, την αγαπούσε πολύ τη Λέλα. Εκείνη τον φώναζε κάθε τόσο κάτω στο σπίτι, του έδινε σοκολάτες και τον έκανε χάζι. Φορούσε η Λέλα τότε μια μαύρη ποδιά του σχολείου και είχε μια χοντρή ξανθιά πλεξίδα. Κι ο Στορμ την αγαπούσε. Μόλις την έπαιρνε είδηση να γυρίζει απέξω, έτρεχε, έτριβε τη μουσούδα του μέσα στην παλάμη της. «Θα πεθάνετε όλοι από την πείνα», είχε πει του Πέτρου η Λέλα, όταν του είχε βάλει στη φούχτα κείνα τα κομματάκια τη ζάχαρη, και τα μάτια της ήτανε λυπημένα λυπημένα. Τη Λέλα δε θα την κάνανε στο φούρνο με πατάτες, έτσι είχε αποφασίσει ο Σωτήρης. Θα τη στήνανε μπροστά στον τοίχο του σπιτιού και θα περνούσε όλη η γειτονιά να τη φτύσει. Ο Πέτρος ντρέπεται να το ομολογήσει και στον εαυτό του ακόμα, μα σαν να χαίρεται που έφυγε η Λέλα και δε θα τη φτύσουνε.

Ο Γιαούρτερ δεν έφυγε ακόμα! Έρχεται κάθε βράδυ στο σπίτι της κυρίας Λεβέντη κι όλο κουβαλάει δέματα από κει μέσα. Μια φορά του έπεσε ένα δέμα, καθώς το πήγαινε στο αυτοκίνητο, και σκόρπισαν στο πεζοδρόμιο μαχαιροπίρουνα, ως και μια μεγάλη κουτάλα της σούπας.

Οι Γερμανοί, όμως, αλήθεια φεύγουν! Άδειασε το σχολείο του Πέτρου, που το είχαν στην αρχή επιτάξει οι καραμπινιέροι και μετά μπήκαν οι Γερμανοί. Δυο μέρες φορτώναν σε τεράστια καμιόνια όπλα και σιδερένια κιβώτια και ξύλινες βαριές κασόνες.

– Ρελτίχ Τούπακ, ξεφωνίζει ο Σωτήρης, άμα δει κανένα γερμανικό φορτηγό να φεύγει προς τη μεγάλη λεωφόρο με τις ρόδες ζουληγμένες από το βάρος.

Η Αντιγόνη λέει πως άμα ο Γιαούρτερ κουβαλήσει και το τελευταίο κουταλάκι και δεν ξανάρθει, τότε θα πει πως η Αθήνα είναι λεύτερη. Αχ, να 'φτανε αύριο κιόλας αυτή η μέρα!

Ο παππούς βαρέθηκε να περιμένει τον εγγλέζικο στόλο στο μπαλκονάκι και περιμένει τώρα ανυπόμονα τον Πέτρο νά 'ρθει απέξω να του πει τα νέα.

– Η τάδε γειτονιά είναι λεύτερη! Λόγω τιμής, παππού! Δεν πατάει πια Γερμανός εκεί, λέει ο Πέτρος με μάγουλα κόκκινα από την έξαψη.

Είναι η γειτονιά που βρίσκεται το πλυσταριό-τυπογραφείο. Δυο μέρες ο Πέτρος δεν μπορούσε να πλησιάσει κατά κει. Γινόντανε μάχες. Σκοτώθηκαν έξι παιδιά από την παρέα του Μίλτου και τρεις Γερμανοί. Οι Γερμανοί δε φεύγουν έτσι. Τους πολεμάνε σκαλί το σκαλί, σπίτι το σπίτι. Τώρα στη λεύτερη γειτονιά ο Μίλτος και τ' άλλα παιδιά γυρνάνε με τ' αυτόματα. Στους τοίχους που έχει τρύπες από σφαίρες – εκεί που σκοτώθηκαν τα παλικάρια – πήγαν οι κοπέλες κι έχωσαν από ένα λουλούδι σε κάθε τρύπα, κι από μακριά μοιάζουν να άνθισαν οι τοίχοι και να ρίζωσαν τα λουλούδια μέσα στην πέτρα.

Στο πλυσταριό έχει πέσει πολλή δουλειά, που ο Μίλτος και οι άλλοι έχουν μερόνυχτα να κοιμηθούν. Τα μάτια τους είναι κόκκινα και γυαλίζουν σαν να 'χουν πυρετό. Ο Πέτρος γεμίζει τη θήκη του βιολιού να την πάει στη Μάρω.

– Πάρε κι αυτά να τα κολλήσετε στους τοίχους, κάποια καινούρια φωνή μίλησε.

Ο Πέτρος συνεχίζει να γεμίζει τη θήκη. Κάτι του θύμισε αυτή η λίγο βραχνή φωνή. Άπλωσε το χέρι του να πάρει τα χαρτιά που του δίνουν και τότε βλέ-

πει το άλλο χέρι. Ένα μεγάλο σημάδι, σαν μπόλι, στη θέση του ρολογιού. Σηκώνει το κεφάλι, ο άλλος τον βλέπει.

– Πόσο μεγάλωσες. Δε σε γνώρισα. Παλικαράκι πια! λέει και τον σφίγγει στην αγκαλιά του.

Ο τρελός με τις πιτζάμες! Είναι μαύρος, λες και τον έχει κάψει ο ήλιος, κι αδύνατος... «Επικηρύσσεται αντί ενός δισεκατομμυρίου δραχμών...» Δε βρέθηκε ούτε ένας προδότης!

– Πρόσεχε, του λέει εκείνος, ενώ ο Πέτρος κλείνει τη θήκη του βιολιού του. Μην ξεθαρρευόμαστε πάνω απ' ό,τι πρέπει τις τελευταίες μέρες.

Είπε «τελευταίες μέρες», κι ό,τι έχει πει ο τρελός με τις πιτζάμες γίνεται πάντα!

– Παππού, είναι οι τελευταίες μέρες, έτρεξε να το προλάβει ο Πέτρος χαρούμενος.

Και σε λίγες μέρες τον φώναξε ο Σωτήρης

– Τρέχα! Ο Γιαούρτερ ξεκουμπίζεται, τον είδα που έδινε τα κλειδιά στον ιδιοκτήτη.

Κατρακύλησαν κι οι δυο τις σκάλες και στάθηκαν στην ξόπορτα. Ο Γιαούρτερ είχε μπει κιόλας στο αυτοκίνητό του, είχε βάλει μπρος τη μηχανή. Ξεκίνησε κι ο Σωτήρης χύθηκε, τρέχοντας πίσω του.

– Ρελτίχ Τούπακ! φώναξε μ' όλα του τα πλεμόνια και μούντζωσε και με τις δυο παλάμες του.

Το αυτοκίνητο σταμάτησε απότομα, ο Γιαούρτερ κατέβηκε. Κάτι θα ξέχασε, συλλογίστηκε ο Πέτρος. Ο Σωτήρης σταμάτησε εκεί που βρέθηκε. Ο Γιαούρτερ άφησε την πόρτα του αυτοκινήτου ανοιχτή κι έκανε δυο μικρά βήματα. Δεν καλοκατάλαβε ο Πέτρος τι έγινε. Όλα πέρασαν σαν αστραπή. Το πιστόλι που έβγαλε ο Γιαούρτερ, η στριγκλιά του Σωτήρη,

κι ο Σωτήρης, ένα κουβαράκι τόσο δα, καταμεσής στο δρόμο. Για πότε βρέθηκε ο Πέτρος κοντά του! Έπεσε με τα γόνατα δίπλα στο Σωτήρη κι απόμεινε έτσι να τον κοιτάζει στα μάτια. Ο Σωτήρης έκανε ν' ανασηκώσει το κεφάλι.

– Τουπάκ, είπε με κόπο.

Πήγε να κλείσει πονηρά το μάτι, μα δεν τα κατάφερε, κι έπεσε το κεφάλι του βαρύ.

«Όχι! Ξεφωνίζει μέσα του ο Πέτρος. Όχι, δε γίνεται! Τελευταίες μέρες! το είπε ο τρελός με τις πιτζάμες. Δε γίνεται να φύγει “αλλού” ο Σωτήρης τις τελευταίες μέρες. Όχι!»

– Μην τον κουνήσετε, λέει κάποια φωνή, ώσπου να 'ρθει ο γιατρός.

Είναι ο μπαμπάς του Πέτρου που μιλάει... Έχει μαζευτεί όλη η γειτονιά. Η μαμά του Πέτρου κλαίει και με μια πετσέτα άσπρη σκουπίζει το μέτωπο του Σωτήρη. Στο σχολείο, ένα από τα μεγάλα νούμερα του Σωτήρη ήτανε να παριστάνει τον άγνωστο στρατιώτη. Τα πιτσιρίκια γύρω του χάσκανε. Ξάπλωνε χάμω στην αυλή κι ακουμπούσε το πίσω μέρος του κεφαλιού του και τις άκρες των ποδιών του στις πλάκες. Όλο του το κορμί γινότανε μια καμάρα. Όπως ακριβώς ο άγνωστος στρατιώτης στο μνημείο που είναι στημένο στην πλατεία Συντάγματος. Μονάχα αντί για ασπίδα, που είχε ο στρατιώτης, ο Σωτήρης έστηνε στο πλευρό του ένα καπάκι από τον τενεκέ των σκουπιδιών. Τώρα ο Σωτήρης ένα κουβαράκι τόσο δα...

Τον θάψανε την παράλλη μέρα. Στο ίδιο νεκροταφείο που είχανε «πετάξει» τη γιαγιά. Θέλανε να κάνουνε την κηδεία μια μέρα πριν, μα γινόντανε μάχες γύρω στο νεκροταφείο. Τώρα το νεκροταφείο είναι

λεύτερο, οι Γερμανοί φύγανε κι από κείνη τη γειτονιά, κι ο Σωτήρης μπορεί να πατήσει σε λεύτερο χώμα. Ήρθε και η μαμά του ντυμένη στα κατάμαυρα, με κάτι μεγάλα μαύρα γυαλιά και ο κύριος Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, ΒΟΥΤΥΡΑ-ΕΛΑΙΑ-ΖΥΘΑΜΙΝΗ, με μαύρη γραβάτα και μαύρο κρέπι στο μπράτσο. Έτσι γνώρισε, επιτέλους, ο πατριός τον προγονό του. Είδε ένα καλοχτενισμένο αγόρι, με χωρίστρα στο πλάι, με μακρύ παντελόνι, που σκέπαζε τα τριχωτά και καταγρατσουνισμένα πόδια του. Του φόρεσαν, ακόμα, άσπρο πουνκάμισο και γραβάτα. Ο Πέτρος θαρρεί πως τώρα δα ο Σωτήρης θα του κλείσει πονηρά το μάτι και θα του πει:

– Κοίτα πώς με κάνανε! Λιμοκοντόρο!

Πόσο θα 'θελε ο Πέτρος να στεκότανε μόνος του κοντά στο Σωτήρη και να του μιλούσε! Να 'τανε οι δυο τους και κανένας άλλος. Όπως τότε, με τη γιαγιά, που της σκέπασαν τα γυμνά της πόδια με μολόχες. Του Σωτήρη του έχουν φορέσει κάτι μεγάλα αντρικά παπούτσια, σχεδόν καινούρια.

– Ποιον «μεγάλο» θάβουνε κι έχει τόσο κόσμο; ρωτούσε η εκκλησάρισσα.

Δεν ήτανε μονάχα η δικιά τους γειτονιά που ήρθε ν' αποχαιρετήσει το Σωτήρη. Ήρθε κι ο Μίλτος κι η παρέα του, κι άλλες άγνωστες για τον Πέτρο παρέες, αγόρια και κορίτσια, φορτωμένα αγκαλιές λουλούδια. Ήρθανε κι οι τρεις τσαρίνες! Η πιο μεγάλη, η Μούρα, κρατάει ένα μεγάλο δίσκο με κόλλυβα, από αληθινό σιτάρι, κι ασημένια κουφέτα κι άλλα μικρά που σχημάτιζαν στη μέση του δίσκου ΣΩΤΗΡΗΣ.

«Θα τις φάμε στο φούρνο με πατάτες...»

Ο παπάς ψέλνει κι ο Πέτρος κοιτάζει τη «συμμο-

ρία» του Σωτήρη, που στέκονται όλα τα πιτσιρίκια παράμερα, κι έχουν καρφωμένο το βλέμμα στο δίσκο με τα κόλλυδα. Ξάφνου, λες και τους έδωσε το σύνθημα ο Σωτήρης, όρμησαν πάνω στο δίσκο. Άρπαξαν, με τις φούχτες τα κόλλυδα και τα μπουκώνονταν στα διαστικά.

– Αίσχος, είπε ο κύριος ΒΟΥΤΥΡΑ-ΕΛΑΙΑ-ΖΥΘΑ-MINH.

– Θα χαρεί η ψυχούλα του Σωτήρη, μουρμούρισε η μαμά του Πέτρου.

Ο παπάς τέλειωσε το ψάλσιμο και τότε ο Μίλτος κι η παρέα του άρχισαν ένα τραγούδι, το τραγούδι της Δροσούλας.

*Πάντα μπροστά μας
για μια καινούρια ζωή...*

Το τραγούδι το πήραν όλα τα στόματα. Ένα χαρούμενο, ζωντανό, τραγούδι, που δε σταμάτησε, παρά όταν πάνω από το Σωτήρη είχε γίνει ένα βουναλάκι χώμα, που άνοιξε και λουλούδισε αμέσως, γιατί η Αντιγόνη κι όλα τα κορίτσια το σκέπασαν με λουλούδια.

– Αίσχος να τραγουδούν στις κηδείες, είπε ο κύριος ΒΟΥΤΥΡΑ και πήρε τη μαμά του Σωτήρη από το μπράτσο και ξεκίνησαν να φύγουν πρώτοι.

Ο Πέτρος έμεινε τελευταίος. Ο ήλιος ήτανε ζεστός, χωρίς όμως να καίει. Χρύσιζε ολόγυρα τους σταυρούς και τα μάρμαρα. Μπροστά στα πόδια του Πέτρου ήτανε σκορπισμένα μια φούχτα ασημένια κουφέτα. Έσκυψε και τα μάζεψε κι ύστερα έδωσε μια και τα πέταξε πέρα, όπως σκορπίζανε τις πρόκες

που έσκαζαν τα λάστιχα των αυτοκινήτων... τότε...

– Ρελτίχ Τούπακ! λέει ο Πέτρος με σφιγμένα δόντια, πεισματωμένα, και σκουπίζει με την ανάποδη της παλάμης του τα δάκρυα που δε λέγανε να σταματήσουν να τρέχουν.

12 Οκτωβρίου 1944. Αν ήταν τώρα ο Θόδωρος, θα μπορούσε ο Πέτρος να γράψει στη ράχη του αυτή την ημερομηνία. Οι χελώνες ζούνε κι εκατό χρόνια, κι έτσι για έναν αιώνα τουλάχιστο θα 'ξερε όλος ο κόσμος, πως μια τέτοια μέρα ελευθερώθηκε η Ελλάδα, απ' άκρη σ' άκρη...

Η Δροσούλα θα 'γραφε τώρα σ' ένα μεγάλο πανό με πράσινη μπογιά που δεν ξεβάφει τη λέξη ΛΕΥΤΕΡΙΑ. Της άρεσε αυτή η λέξη και θα την έγραφε μόνη της. Αν ήτανε ο Σωτήρης, θα σφύριζε τώρα του Πέτρου, θα κατρακυλούσαν τις σκάλες και θα βγαίνανε οι δυο τους στους δρόμους της λεύτερης Αθήνας.

Φύγανε οι Γερμανοί! Μάλλον τους διώξανε, πολεμώντας τους σκαλί το σκαλί, πόρτα την πόρτα. Οι καμπάνες χτυπούν! Από το ξημέρωμα άνοιξαν όλα τα παραθυρόφυλλα κι απλώθηκαν στα παράθυρα και στα μπαλκόνια σημαίες. Η μαμά κι ο Γκαριμπάλντι φτιάχνουν στα πρόχειρα μια σημαία από ένα σεντόνι και γαλάζια κουρέλια. Η Ρίτα βγήκε από τον κρυψώνα της κι ήρθε, μόλις έφεξε, στην Αντιγόνη. Τώρα πια δεν έχει κανέναν άλλον, έξω από τη φίλη της, ίσως και το θείο Άγγελο... Όταν αποφασίσει να κάνει απόδραση, να «ελευθερώσει» την ελεύθερη πια Ελλάδα. «Εγγλέζο ντεν έρτει.» Καλά το 'λεγε ο Γκαρι-

μπάλντι. Όπου να 'ναι θα φανεί κι ο Γιάννης! Μια γυναίκα φώναζε στο δρόμο πως άνοιξαν οι φυλακές.

– Θα του το πεις του Γιάννη; πειράζει ο Πέτρος την αδελφή του.

– Τι να του πω; κάνει εκείνη πως δεν καταλαβαίνει.

– Πως τον ερωτεύτηκες.

– Μου πέρασε, λέει η Αντιγόνη. Τώρα δεν είμαι ερωτευμένη με κανέναν. Τώρα αρχίζει καινούρια ζωή.

Έχουν δγει οι τρεις τους με τη Ρίτα στο μπαλκόνι, κι η Αντιγόνη, έτσι όπως απλώνει τα δυο της χέρια, θαρρείς και θα πετάξει.

*Πάντα μπροστά μας
για μια καινούρια ζωή...*

Κάτω από το μπαλκόνι περνάει κόσμος με σημαίες και τραγουδάει.

«Όταν θα τελειώσει ο πόλεμος, Τσουέني μου...»

– Τέλειωνε με τη σημαία, Γκαριμπάλντι, να βγούμε στο δρόμο, ακούγεται από μέσα η φωνή του παππού.

Θα βγούνε στους δρόμους! Δε θα φοβούνται μην τους σημαδέψει κανείς, ίσια στην καρδιά. Ποτέ πια. ΠΟΤΕ ΠΙΑ.

Έχει ξημερώσει για καλά, ο φθινοπωρινός ουρανός έχει χρώμα μελί. «Το βαρέθηκα το μπλε παστέλ, Τσουέني μου.» Αν ήτανε ο Πέτρος ένα μικρό αγόρι, θα μπορούσε να φανταστεί τον Αχιλλέα να μπαίνει μέσα στην Αθήνα καβάλα στο άλογο με το γυμνό σπαθί στο χέρι... Και να στήνει το άγαλμα της Δρο-

σούλας στην πιο μεγάλη πλατεία. «Να πεις στο Τσουέι, την πρώτη ελεύθερη συνοικία θα τη δγάλου-με Δροσούλα...» Ο Πέτρος, όμως, είναι μεγάλος πια. Το κάγκελο του μπαλκονιού τού φτάνει στη μέση. Κάποιοι του γνέφουν από κάτω. Είναι η «συμμορία» του Σωτήρη. Έχουν φτιάξει από χαρτόνι το Χίτλερ και μια κρεμάλα. Τραβάνε ένα σπάγκο κι ο Χίτλερ κρεμείται. Ξελαρυγγίζονται στο τραγούδι:

*Ο Χίτλερ εμπατίρισε,
εμπατίρισε, εμπατίρισε.
Έφαγε κουκουτσάλευρο
μπομποτάλευρο
χαρουπάλευρο...*

– Έρχομαι, τους φωνάζει ο Πέτρος και κουτρου-βαλάει τις σκάλες να πάει μαζί τους, κι ας είναι άντρας πια, δεκατριώ χρονώ!!

Παρίσι 1970

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ ΦΩΤΟΚΥΤΤΑΡΟ, Ε.Π.Ε.

ΑΡΜΟΔΙΟΥ 14, ΤΗΛ. 210-32.44.111

ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΟΦΣΕΤ

StarPRINT

ΧΙΟΥ 18, ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΣ, ΤΗΛ. 210-55.84.220
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΗΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

ΚΕΔΡΟΣ

Γ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 3, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ. 210-38.09.712
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2009

Ο Πέτρος, ένα αγόρι εννιά χρονών, είναι πολύ λυπημένος
γιατί πέθανε το τριζόνι του. Η μεγάλη αδελφή του,
η Αντιγόνη, θέλει να του δώσει το κουτί από το βραχιόλι της
για να το θάψει. Ο Πέτρος συλλογίζεται να το κώσει
στη χαραμάδα ενός δοκαριού. Δεν πρόλαβε όμως.
Το άλλο πρωί τον ξύπνησε απότομα η μαμά του.

«Σήκω, να 'σαι ντυμένος. Έγινε πόλεμος!

Δεν ακούς τις σειρήνες;»

Ήταν 28 του Οκτώβρη του 1940.

Ο Πέτρος ξέρει τον πόλεμο μέσα από τα βιβλία του.
Τον μαγεύουν οι ήρωες, οι ασπίδες, τα ξίφη, οι νίκες.

Άραγε, έτσι να 'ναι και στ' αλήθεια;

Ο Πέτρος ζει τον πόλεμο, την κατοχή, την αντίσταση
μαζί με τους γονείς του, την αδελφή του, τον παππού του
και τη χελώνα του, το Θόδωρο. Κι εμείς τον παρακολουθούμε
στο μεγάλο του περίπατο μ' όλες τις αληθινές του πια περιπέτειες,
από τον Οκτώβρη του 1940 ως τον Οκτώβρη του 1944
που η Ελλάδα ελευθερώθηκε.

από 12 ετών

